

SINTEF A16020 – Åpen

RAPPORT

Endringer i den norske befolkningens pengespillvaner og påvirkning av spilleautomatforbudet

Anita Øren og Lilian Leistad

SINTEF Teknologi og samfunn

Forebyggende helseforskning

Juli 2010

www.sintef.no

SINTEF Teknologi og samfunn
Forebyggende helseforskning

Postadresse:
Postboks 4760
7465 Trondheim

Besøksadresse:
Abelsgt. 5
7465 Trondheim
Telefon: 73 59 03 00
Telefaks: 930 70 800

Foretaksregisteret: NO 948 007 029 MVA

SINTEF RAPPORT

TITTEL

Endringer i den norske befolkningens pengespillvaner og påvirkning av spilleautomatforbudet

FORFATTER(E)

Anita Øren, Lilian Leistad

OPPDRAGSGIVER(E)

Lotteri- og stiftelsestilsynet

RAPPORTNR. SINTEF A16020	GRADERING Åpen	OPPDRAGSGIVERS REF. Jonny Engebø	
GRADER. DENNE SIDE Åpen	ISBN 978-82-14-04798-1	PROSJEKTNR. 60F022	ANTALL SIDER OG BILAG 91
ELEKTRONISK ARKIVKODE Rapport_spill_2009_100706	PROSJEKTLEDER (NAVN, SIGN.) Anita Øren <i>Anita Øren</i>	VERIFISERT AV (NAVN, SIGN.) Marianne Sandsund <i>Marianne Sandsund</i>	
ARKIVKODE E	DATO 2010-07-05	GODKJENT AV (NAVN, STILLING, SIGN.) Randi E. Reinertsen, forskningssjef <i>Randi E. Reinertsen</i>	

SAMMENDRAG

Bakgrunn: SINTEF utførte én befolkningsstudie om pengespillvaner og problemer før spilleautomatene forsvant sommeren 2007, og én i 2008 som da var en automatfri periode. Det ble ikke observert noen signifikant endring i andel av nåværende spilleavhengige fra 2007 til 2008, til tross for spilleautomatforbudet.

Målsetting: Målet med studien var å finne eventuelle endringer av spillevaner i den norske befolkningen fra 2007 og 2008, til 2009. I tillegg ble det fokusert på hva som skjedde med de tidligere spilleautomatspillerne – spilte de mer eller mindre etter spilleautomatforbudet?

Metoder: Studien omfatter én kvantitativ oppfølgingsstudie bestående av en spørreskjemaundersøkelse, og én kvalitativ del bestående av dybdeintervju via telefon. Studien omfatter både personer med og uten spilleproblemer. Spørreskjema ble sendt ut til 3 803 personer i 2009, hvor svarprosenten ble 67 prosent. Instrumentet NODS ble brukt for kartlegging av spilleproblemer. Telefonintervju ble gjennomført med 16 personer uten spilleproblemer, tre personer i risikozonen for å utvikle et spilleproblem og 29 personer med et selvdefinert spilleproblem. I tillegg ble fem pårørende intervjuet.

Resultater: Andelen personer som hadde spilt pengespill i løpet av det siste året (nåværende spillere) var uendret fra 2007 til 2009, mens det var noen færre nåværende spillere i 2009 enn i 2008. Personene som deltok i spørreundersøkelsene i 2007 og 2008, spilte ikke nødvendigvis de samme spillene i 2009. Deltakelse i forskjellige pengespill var stort sett lik, eller noe redusert, fra 2007 og 2008, til 2009, bortsett fra en liten økning i lottospill. Rundt to av tre risikospillere hadde endret NODS skåre fra 2007 og 2008 til 2009, hovedsakelig til normalspillere. Det var flere som fikk redusert grad av spilleproblemer, enn økt. Omtrent halvparten av de som tidligere hadde spilt på spilleautomater én til flere ganger ukentlig, oppga at spilleautomatforbudet hadde ført til en reduksjon i spillingen deres. Også den kvalitative undersøkelsen viste at omtrent halvparten sluttet, eller reduserte spillingen betraktelig, etter forbudet. Den andre halvparten spilte like mye eller mer på andre spillarenaer. Personer med spilleproblemer etterspør et bedre behandlingstilbud og en plass hvor de kan henvende seg for økonomisk veiledning.

Konklusjon: Oppfølgingsstudien viste at spillevaner endrer seg hos enkeltpersoner i løpet av et par, tre år. Spilleautomatforbudet førte til at omtrent halvparten av de som tidligere spilte hyppig på spilleautomater, sluttet eller reduserte spillingen.

STIKKORD	NORSK	ENGELSK
GRUPPE 1	Pengespill	Gambling
GRUPPE 2	Spilleproblemer, spilleavhengighet	Problematic, pathological gambling
EGENVALGTE	Endringer, befolkningsstudier	Changes, population studies
	Spilleautomat, spilleautomatforbudet	Gaming machine, legislation, ban

English summary

Changes in Norwegian gambling habits and the influence of the ban on slot machines

Background: SINTEF performed two independent surveys of gambling habits and problems in the Norwegian population. One survey was performed before and one after a ban on slot machines came into force. In spite of the ban, no significant change was found in the prevalence of gambling among persons with a gambling problem.

Aim of the study: Changes in individual gaming habits were to be studied in a follow-up study performed in 2009; the sample population included persons both with and without gambling problems. Particular attention was paid to former slot machine gamblers: did they play more or less after the slot machine ban?

Methods: This report describes a quantitative follow-up questionnaire study and a qualitative in-depth telephone interview. NODS was used to identify any gambling problems. Telephone interviews were conducted with 16 persons without any gambling problems, three persons at risk of developing gambling problems, and 29 persons with a self-reported gambling problem. Additionally, five relatives of gamblers were interviewed.

Results: There were no significant changes from 2007 to 2009 in the number of existing gamblers who had gambled in the course of the current year, while there were somewhat fewer players in 2009 than in 2008. The persons who participated in the questionnaire surveys in 2007 and 2008 did not necessarily play the same games in 2009. The proportion of players of different games was much the same from 2007 and 2008 to 2009, apart from a slight increase in players of Lotto-variants. About two-thirds of “at risk” gamblers changed their NODS score from 2007-08 to 2009, most of them to “regular” gamblers. More individuals reduced than increased the severity of their gambling problem. The qualitative telephone interview study also showed that the ban on slot machines had led to about half of slot machine users either significantly reduced or completely ceased to gamble for money. The other half of the sample either gambled as much as before or even played more. People with a gambling problem demand better treatment options and somewhere to apply for financial counseling.

Conclusion: The follow-up study showed that gambling habits change in some people in the course of two or three years. The ban on slot machines had a positive effect on around half of their frequent users.

Forord

I 2007 og 2008 utførte SINTEF to uavhengige befolkningsundersøkelser på pengespillvaner og pengespillproblemer i Norge. For å studere endringer i spillevaner fra 2007 og 2008, til 2009, ba Lotteri- og stiftelsestilsynet SINTEF om å utføre en oppfølgingsstudie av de to tidligere utførte befolkningsundersøkelsene høsten 2009. Videre ville Lotteri- og stiftelsestilsynet at det skulle rettes et spesielt fokus mot de tidligere spilleautomatspillerne – hva skjedde med disse spillerne etter spilleautomatforbudet?

Denne studien inkluderer en kvantitativ spørreundersøkelse lik den utført i 2007 og 2008, samt kvalitative dybdeintervju av både de med og de uten et pengespillproblem. Siden gruppen av personer med spilleproblemer var relativt liten i de to forrige befolkningsundersøkelsene, ble det rekruttert flere personer med spilleproblemer på landsbasis via annonser i aviser til den kvalitative delen av studien.

Prosjektgruppen har bestått av prosjektleder og forskningsleder Anita Øren, forskerne Lilian Leistad og Tommy Haugan, psykiater Hanne Gro Wenzel, forskningssekretær og sykepleierstudent Trine Sørgård og prosjektsekretær Mona K. Eidem.

Samtlige prosjektmedarbeidere har erklært habilitet i forhold til pengespillbransjen.

Vi vil rette **en stor takk** til de personene som har ringt inn til oss og fortalt sin historie. Det har vært noen interessante og til tider gripende historier vi har blitt fortalt. Dere har vært med på å sette fokus på spilleavhengighet og dere har videre bidratt med mye av materialet i denne undersøkelsen. Takk for at dere tok dere tid til dette! Vi vil også takke alle de personene som har tatt seg tid til å besvare spørreundersøkelsen nok en gang.

Anita Øren og Lilian Leistad

Hovedfunn

Denne studien består av en kvantitativ oppfølgingsstudie fra de to tidligere utførte befolkningsstudiene ved SINTEF, og en kvalitativ del bestående av telefonintervju av både normalspillere, risikospillere og problemspillere.

Hensikten med studien var å se om enkeltpersoners spillevaner endrer seg i løpet av et par, tre år. I tillegg ble det rettet fokus på hvordan de tidligere spilleautomatspillerne ble påvirket av spilleautomatforbudet som trådte i kraft 1. juli 2009.

Vi har i denne undersøkelsen benyttet oss av spørsmålssettet NODS for å måle nåværende (siste 12 måneder) pengespillproblemer. Vi opererer med tre kategorier spillere i denne rapporten: normalspillere (NODS skåre=0), risikospillere (NODS skåre=1-2) og problemspillere (NODS skåre 3-10).

De to tidligere utførte befolkningsundersøkelsene ble gjennomført i 2007, før spilleautomatforbudet som trådte i kraft 1. juli 2007, og i 2008, omtrent ett år etter forbudet.

Den kvantitative delen besto av et spørreskjema lik det skjema som ble benyttet ved de tidligere befolkningsundersøkelsene i 2007 og 2008. Spørreskjemaet ble sendt ut til 3 803 personer i 2009, hvor svarprosenten ble 67 prosent.

For å studere faktorer som ikke kommer frem ved en spørreskjemaundersøkelse, ble det gjennomført dybdeintervju av enkelte via telefon. Normal- og risikospillerne ble rekruttert fra spørreundersøkelsen i 2009, mens problemspillerne ble rekruttert via annonser i aviser. Det ble intervjuet 16 normalspillere, tre risikospillere og 29 problemspillere.

Kvantitativ undersøkelse - oppfølgingsundersøkelsen

Det må først presiseres at dette ikke er en ny prevalensstudie, men en oppfølgingsstudie.

Andelen personer som oppga at de noen gang hadde spilt pengespill hadde økt fra 91 prosent i 2007/2008 til 94 prosent for begge utvalgene i 2009. Andelen nåværende spillere (spilt i løpet av de siste tolv månedene) hadde derimot ikke økt. I 2007 var den 71 prosent og i 2008 79 prosent. I 2009 var den 71 prosent for både 2007- og 2008-utvalget.

Spillevaner endrer seg hos den enkelte i løpet av et par, tre år. De spilte ikke nødvendigvis de samme spillene i 2009, som i 2007 eller 2008. For eksempel, av de som hadde spilt lottospill og skrapelodd i 2007 var det omtrent 60 prosent som spilte disse spillene også i 2009.

Den totale deltakelse i de forskjellige spillgruppene var stort sett lik, eller hadde gått noe ned, fra 2007 og 2008 til 2009. Deltakelse i lottospill derimot, hadde økt fra både 2007 og 2008 til 2009.

Det var en signifikant endring i NODS skåre blant respondentene fra 2007 og 2008, til 2009. Omtrent to av tre risikospillere fra 2007 og 2008 var kategorisert som normalspillere i 2009. Det var flere som fikk sin NODS skåre redusert enn økt. Dvs. det var flere som fikk en mindre grad av spilleproblemer enn de som fikk den økt.

Av de som besvarte spørreundersøkelsen var det en liten gruppe (n=35) som oppga at de tidligere hadde spilt én til flere ganger i uken på spilleautomater. Blant disse oppga over halvparten at de var fornøyde med at spilleautomatene ble tatt bort fra markedet. Videre oppga over halvparten at de spilte mindre pengespill i 2009 som et resultat av spilleautomatforbudet. Av disse spilte de fleste lottospill i 2009.

Spilleautomatforbudet hadde også en større positiv enn negativ innflytelse på pårørende til tidligere automatspillere.

Kvalitativ undersøkelse – dybdeintervju

29 personer med et selvdefinert nåværende eller tidligere spilleproblem ringte inn. I tillegg tok fem pårørende kontakt.

Av de 29 personene hadde 22 tidligere spilt på spilleautomater. De syv som ikke hadde spilt på spilleautomater tidligere spilte på hestespill, Oddsene fra Norsk Tipping, Flax, internettpoker og spilleautomat på Internett.

Blant de 22 som tidligere hadde spilt på spilleautomater hadde fem sluttet med spillingen før forbudet trådte i kraft, ni personer sluttet eller redusert sin spilling betraktelig på grunn av forbudet, og åtte personer spilte like mye eller mer enn før forbudet.

De som sluttet eller spilte mindre etter forbudet spilte hovedsaklig lottospill. De som spilte likt eller mer etter forbudet spilte enten på spilleautomater på Internett, bingoautomater, internettpoker eller bingo.

Betydningen av spilleautomatforbudet for de som sluttet eller reduserte sitt spill var positivt. De oppga typisk at de fikk bedre økonomi og mer fritid, mer tid til venner og familien. Det ble også nevnt at etter forbudet kunne de bevege seg fritt i det offentlige rom uten å bli tiltrukket av spilleautomatene.

Omtrent to av tre innringere hadde opplevd depresjon eller nedstemthet i løpet av de siste tolv månedene, mens en tredjedel hadde opplevd søvnløshet, selvmordstanker eller angst. En av fem hadde opplevd tvangstanker og/eller alkohol/stoffproblemer.

Seks av 27 personer med et spilleproblem fortalte at de ikke visste hvor de skulle henvende seg for å få hjelp eller behandling. 15 personer hadde enten vært til, eller skulle til behandling for spilleproblemer. Ti av disse spilte fremdeles da intervjuene ble utført.

Flere spilleavhengige ønsket et bedre behandlingstilbud rettet spesifikt mot spilleavhengighet, og de ønsket at tilbudet var lokalt.

Det ble ytret ønske om en plass hvor spilleavhengige og pårørende kunne henvende seg for å få økonomisk veiledning og råd.

Innholdsfortegnelse

1	BAKGRUNN	11
1.1	PENGESPILLMARKEDET I NORGE	12
1.2	SPILLEAUTOMATFORBUDET 1. JULI 2007	13
1.3	HENSIKTEN MED STUDIEN.....	13
2	METODER	15
2.1	DEL I, OPPFØLGINGSSTUDIE – SPØRREUNDERSØKELSE	16
2.1.1	<i>Kartleggingsverktøy</i>	16
2.1.2	<i>Spørreskjema</i>	17
2.1.3	<i>Svarprosent</i>	18
2.1.4	<i>Dataanalyse</i>	18
2.2	DEL II, OPPFØLGINGSSTUDIE – DYBDEINTERVJU OVER TELEFON.....	18
2.2.1	<i>Grønt telefonnummer</i>	19
2.2.2	<i>Kvalitative analyser</i>	19
2.3	DEL III, DYBDEINTERVJU AV ANDRE SPILLEAVHENGIGE REKRUTTERT VIA MEDIA	19
2.3.1	<i>Rekruttering av informanter via media</i>	20
2.3.2	<i>Kvalitative analyser</i>	22
3	RESULTATER	23
3.1	DEL I, ENDRINGER I PENGESPILLEVANER	23
3.1.1	<i>Utvalget fra 2007 og 2008</i>	23
3.1.2	<i>Endringer i spillemønster til enkeltspill</i>	24
3.1.3	<i>Endring i NODS skåre fra 2007 og 2008 til 2009</i>	26
3.1.4	<i>Endringer av favorittspill på individnivå</i>	27
3.2	DEL I, TIDLIGERE SPILLEAUTOMATSPILLERE	31
3.2.1	<i>Betydning av spilleautomatforbudet</i>	32
3.2.2	<i>Sammenheng mellom tidligere spilleautomatspill og nåværende helse</i>	34
3.2.3	<i>Nåværende spillevaner til tidligere spilleautomatspillere</i>	35
3.2.4	<i>Personer som oppga spilleautomater som favorittspill i 2007</i>	36
3.2.5	<i>NODS skåre og tidligere spilleautomatspillere</i>	37
3.3	DEL I, PENGESPILLPROBLEMER I FAMILIEN	38
3.3.1	<i>Tidligere spilleautomatspill i familien</i>	39
3.4	DEL II, TELEFONINTERVJU MED NORMAL- OG RISIKOSPILLERE	40
3.4.1	<i>Innringerne</i>	40
3.4.2	<i>Årsak til å spille</i>	40
3.4.3	<i>Positive og negative sider ved pengespill</i>	41
3.4.4	<i>Reklame</i>	41
3.4.5	<i>Annet</i>	41
3.5	DEL III, TELEFONINTERVJU MED SPILLEAVHENGIGE PERSONER.....	42
3.5.1	<i>Innringerne</i>	42
3.5.2	<i>Personer som spilte på andre spill enn spilleautomatene</i>	44
3.5.3	<i>Tidligere spilleautomatspillere</i>	45
3.5.4	<i>Årsak til å spille</i>	47
3.5.5	<i>Konsekvenser</i>	48
3.5.6	<i>Behandling</i>	49
3.5.7	<i>Reklame</i>	51
3.5.8	<i>Positive og negative sider ved spill</i>	51
3.5.9	<i>De nye spillterminalene fra Norsk Tipping</i>	52
3.5.10	<i>Annet</i>	53
3.6	DEL III, PÅRØRENDE TIL SPILLEAVHENGIGE.....	54
3.6.1	<i>Innringerne</i>	54
3.6.2	<i>Årsak til å spille</i>	54
3.6.3	<i>Spilleautomatforbudet</i>	54
3.6.4	<i>Konsekvenser</i>	55
3.6.5	<i>Behandling</i>	55
3.6.6	<i>Ønsker</i>	56
3.6.7	<i>Annet</i>	56

4	DISKUSJON	57
4.1	UTVALG OG SVARPROSENT I STUDIEN.....	57
4.2	ENDRINGER I PENGESPILLVANER	58
4.3	ENDRINGER I NODS SKÅRE FRA 2007 OG 2008 TIL 2009	59
4.4	PENGESPILL I FAMILIEN	60
4.5	TIDLIGERE SPILLEAUTOMATSPILLERE.....	61
4.6	REKLAME	62
4.7	BEHANDLING.....	63
4.8	SPILLETERMINALENE.....	63
5	KONKLUSJON	65
6	REFERANSER	67
	VEDLEGG 1: SPØRRESKJEMA, DEL I	69
	VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDE, DEL II	74
	VEDLEGG 3: INTERVJUGUIDE, DEL III	77
	VEDLEGG 4: INTERVJUGUIDE PÅRØRENDE, DEL III	84
	VEDLEGG 5: INFORMASJONSPLAN, BEHANDLINGSMULIGHETER	85

1 Bakgrunn

SINTEF utførte i februar 2007 en befolkningsundersøkelse på pengespillvaner og pengespillproblemer i Norge, på oppdrag fra Lotteri- og stiftelsestilsynet [1]. Spilleautomatene ble fjernet fra det norske marked 1. juli samme år. En ny tilsvarende befolkningsundersøkelse ble på oppdrag fra Lotteri- og stiftelsestilsynet utført sommeren 2008 [2], omtrent ett år etter automatforbudet trådte i kraft, men før Norsk Tipping utplasserte de nye spillterminalene [3].

Resultatene fra 2008 viste at det var ingen signifikant endring på antall spilleavhengige fra 2007 (0,7 %) til 2008 (0,8 %), selv om spilleautomatene hadde blitt tatt bort fra markedet i denne perioden. Tallene er små, og det hviler en relativ stor usikkerhet rundt dem. For at en eventuell endring i andelen spilleavhengige skulle vært statistisk signifikant, måtte andelen spilleavhengige blitt omtrent halvert/fordoblet fra 2007 til 2008. Tall fra Hjelpelinjen viste en nedgang i antall henvendelser etter automatforbudet [4]. Blant personene med spilleproblemer i 2008 oppga omtrent halvparten at de tidligere hadde spilt ukentlig på spilleautomater. I en panelundersøkelse utført et par måneder før, og en fire måneder etter spilleautomatforbudet, oppga respondentene at de spilte generelt mindre spill etter forbudet [5]. Så hva skjedde egentlig med automatspillerne da spilleautomatene forsvant? Gikk de over til andre typer spill, eller sluttet de å spille?

For å studere enkeltindividers endring i spillevaner, både de med og de uten spilleproblemer, ba Lotteri- og stiftelsestilsynet SINTEF om å utføre en oppfølgingsstudie av befolkningsundersøkelsene fra 2007 og 2008. Undersøkelsen skulle studere endringer i spillevaner på individnivå. I tillegg ble fokus rettet mot hva som hadde skjedd med de tidligere automatspillerne i etterkant av spilleautomatforbudet. Denne oppfølgingsstudien ble gjennomført både som en kvantitativ og kvalitativ undersøkelse. Siden antallet personer med spilleproblemer var lav ved de tidligere undersøkelsene, ble det rekruttert flere personer med spilleproblem via media til den kvalitative undersøkelsen.

1.1 Pengespillmarkedet i Norge

Pengespill og lotterier i Norge reguleres av Lov om pengespill m.v. av 28.2.1992 nr. 103, Lov om lotterier av 24.2.1995 nr. 11 og Lov om veddemål ved totalisator av 7.1.1927 nr. 3, alle med senere endringer. Lotteri- og stiftelsestilsynet er underlagt Kulturdepartementet og har ansvaret for forvaltning og kontroll med pengespill og lotterier. Sentralt i lovverket står prinsippet om at pengespill skal reguleres og kontrolleres. Hensikten med denne lovreguleringen er å sørge for innsyn i spillmarkedet, begrense omfanget av spilleproblemer, forhindre en negativ utvikling av spillmarkedet, og sørge for at deler av omsetningen går til gode formål, deriblant tiltak vedrørende uheldig spilleatferd.

Omsetningen i det norske pengespillmarkedet økte kraftig fra 2001 til 2005, fra 22 411 til 42 362 millioner kroner (Tabell 1.1). Spilleautomatene stod for den største økningen, fra 8 598 millioner kroner i 2001 til 27 754 millioner kroner i 2005. I 2006 falt den totale omsetningen til 38 246 millioner kroner. Omtrent hele denne reduksjonen kunne tilskrives nedgang i omsetning på spilleautomatene, etter innføring av seddelforbudet på spilleautomater 1. juli 2006. Dette forbudet innebar at kun mynter kunne brukes som innsats, og at vekslingsautomater ikke kunne stå i samme lokale som spilleautomatene. At spilleautomatene ikke var tilgjengelige andre halvår 2007 førte til et ytterligere fall i omsetning fra 2006 til 2007. I 2008 var den totale omsetningen redusert ytterligere til 18 980 millioner kroner, mens den steg igjen i 2009 til 21 600 millioner kroner.

Tabell 1.1. Brutto omsetning, pengespill i Norge 2001-2007. Statistikken omfatter ikke kjøp av spill over Internett fra utenlandske operatører (Kilde: Lotteri- og stiftelsestilsynet [6-13])

	Brutto omsetning i millioner NOK								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ¹
Norsk Tipping (egne spill)	7 861	8 940	8 921	8 805	8 433	8 846	9 514	9 612	9 960
Norsk Rikstoto	2 626	2 479	2 414	2 623	2 781	2 780	3 163	3 710	3 625
Extra	746	794	822	812	771	773	874	967	950
Spilleautomater	8 598	15 426	22 789	26 034	27 754	23 203	10 440	-	-
Bingo med entreprenør	1 337	1590	1 609	1642	1 732	1 891	2 629	3 955	4 900 ²
Tivoli.no/SMS.jackpot ³	-	36	13	24	14	-	-	-	-
Landslotteri	493	454	531	466	508	424	422	396	500 ⁴
Bingo uten entreprenør	290	320	310	320	250	230	240	230	-
Lokale/regionale lotteri	100	110	100	100	120	100	90	110	-
Multix fra Norsk Tipping	-	-	-	-	-	-	-	-	1 664
Totalt	22 411	30 149	37 509	40 827	42 362	38 246	27 372	18 980	21 600
Per innbygger (avrundet)	5 000	6 600	8 200	8 900	9 200	8 200	5 800	4 000	4 500

¹Foreløpige tall fra 2009

²Bingo totalt (med og uten entreprenør).

³Fra perioden 2002 til og med første halvår 2005 var det gitt to prøvekonsesjoner for norske spill på elektroniske plattformer. Spillene opphørte da konsesjonene utløp 1. juli 2005.

⁴Lotteri totalt (eksklusive skrapelodd fra Norsk Tipping).

1.2 Spilleautomatforbudet 1. juli 2007

I media hører vi om både ”gevinstautomater” og ”spilleautomater”, mens de på folkemunne er mest kjent som ”spilleautomater”. Vi snakker her om de tradisjonelle spilleautomatene som tidligere sto utplassert på dagligvarebutikker, bensinstasjoner og lignende. I denne rapporten kalles de for spilleautomater.

Den 1. juli 2007 ble de tradisjonelle spilleautomatene forbudt på det norske markedet. Grunnen til dette var at det i 2003 ble fremmet et forslag om endring i lovverket som innebar at Norsk Tipping skulle ha monopol på drift av spilleautomater, men spillebransjen saksøkte staten ovenfor EFTA-domstolen. Staten vant saken i EFTA-domstolen i mars 2007, og i Høyesterett 26. april 2007. Det ble dermed åpnet for at de eksisterende spilleautomatene kunne avvikles, og 1. juli 2007 ble alle spilleautomatene fjernet. Norsk Tipping har utviklet nye spillterminaler (Multix) som skal erstatte de gamle spilleautomatene. De nye spillterminalene er utviklet av Norsk Tipping og skal ikke være like avhengighetsskapende som de tidligere spilleautomatene. Forsøk med utplasseringen av nye spilleterminaler startet høsten 2008 i et begrenset geografisk område (Hedmark og Oppland). Det skal utplasseres til sammen 4 000 spilleterminaler og de vil alle være utplassert i løpet av 2011 [3].

1.3 Hensikten med studien

Målet med denne oppfølgingsstudien har vært å studere individuelle endringer i spillevaner fra personer som deltok i befolkningsundersøkelsene i 2007 og 2008, til 2009. I tillegg ble det fokusert på hvilken effekt spilleautomatforbudet hadde hatt på tidligere automatspillere. Det ble også utført dybdeintervju for å fange opp eventuelle viktige aspekter som ikke var dekket av spørreskjemaet, av både de med og de uten spilleproblemer. Personenes erfaringer med tilbud av spill og eventuell behandling ble også kartlagt.

2 Metoder

Studien ble godkjent av Regional komité for medisinsk forskningsetikk (REK), avdeling Midt-Norge.

Undersøkelsene fra 2007 og 2008 er to uavhengige tverrsnittsundersøkelser (prevalensstudier) med forskjellige deltakere og kan ikke kobles sammen. Denne studien er en oppfølgingsstudie og ikke en ny prevalensstudie.

Denne studien er delt inn i tre deler:

- **Del I**

En kvantitativ oppfølgingsstudie (spørreundersøkelse) av personene som besvarte befolkningsundersøkelsene i 2007 og 2008. Denne ble utført i november og desember 2009.

- **Del II**

En kvalitativ oppfølgingsstudie (dybdeintervju) av personer som deltok i befolkningsundersøkelsene i 2007 eller 2008, hvor et utvalg med spilleproblem, personer i risikozonen og personer uten spilleproblem ble intervjuet over telefon. Intervjuene skulle fange opp eventuelle andre problemstillinger som spørreskjemaet ikke dekket. Intervjuene ble utført i desember 2009.

- **Del III**

En kvalitativ undersøkelse (dybdeintervju) hvor spilleavhengige ble rekruttert fra hele landet for telefonintervju via annonser i aviser. Dette for å få en dialog med flere spilleavhengige enn de som hadde samtykket til å kunne bli kontaktet igjen for en oppfølgingsstudie. Intervjuene ble gjennomført i desember 2009 og januar 2010.

2.1 Del I, Oppfølgingsstudie – spørreundersøkelse

2.1.1 Kartleggingsverktøy

Innen pengespillforskning benyttes en rekke instrumenter for kartlegging av spilleproblemer. De mest brukte instrumentene er blitt samlet og utgitt på norsk av en ekspertgruppe gjennom et prosjekt organisert av Østnorsk kompetansesenter [14]. Foreliggende studie er basert på instrumentet NORC DSM Screen for Gambling Problems (NODS). Samme instrument ble benyttet i 2007- og 2008-undersøkelsene [1, 2, 15]. NODS ble utviklet av The National Opinion Research Center til bruk i en amerikansk befolkningsundersøkelse gjennomført i 1998 [16].

Alvorlig spilleavhengighet er definert som en psykiatrisk lidelse, og er inkludert som impuls-kontrollforstyrrelse i Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV) [17]. Patologisk pengespill kjennetegnes blant annet av at man bruker mer og mer tid og penger på spill, at man hele tiden eller i perioder mister kontroll over spillingen, er sterkt opptatt av spill og av å skaffe mer penger til spill, forsøker å redusere spillingen uten hell og prioriterer pengespill fremfor jobb, skole og sosial omgang.

NODS-spørsmålene er basert på DSM-IV-kriteriene for spilleavhengighet. NODS består av 17 spørsmål som dekker hele livet; *livstid*, og 17 spørsmål som dekker det siste året; *nåværende*. Kun spørsmål relatert til de siste 12 månedene (nåværende) ble inkludert i denne oppfølgingsstudien. Av de 17 spørsmålene blir det laget en skåre hvor en kan få en skåre fra minimum 0 til maksimum 10. Spørsmålene 23-36 i spørreskjemaet (Vedlegg 1) representerer NODS-instrumentet. Vi benyttet den norske oversettelsen av NODS som ble publisert i 2003 [14]. De ulike emnene i NODS er gjengitt i Tabell 2.1 med referanse til spørsmålsnumrene i spørreskjemaet.

Tabell 2.1. Emner i NODS

Emne	Nummer i skjema ¹	Stikkord
Opptatthet	23 <i>eller</i> 24	Tanker/planlegging av fremtidig spill
Toleranse	25	Behov for økning i spill
Abstinens	26 og 26a	Rastløshet/irritabilitet ved forsøk på å slutte/ redusere/kontrollere spill
Tap av kontroll	27 og 27a	Gjentatte forsøk på å slutte/ redusere/kontrollere spill
Flukt	28 <i>eller</i> 29	Spilt for å glemme/ redusere personlige problemer/følelsesmessige vanskeligheter
Forfølge tap	30	Forsøkt å vinne tilbake tidligere tap
Løgn	31 og 31a	Har løyet om omfanget av spill gjentatte ganger
Illegale handlinger	32	Begått illegale handlinger for å få penger til spill
Risikert forhold	33 <i>eller</i> 34 <i>eller</i> 36	Pengespill har ført til alvorlige eller gjentatte problemer i forhold til familie/venner/skole/jobb
Kausjonering	35	Har måttet spørre familie/andre om hjelp i pengekrise hovedsakelig forårsaket av pengespill

¹Se vedlegg 1, spørreskjema, for full ordlyd.

I samsvar med tidligere norske undersøkelser fra 2002, 2007 og 2008 [1, 2, 18] har vi gruppert problemspillere (NODS 3-4) og patologiske spillere (NODS 5+) i én gruppe, kalt "problemspillere" (NODS 3+), i analysene. Begrepet "normalspillere" brukes om spillere som ikke skåret noen poeng på NODS, mens begrepet "risikospillere" benyttes for de som skåret 1-2 poeng i NODS.

Dette gir oss følgende gruppering av personer etter NODS skåre i denne undersøkelsen:

- Normalspillere: Skåre 0
- Risikospillere: Skåre 1-2
- Problemspillere: Skåre 3 eller mer

2.1.2 Spørreskjema

Prosjektgruppen utviklet et spørreskjema basert på de tidligere undersøkelsene. Oppdragsgiver kom også med innspill. Undersøkelsen i 2007 brukte både livstid- og nåtids NODS, mens undersøkelsen i 2008 brukte bare nåtids NODS. I denne undersøkelsen er det brukt bare nåtids NODS. Spørreskjemaet ble sendt ut per post til samtlige personer som ved undersøkelsene i 2007 eller 2008 hadde sagt ja til å bli kontaktet igjen for en evt. oppfølgingsstudie.

Vi benyttet oss av markedsanalyseinstituttet Sentio AS for å trykke, sende og skanne inn spørreskjemaene. Sentio var databehandler for oss også ved de to tidligere befolkningsundersøkelsene. Spørreskjemaet ble sendt ut i uke 45 i 2009.

Respondentene fikk muligheten til å velge om de ville svare på skjemaet og sende det tilbake per post, eller om de ville gå inn på Internett via en adgangskode til et identisk web-basert spørreskjema og fylle det ut elektronisk.

Det ble gjennomført én purrerunde i uke 48. Besvarelser som kom inn før 13. januar 2010 ble inkludert i studien.

Oppfølgingsstudien i 2009 ble utført omtrent to år og ti måneder etter undersøkelsen i 2007 og ett år og syv måneder etter undersøkelsen i 2008. For å bruke en samlebetegnelse på dette, blir det videre i denne rapporten sagt at oppfølgingsstudien ble utført et par, tre år etter befolkningsundersøkelsene.

2.1.3 Svarprosent

Deltakerne i befolkningsundersøkelsene fra 2007 og 2008 ble spurt om de kunne bli kontaktet skriftlig igjen for en oppfølgingsstudie. I 2007 besvarte 3 482 personer undersøkelsen, deriblant var det 1 844 (53 %) som oppga at de kunne bli kontaktet igjen for en tilsvarende studie. I 2008 var det 2 069 (60 %) av de 3 436 personene som besvarte undersøkelsen, som bekreftet at vi kunne kontakte dem igjen. Totalt var det 3 913 personer som kunne kontaktes for en oppfølgingsstudie om pengespill i 2009.

Vår databehandler, Sentio AS, vasket adresselistene før den nye studien ble sendt ut for å fjerne personer som hadde flyttet ut av landet eller som ikke lengre var blant oss (n=4). I alt 106 skjemaer kom i retur merket ”ukjent adressat”, og bruttoutvalget ble dermed redusert til 3 803 personer. Av de inviterte personene var det 2 559 personer som hadde besvart spørreskjemaet. Dette ga en svarprosent på 67 prosent.

Vi ekskluderte 20 besvarelser hvor kjønn og alder ikke var samstemt mellom studien fra 2007 eller 2008 og oppfølgingsstudien i 2009. Mest sannsynlig hadde noen andre i husstanden besvart spørreskjemaet. Videre ble to av personene som hadde besvart oppfølgingsstudien ekskludert da de hadde fjernet registreringsnummeret slik at kobling av data mellom de to undersøkelsene ikke var mulig. Sett på hver enkelt befolkningsundersøkelse var svarprosenten i 2009 for utvalget fra 2007 66 prosent (1 170/1 783) og fra 2008 67 prosent (1 367/2 020). Den totale svarprosenten for besvarelse i 2009 ble da 67 prosent (2 537/3 803).

2.1.4 Dataanalyse

I analysene er resultatene presentert enten i forhold til totalt antallet deltakere (N=2 537) som besvarte oppfølgingsstudien i 2009 eller i forhold til antallet deltakere fra 2007 (N=1 170) eller 2008 (N=1 367) som besvarte oppfølgingsstudien i 2009.

I de to befolkningsundersøkelsene fra 2007 og 2008 ble analysene vektet med hensyn på de tilgjengelige registerdataene alder, kjønn og fylke [19]. Dette er ikke gjennomført i analysene i denne studien siden dette ikke er en ny prevalensstudie, men en oppfølgingsstudie som har til hensikt å studere endringer i spillevaner til den enkelte fra 2007/2008 til 2009.

Dataene ble analysert ved hjelp av kjiqvadratter og kjiqvadrattest for trend. For å beregne statistiske forskjeller hos den enkelte person fra 2007 eller 2008 til 2009 ble det brukt parvise ikke-parametriske tester (Wilcoxon signed rank sum). For sammenligning av gjennomsnittsverdier ble t-tester benyttet. I alle analyser er p-verdier < 0,05 regnet som signifikante.

2.2 Del II, Oppfølgingsstudie – dybdeintervju over telefon

Personene som besvarte spørreskjemaet ble også forespurt om de var interessert i å delta i et telefonintervju med en av forskerne i prosjektgruppen. Hensikten med intervjuet var å fange opp momenter som ikke kommer frem under besvarelse av et spørreskjema. For å bevare anonymiteten til respondentene sendte vår databehandler ut et brev til et utvalg av de som samtykket til å bli ringt opp. Brevet inneholdt informasjon om intervjuet, et telefonnummer som de kunne ringe gratis til fra fasttelefon og hvilke tider de kunne ringe inn på, enten for å bli intervjuet umiddelbart eller for å avtale tidspunkt for intervju.

Et utvalg på 60 normalspillere og samtlige nåværende, eller tidligere 16 risiko- og to problemspillere som var interessert i å delta i telefonintervju, fikk tilsendt et informasjonsbrev. Dette brevet opplyset om telefonnummer, priser og tidspunkt de kunne ringe inn. Av de som var invitert til dybdeintervju var det 16 normalspillere og tre risikospillere som ringte inn. Intervjuene ble foretatt i desember 2009.

2.2.1 Grønt telefonnummer

Det ble i forbindelse med denne studien opprettet et grønt telefonnummer fra Telenor. De som ringte inn til dette nummeret kunne ringe gratis fra fasttelefon, men fra mobiltelefon gjaldt vanlig takst. Det var ikke mulig å gjennomføre at innringere med mobiltelefon kunne ringe inn gratis. Videre var innringerne anonyme, intervjuer fikk ikke opp telefonnummeret til den som ringte inn på sin telefons display ved anrop fra det grønne telefonnummeret.

For at personene skulle ha muligheten til å være helt anonyme, måtte disse ringe inn til oss. Hvis de derimot hadde et ønske om det, kunne de gi oss sitt telefonnummer og vi ringte dem tilbake. Dette kunne være hvis personer hadde kun mobiltelefon og dermed ikke kunne ringe inn gratis.

2.2.2 Kvalitative analyser

Telefonintervjuene ble gjennomført semi-strukturert. Det var utarbeidet en intervjuguide med hovedpoeng og noen mer detaljerte spørsmål, se Vedlegg 2. Intervjuguiden var veiledende og hvis praten gikk uanstrengt og av seg selv, ble ikke nødvendigvis spørsmålene spurt direkte. Oppfølgningsspørsmål ble stilt der det var naturlig. Intervjuer kunne også notere seg respondentens holdning på spørsmålene underveis ettersom intervjuet skred frem. Det var også rom for å ta opp andre tema under intervjuene. Intervjuene ble ikke tatt opp på bånd. Intervjuer noterte selv underveis i samtalen. Eventuelle sitater er derfor intervjuers gjenfortelling av respondentenes uttalelser.

2.3 Del III, Dybdeintervju av andre spilleavhengige rekruttert via media

Siden det i utgangspunktet var få problemspillere i undersøkelsene fra 2007 og 2008, ble det antatt at få, eller i verste fall ingen av disse ville ønske å delta i et telefonintervju. Det ble derfor satt inn annonser i aviser der personer med et nåværende eller tidligere spilleproblem ble invitert til å ringe inn til oss for å delta i studien. Personene ble bedt om å ringe til samme grønne nummer som nevnt tidligere (se kapittel 2.2.1).

For en kartlegging av eventuelle spilleproblemer ble Lie-Bet-spørsmålene brukt;

- ”Har du noen gang følt behov for å spille for mer og mer?”
 - Hvis ja; Har du opplevd dette i løpet av de siste 12 månedene?”
- ”Har du noen gang løyet for mennesker som er viktige for deg, om hvor mye du spiller?”
 - Hvis ja: ”Har du opplevd dette i løpet av de siste 12 månedene?”

2.3.1 Rekruttering av informanter via media

Deltakere ble rekruttert gjennom annonser i avisene VG og Dagbladet, både i papir- og internettutgave, samt i Nettavisen (kun på Internett). Tabell 2.2 viser fordelingen av annonsene i ukene 45-48.

Tabell 2.2. Annonsekampanje rekruttering av problemspillere nasjonalt

Tidspunkt	Dato	Ukedag	Papirutgaver	Nettutgaver
Desember, 2009	6	Fre	VG	
	7	Lør	VG	
	9	Man		VG nettavis
	10	Tirs		VG nettavis
	11	Ons		VG nettavis
	12	Tor		VG nettavis
	13	Fre		VG nettavis
	14	Lør	Dagbladet	VG nettavis
	15	Søn		VG nettavis
	16	Man		Dagbladet nettavis
	17	Tirs		Dagbladet nettavis
	18	Ons		Dagbladet nettavis
	19	Tor		Dagbladet nettavis
	20	Fre	Dagbladet	Dagbladet nettavis
	21	Lør		Dagbladet nettavis
	22	Søn		Dagbladet nettavis
	23	Man		Nettavisen
	24	Tirs		Nettavisen
	25	Ons	VG	Nettavisen
	26	Tor	VG	Nettavisen
	27	Fre		Nettavisen
	28	Lør		Nettavisen
	29	Søn		Nettavisen
Februar, 2010	8	Man	VG	

Annonsen i papirutgave var av størrelse modul 12 og ble plassert på baksiden av papiravisen. Annonsene søkte etter personer som har eller har hatt spilleproblemer, se Figur 2.1.

Problemer med pengespill?
Spilleavhengig?

Dine opplevelser kan hjelpe andre

Vi vil gjerne komme i kontakt med personer som har eller har hatt problemer med pengespill eller pengespillavhengighet

Vil du dele din erfaring og kunnskap med oss, ring **8008 3311** (anonymt, gratis fra fasttelefon) for samtale med forsker ved SINTEF.

SINTEF www.sintef.no/pengespill

Figur 2.1. Annonsen som ble brukt i papirutgaven til VG og Dagbladet.

Ved annonsering i internettavisene ble det brukt en animert figur der tre bilder vekslet på å være synlig, se Figur 2.2 for alle tre bildene.

Bildet som er brukt som grunnlag for både papirannonsene og nettannonsene ble kjøpt på ”Istock international”.

Er du pengespillavhengig?
www.sintef.no/pengespill

Har du pengespillproblemer?

Vil du bidra med din erfaring i en forskningsstudie?

Figur 2.2. Ett eksempel på annonse brukt i nettavis. Her vist som et rent bilde, men ved annonsering i nettaviser var den animert slik at det kom frem ett og ett bilde.

I tillegg har andre instanser slik som Hjelpelinjen for spilleavhengige, Pårørendeforeningen for spilleavhengige, AKAN og andre forskere og behandlere blitt informert om studien slik at de eventuelt kunne bringe budskapet om studien videre til personer som kunne være i målgruppen.

Det ble opprettet en egen hjemmeside for dette prosjektet på SINTEFs web. I tillegg til generell informasjon om studien, telefonnummer, priser og en oversikt over hvilke tider telefonen var betjent, var det også informasjon om andre studier og behandlingsmuligheter i Norge.

I begynnelsen av studien var telefonen betjent fra mandag til fredag kl 08.30-16.30, mandag til torsdag fra kl 19-21, lørdag og søndag kl 10-18. Siden det var liten pågang i helgene, ble tiden hvor telefonen var betjent redusert til kl 12-16 på lørdag og søndag selve dagen og dagen etter annonsen kom ut i papiraviser. Ellers var telefonen åpen fra mandag til fredag fra kl 08.30-16.00. Intervjuene ble foretatt i perioden desember 2009 og januar-februar 2010.

2.3.2 Kvalitative analyser

Fremgangsmåten var lik som for Del II, se kapittel 2.2.2 over. Intervjuguiden er vist i Vedlegg 3. Selv om annonsene søkte etter personer som selv hadde et spilleproblem, ble det antatt at det kunne ringe inn noen pårørende til spilleavhengige. Det ble derfor laget en kort intervjuguide også til disse, se Vedlegg 4. Samme telefonnummer som nevnt over i kapittel 2.2.1 ble benyttet.

3 Resultater

3.1 Del I, Endringer i pengespillevaner

Vi beskriver endringer i pengespillevaner fra 2007 eller 2008, til 2009, blant de som besvarte de tidligere befolkningsundersøkelsene om pengespillevaner og oppfølgingsstudien utført av SINTEF.

3.1.1 Utvalget fra 2007 og 2008

Gruppen med personer som besvarte oppfølgingsstudien i 2009 besto av færre yngre respondenter enn utvalget fra 2007 og 2008. Spesielt hadde respondenter i aldersgruppen 45-64 år økt i 2009, se Tabell 3.1. Videre var det noen flere kvinner enn menn som besvarte oppfølgingsstudien i forhold til befolkningsundersøkelsen i 2008. Det var ingen store geografiske variasjoner i responsrate fra 2007 eller 2008, til 2009.

Blant de som besvarte befolkningsundersøkelsen i 2007 var det 1 845 personer (53 prosent) som samtykket til å bli kontaktet for en oppfølgingsstudie. Blant dem var 54 personer (3 prosent) risikospillere og 11 personer (under én prosent) problemspillere. De resterende var normalspillere. Fra befolkningsundersøkelsen i 2008 samtykket 2 069 personer (60 prosent) til å delta i oppfølgingsstudien. Av disse var 48 personer (2 prosent) risikospillere og 13 personer (under én prosent) problemspillere, mens de øvrige var normalspillere.

Tabell 3.1. Oversikt over personer som besvarte befolkningsundersøkelsene enten i 2007 eller 2008, de som da samtykket til å bli invitert til en oppfølgingsstudie, og de som besvarte oppfølgingsstudien (oppf.studie) i 2009

	Utvalget i 2007			Utvalget i 2008		
	Svart 2007 N=3 483 %	Svarte ja til oppf.studie N=1 845 %	Svart 2009 N=1 170 %	Svart 2008 N=3 437 %	Svarte ja til oppf.studie N=2 069 %	Svart 2009 N=1 367 %
Aldersgruppe (år)*						
16-24	8	10	3	10	9	5
25-44	38	42	39	34	36	34
45-64	44	42	48	43	44	47
65-74	10	7	10	14	12	14
Kjønn						
Kvinne	53	54	54	53	55	56
Mann	47	46	46	47	45	44
Landsdel						
Oslo	10	12	11	12	13	13
Østlandet utenom Oslo	38	37	37	38	39	38
Sørlandet	6	5	5	5	5	5
Vestlandet	26	25	26	24	23	22
Midt-Norge	10	10	10	11	12	12
Nord-Norge	10	10	11	10	10	10

* Utvalget fra 2007 og 2008 var hhv. ett eller to år eldre i 2009.

I de følgende analyser inngår kun de personene som har deltatt både i befolkningsundersøkelsen i 2007 eller 2008, samt oppfølgingsstudien i 2009, med mindre annet er beskrevet.

3.1.2 Endringer i spillemønster til enkeltpill

På spørsmål om respondentene noen gang har spilt pengespill, var det signifikant flere som svarte ”ja” i 2009 enn i 2007 (94 vs. 91 prosent) og 2008 (94 vs. 91 prosent). Andelen nåværende spillere, dvs. personer som hadde spilt pengespill i løpet av de siste 12 månedene, var 71 prosent både i 2007 og 2009, mens den var 79 prosent for de som besvarte befolkningsundersøkelsen i 2008 og 72 prosent året etter i 2009.

Blant andelen som oppga å ha spilt pengespill de siste 12 månedene i 2007, var det 89 prosent i 2009 som fremdeles oppga å ha spilt i løpet av det siste året. Av utvalget på 11 prosent som ikke hadde spilt pengespill det siste året i 2007 var det 38 prosent som spilte i 2009, mens de resterende 62 prosent spilte fremdeles ikke pengespill.

Blant personer fra undersøkelsen i 2008 som oppga å ha spilt pengespill i løpet av det siste året, hadde 86 prosent også gjort dette i 2009. Blant de 14 prosent som ikke hadde spilt pengespill i løpet av det siste året i 2008, hadde 24 prosent gjort dette i 2009. De resterende 76 prosent spilte fremdeles ikke pengespill.

Undersøkelsen viser at pengespillvanene endrer seg i løpet av et par, tre år, se Tabell 3.2. De to største gruppene med enkeltpill var lottovarianter (Lotto, Viking Lotto, Joker og Extra) og skrapelodd. Av de som spilte lottovarianter i 2007 var det 62 prosent som fortsatt spilte denne type spill to år etter, mens det var 86 prosent av deltakerne fra befolkningsundersøkelsen i 2008 som fremdeles spilte lottovarianter i 2009. Litt over halvparten av personene som spilte skrapelodd i 2007 og 2008, fortsatte med dette i 2009.

Tabell 3.2. Andel av nåværende spillere som spilte pengespill i de forskjellige spillgrupper i befolkningsundersøkelsene i 2007 eller 2008 og som fortsatt spilte i de samme spillgruppene ved oppfølgingsstudien i 2009

Spillgrupper	Spilte i 2007 og fremdeles i 2009		Spilte i 2008 og fremdeles i 2009	
	n	%	n	%
Lottovarianter	437	62	769	86
Skrapelodd	220	58	364	53
Bingo	9	45	17	33
Bingoautomat	4	80	1	17
Hestespill fra Rikstoto	73	62	93	48
Tipping fra Norsk Tipping	75	58	101	38
Odds fra Norsk Tipping	42	68	66	59
Spilleautomater	14	17	26	18
Internettspill	18	60	15	31
Keno fra Norsk Tipping	*	*	29	42

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Spilleautomater: Inkluderer også utlandet/ferger og Norsk Tippings spillterminaler (2009).

Internettspill: Inkluderer også odds til andre enn Norsk Tipping.

*Keno eksisterte ikke da spørreundersøkelsen ble gjennomført i 2007.

Med spillgrupper mener vi de forskjellige typene spill slik de er listet opp i Tabell 3.2. Nåværende spillere spilte i gjennomsnitt i 2,2 spillgrupper i 2007, og 2,1 spillgrupper i 2009. Respondentene fra befolkningsundersøkelsen i 2008 spilte i gjennomsnitt i 2,3 spillgrupper og i 2009 spilte de signifikant færre spillgrupper med 1,8 spillgrupper i gjennomsnitt.

Den totale forekomsten av spill i de forskjellige spillgruppene blant respondentene var stort sett lik fra 2007 til 2009, se Tabell 3.3, bortsett fra at deltakelse i lottovarianter hadde økt signifikant fra 2007 til 2009, mens spill på spilleautomater hadde gått ned. Fra 2008 til 2009, derimot, hadde total deltakelse i de fleste spillgruppene gått ned, se Tabell 3.4, bortsett fra lottovariantene som også her hadde økt.

Tabell 3.3. Andel deltakelse i ulike typer spill i 2007 og 2009 blant nåværende spillere

Spillgrupper	2007			2009		
	Normal-spiller n=805	Risiko- og problemspiller n=30	Totalt n=835	Normal-spiller n=808	Risiko- og problemspiller n=21	Totalt n=829
	%	%	%	%	%	%
Lottovarianter */***	84	73	83	89	71	88
Skrapelodd	44	57	45	46	67	46
Bingo	2	20	2	2	24	3
Bingoautomater	0	7	1	0	14	1
Hestespill fra Rikstoto	13	43	14	13	29	14
Tipping	14	53	15	13	62	15
Odds fra Norsk Tipping	6	43	7	7	57	9
Spilleautomater ***	9	47	10	5	24	6
Internettspill	3	30	4	3	43	4

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Spilleautomater: Inkluderer også utlandet/ferger og Norsk Tippings spillterminaler (2009).

Internettspill: Inkluderer også odds til andre enn Norsk Tipping.

Signifikant med t-test: *Normalspillere/**Totalt.

Tabell 3.4. Andel deltakelse i ulike typer spill i 2008 og 2009 blant nåværende spillere

Spillgrupper	2008			2009		
	Normal-spiller n=1051	Risiko- og problemspiller n=28	Totalt n=1079	Normal-spiller n=970	Risiko- og problemspiller n=20	Totalt n=990
	%	%	%	%	%	%
Lottovarianter ***	83	79	83	85	60	85
Skrapelodd */**/**	64	79	64	47	50	47
Bingo ***	5	7	5	3	5	3
Bingoautomater	0	4	1	1	5	1
Hestespill fra Rikstoto */**/**	17	54	18	12	25	12
Tipping */**/**	24	57	25	13	25	13
Odds fra Norsk Tipping	9	50	10	8	35	8
Spilleautomater */**/**	13	36	14	5	10	5
Internettspill */**/**	4	43	5	2	35	3
Keno fra Norsk Tipping */**/**	6	11	6	4	15	4

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Spilleautomater: Inkluderer også utlandet/ferger og Norsk Tippings spillterminaler (2009).

Internettspill: Inkluderer også odds til andre enn Norsk Tipping.

Signifikant med t-test: *Normalspillere/**Risiko- og problemspillere/**Totalt.

3.1.3 Endring i NODS skåre fra 2007 og 2008 til 2009

Spilleproblemer er i oppfølgingsstudien i 2009 målt med kun nåtids NODS (spilleproblemer de siste 12 måneder). Majoriteten av de som besvarte oppfølgingsstudien i 2009 var normalspillere, dvs. de fikk 0 poeng ved NODS skåre og er dermed definert som personer uten spilleproblemer.

Blant de personene som ble kategorisert som normalspillere i 2007 og 2008, var det hhv. seks og elleve personer (under én prosent) som hadde endret status til risikospillere i 2009 (se Tabell 3.5). Av de 25 risikospillere fra 2007 hadde 15 personer (60 prosent) gått tilbake til kategorien normalspillere, ni personer (36 prosent) var fremdeles risikospillere mens én person hadde gått over til kategorien problemspiller. I 2008 var det 24 risikospillere hvorav 18 personer (75 prosent) hadde gått tilbake til kategorien normalspillere i 2009, seks personer (25 prosent) var fremdeles risikospillere og ingen hadde blitt problemspillere. Fire av de fem personene som var kategorisert som problemspillere i 2007 var i 2009 kategorisert som risikospillere. Én person var fremdeles problemspiller. Én av de fire problemspillerne fra 2008 var i 2009 kategorisert som en normalspiller, to som risikospillere og den siste var fremdeles en problemspiller. Oppsummert kan vi si at det totale antallet risiko- og problemspillere i 2007 og 2008 var 58 personer mens det i 2009 var 41 personer.

Tabell 3.5. Endring i NODS skåre hos enkeltpersoner fra befolkningsundersøkelsene i 2007 og 2008, til oppfølgingsstudien i 2009

		Svart i 2009 ¹					
		Normalspillere		Risikospillere		Problemspillere	
		n	%	n	%	n	%
Svart i 2007		Totalt					
Normalspillere	n=1140	1134	99	6	<1	0	0
Risikospillere	n=25	15	60	9	36	1	4
Problemspillere	n=5	0	0	4	80	1	20
Svart i 2008		Totalt					
Normalspillere	n=1339	1328	99	11	<1	0	0
Risikospillere	n=24	18	75	6	25	0	0
Problemspillere	n=4	1	25	2	50	1	25

¹I 2009 var det totalt 2 496 normalspillere, 38 risikospillere og tre problemspillere.

Ved sammenligning i NODS skåre uten å kategorisere personene i gruppene normal- risiko- eller problemspiller (minimum 0, maksimum 10) så vi at det var en signifikant endring i personenes NODS skåre fra 2007 til 2009 ($p=0,011$) og fra 2008 til 2009 ($p=0,042$) på enkeltindividnivå. Som vi ser av Tabell 3.5 er det færre risiko- og problemspillere i 2009 enn i 2007 og 2008. Omtrent 80 prosent som hadde endret sin NODS skåre var menn. Personene var hovedsakelig i aldersgruppene 25-44 år (43 prosent) og 45-64 år (36 prosent).

3.1.4 Endringer av favorittspill på individnivå

Respondentene ble spurt følgende spørsmål: ”Hvis du må peke på ett pengespill som mesteparten av din innsats går til, eller som du som regel har spilt eller som du bare måtte spille de siste 12 månedene, hvilket ville du valgt da?” Dette spillet kalles for ”favorittspillet” til respondentene.

Som vist tidligere i Tabell 3.5 var det ingen normalspillere fra 2007 eller 2008 som gikk over til å bli kategorisert som problemspillere. Derimot var det seks normalspillere fra 2007 og elleve fra 2008 som ble risikospillere i 2009. Som vist under i Tabell 3.6 har tre av normalspillerne fra 2007 gått fra Norsk Tipping sine spill og over til spill på Internett i 2009 da de var kategorisert som risikospillere. De andre tre spilte fremdeles på Norsk Tipping sine spill i 2009. Ni av elleve normalspillere fra 2008 oppga de samme favorittspillene i 2009, selv om de i 2009 var kategorisert som risikospillere (Tabell 3.7). En hadde gått fra lottovarianter til Oddsen fra Norsk Tipping, og den andre fra Oddsen fra Norsk Tipping til Hestespill.

Tabell 3.6. Normalspillere (enkeltspillere) fra 2007 som endret sin NODS skåre til risikospillere i 2009 og deres oppgitte favorittspill i 2007 og 2009, N=6

2007	2009	NODS 2009
Lottovarianter	Lottovarianter	Risikospiller
Lottovarianter	Internett poker	Risikospiller
Lottovarianter	Lottovarianter, Skrapelodd, Hestespill, Tipping og Oddsen fra NT, Internettbasert oddsspill, spilleautomater både i utlandet/ferger og på Internett, Internett poker annet Internettspill,	Risikospiller
Tipping fra NT	Ikke besvart - (spiller hyppigst lottovarianter og Keno)	Risikospiller
Tipping fra NT	Ikke besvart - (spiller hyppigst lottovarianter og Tipping fra NT)	Risikospiller
Oddsen fra NT	Internettbasert oddsspill	Risikospiller

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Internettbasert oddsspill: Inkluderer ikke oddsspill fra Norsk Tipping.

NT: Norsk Tipping.

Tabell 3.7. Normalspillere (enkeltspillere) fra 2008 som endret sin NODS skåre til risikospillere i 2009 og deres oppgitte favorittspill i 2008 og 2009, N=11

2008	2009	NODS 2009
Lottovarianter	Lottovarianter	Risikospiller
Lottovarianter	Lottovarianter	Risikospiller
Lottovarianter	Lottovarianter, bingo	Risikospiller
Lottovarianter	Oddsen fra NT	Risikospiller
Skrapelodd	Skrapelodd	Risikospiller
Skrapelodd	Skrapelodd	Risikospiller
Hestespill fra Rikstoto	Hestespill fra Rikstoto	Risikospiller
Hestespill fra Rikstoto	Hestespill fra Rikstoto	Risikospiller
Tipping fra NT	Tipping fra NT	Risikospiller
Oddsen fra NT	Oddsen fra NT	Risikospiller
Oddsen fra NT	Hestespill fra Rikstoto	Risikospiller

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

NT: Norsk Tipping.

Om lag to av tre risikospillere fra 2007 hadde gått over til å bli normalspillere i 2009. Fire av disse hadde spilt på spilleautomater, mens de fleste hadde spilt på spill fra Norsk Tipping som for eksempel lottovarianter og tipping (Tabell 3.8). Omtrent en tredjedel var fremdeles risikospillere, og av disse personene spilte omtrent halvparten det samme spillet i 2009 som de gjorde i 2007. Én risikospiller fra 2007 ble i 2009 kategorisert som en problemspiller. Han spilte spill på Internett både i 2007 og 2009.

Tabell 3.8. Risikospillere (enkeltspillere) fra 2007 og deres NODS skåre i 2009, samt oppgitte favorittspill i 2007 og 2009, N=25

2007	2009	NODS 2009
Lottovarianter	Lottovarianter	Normalspiller
Lottovarianter	Lottovarianter	Risikospiller
Lottovarianter	Lottovarianter	Normalspiller
Lottovarianter	Lottovarianter	Normalspiller
Lottovarianter	Skrapelodd	Normalspiller
Bingo	Bingo, lottovarianter	Risikospiller
Hestespill	Hestespill	Normalspiller
Hestespill	Hestespill	Risikospiller
Tipping fra NT	Ikke oppgitt (spiller mest skrapelodd, Tipping og Oddsene fra NT)	Normalspiller
Tipping fra NT	Tipping fra NT	Normalspiller
Oddsspill fra NT	Oddsspill fra NT	Normalspiller
Tipping fra NT	Tipping fra NT	Normalspiller
Tipping fra NT	Oddsspill fra NT	Risikospiller
Spilleautomat	Lottovarianter	Normalspiller
Spilleautomat	Lottovarianter	Normalspiller
Spilleautomat	Lottovarianter	Risikospiller
Ikke oppgitt (spiller på spilleautomater, lottovarianter, bingo, hestespill, skrapelodd)	Lottovarianter	Normalspiller
Spilleautomat	Ikke oppgitt (spiller mest lottovarianter, skrapelodd, bingo)	Normalspiller
Internett poker	Internettbasert oddsspill	Risikospiller
Annet Internettspill	Internettbasert oddsspill	Risikospiller
Annet Internettspill	Internettbasert oddsspill	Risikospiller
Annet Internettspill	Internettbasert oddsspill	Problemspiller
Annet Internettspill	Lottovarianter	Risikospiller
Kortspill, terningspill, rulett, biljard*	Internett poker	Normalspiller
Kortspill, terningspill, rulett, biljard*	Lottovarianter	Normalspiller

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Internettbasert oddsspill: Inkluderer ikke oddsspill fra Norsk Tipping.

NT: Norsk Tipping.

*Ikke via Internett/automater.

Omtrent to av tre risikospillere fra 2008 hadde gått over til å bli normalspillere i 2009 (Tabell 3.9), likt med det som var vist fra 2007 til 2009. Også her (2008-2009) oppga de fleste at favorittspillet var av lottovarianter eller andre spill fra Norsk Tipping. De fleste av risikospillerne fra 2008 som også var risikospillere i 2009, oppga de samme spillene som favorittspill.

Tabell 3.9. Risikospillere (enkeltspillere) fra 2008 og deres NODS skåre i 2009, samt oppgitte favorittspill i 2008 og 2009, N=24

2008	2009	NODS 2009
Lottovarianter	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter)	Normalspiller
Lottovarianter	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter og skrapelodd)	Risikospiller
Lottovarianter	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter)	Normalspiller
Lottovarianter	Odds fra NT	Normalspiller
Skrapelodd	Skrapelodd	Risikospiller
Skrapelodd	Skrapelodd	Normalspiller
Skrapelodd	Skrapelodd	Risikospiller
Skrapelodd	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter og skrapelodd)	Normalspiller
Ikke oppgitt	Skrapelodd	Normalspiller
Hestespill fra NT	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter og hestespill)	Normalspiller
Hestespill fra NT	Hestespill fra NT	Normalspiller
Hestespill fra NT	Ikke oppgitt (spiller Hestespill)	Risikospiller
Tipping fra NT	Odds fra NT	Normalspiller
Odds fra NT	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter, hestespill, Tipping, Odds fra NT)	Normalspiller
Odds fra NT	Tipping fra NT	Normalspiller
Odds fra NT	Odds fra NT	Normalspiller
Internett poker	Internett poker	Normalspiller
Internett poker	Internett poker	Risikospiller
Internett poker	Lottovarianter	Normalspiller
Internettbaser oddsspill	Lottovarianter	Risikospiller
Internettbaser oddsspill	Internettbaser oddsspill	Ikke svart
Internettbaser oddsspill	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter)	Normalspiller
Internettbaser oddsspill	Internettbasert oddsspill	Normalspiller
Keno	Ikke oppgitt (spiller lottovarianter, hestespill, Tipping fra NT)	Normalspiller

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.

Internettbasert oddsspill: Inkluderer ikke oddsspill fra Norsk Tipping.

NT: Norsk Tipping.

Fire av de fem problemspillerne fra 2007 var i 2009 kategorisert som risikospillere (Tabell 3.10). Tre personer spilte det samme i 2007 som 2009 (skrapelodd og bingo), mens to som spilte på spilleautomater tidligere nå spilte på lottovarianter. Problemspillere fra 2008 spilte også stort sett de samme spillene i 2009 (Tabell 3.11). Av de fire problemspillerne hadde én blitt normalspiller og to personer hadde blitt risikospillere.

Tabell 3.10. Problemspillere (enkeltspillere) fra 2007 og deres NODS skåre i 2009, samt oppgitte favorittspill i 2007 og 2009, N=5

2007	2009	NODS 2009
Ikke oppgitt – (spilte lottovarianter, hestespill, Tipping og Oddsen fra NT, skrapelodd)	Skrapelodd	Risikospiller
Bingo	Bingo, bingoautomat	Risikospiller
Bingo	Bingo, bingoautomat	Problemspiller
Spilleautomat	Lottovarianter	Risikospiller
Spilleautomat	Lottovarianter	Risikospiller

Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.
NT: Norsk Tipping.

Tabell 3.11. Problemspillere (enkeltspillere) fra 2008 og deres NODS skåre i 2009, samt oppgitte favorittspill i 2008 og 2009, N=4

2008	2009	NODS 2009
Bingo	Ikke svart - (spiller bingo og bingoautomat)	Normalspiller
Tipping fra NT	Lottovarianter	Risikospiller
Oddsen fra NT	Oddsen fra NT	Problemspiller
Internettpoker	Ikke svart - (spiller hyppigst Tipping fra NT og internettpoker)	Risikospiller

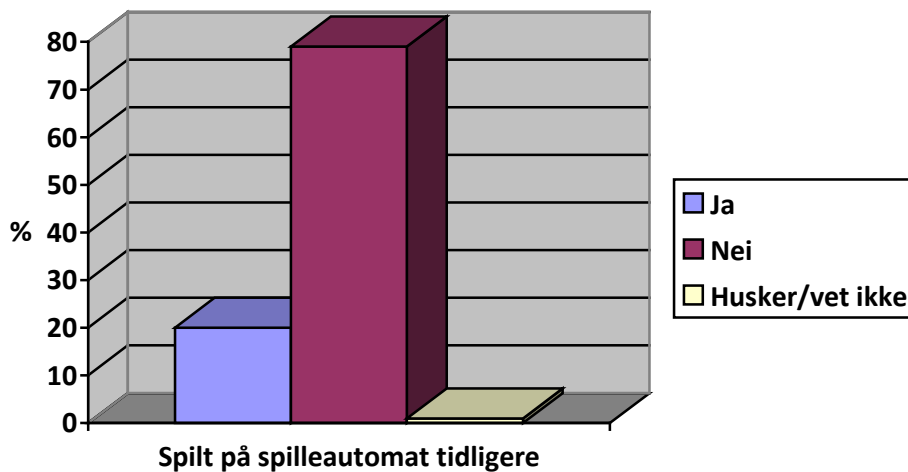
Lottovarianter: Lotto, Viking Lotto, Joker, Extra.
NT: Norsk Tipping.

Tabellene 3.6 til 3.11 viser at personer kan endre sin status med tanke på NODS skåre, selv om de oppgir samme favorittspill. I to av tre tilfeller hvor personer hadde endret sin status fra å være en normal- til risikospiller, eller omvendt, oppga de det samme favorittspillet i 2007 eller 2008 som i 2009.

3.2 Del I, Tidligere spilleautomatspillere

Samtlige personer som deltok i oppfølgingsstudien i 2009 ble spurt om å svare på noen spørsmål om tidligere spill på spilleautomater. Data som er lagt til grunn for analysene i dette kapittelet er fra samtlige besvarelser i oppfølgingsstudien i 2009, med mindre annet er beskrevet.

Andelen som tidligere hadde spilt på spilleautomater var 20 prosent (n=467), én prosent husker eller visste ikke (n=28), mens 79 prosent (n=1811) oppga at de ikke hadde spilt på spilleautomat tidligere, se Figur 3.1.

Figur 3.1. Andel personer i 2009 som hadde spilt på spilleautomater tidligere. N=2306

Av de som hadde spilt på spilleautomater tidligere hadde de fleste (80 prosent, n=373) spilt sjeldnere enn månedlig, tolv prosent hadde spilt en til flere ganger i måneden (n=59), syv prosent en til flere ganger i uken (n=32) og under en prosent (n=3) hadde spilt daglig. Siden det var få personer som oppga å ha spilt daglig ble disse satt i kategorien å ha spilt en til flere ganger i uken i de følgende analysene. Disse 35 personene utgjorde 1,5 prosent av utvalget. Det var flere menn enn kvinner (74 vs. 27 prosent) som tidligere hadde spilt hyppig på spilleautomater, altså en til flere ganger i uken. Videre var de fleste av de tidligere hyppige spilleautomatspillerne i aldersgruppen 25-44 år (52 prosent) eller 45-64 år (39 prosent).

3.2.1 Betydning av spilleautomatforbudet

Respondentene ble spurt om de for sin egen spillings del var fornøyd eller misfornøyd med at spilleautomatene ble tatt ut av markedet. Blant de som spilte hyppigst (én til flere ganger i uken) var de fleste fornøyd med at spilleautomatene forsvant (57 prosent), se Tabell 3.12. For de som spilte én til flere ganger i måneden eller sjeldnere, spilte det som oftest ingen rolle at spilleautomatene forsvant (hhv. 64 og 79 prosent). Totalt sett oppga de fleste at det spilte ingen rolle for dem at spilleautomatene forsvant (73 prosent, n=339).

Tabell 3.12. Andel av svar på spørsmålet: ”Er du for din egen skyld fornøyd eller misfornøyd med at de gamle spilleautomatene forsvant fra det norske markedet?”, blant de som oppga å ha spilt på spilleautomater tidligere

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			Totalt N=467
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger i måneden n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	
	%	%	%	%
Fornøyd	57	17	15	18
Misfornøyd	20	19	7	9
Spiller ingen rolle	23	64	79	73

På spørsmål om hvilken betydning det hadde for respondentenes nåværende pengespill at spilleautomatene forsvant fra markedet, svarte over halvparten av de som spilte én til flere ganger i uken at de nå spilte mindre pengespill enn den gang spilleautomatene var tilgjengelige, eller at de sluttet helt å spille. Videre oppga 29 prosent at det hadde ingen betydning (Tabell 3.13). Seks prosent oppga at de spilte mer pengespill nå som et resultat av at de gamle spilleautomatene forsvant. De som tidligere spilte på spilleautomatene én til flere ganger i måneden eller sjeldnere enn månedlig, oppga i størst grad at det hadde ingen betydning (hhv. 64 og 88 prosent).

Tabell 3.13. Betydning av gevinstautomatforbudet for den enkelte tidligere automatspillers nåværende pengespillvaner

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	Totalt N=467
	%	%	%	%
Spiller generelt <i>mindre</i> pengespill nå pga av fjerning av de gamle spilleautomatene	49	22	4	10
Spiller generelt <i>mindre</i> pengespill nå, men det skyldes ikke fjerning av de gamle spilleautomatene	9	7	3	4
Sluttet helt å spille pengespill	6	5	4	4
Spiller generelt <i>mer</i> pengespill nå pga av fjerning av de gamle spilleautomatene	6	2	1	1
Spiller generelt <i>mer</i> pengespill nå, men det skyldes ikke fjerning av de gamle spilleautomatene	3	0	0	0
Ingen betydning	29	64	88	80

Ingen respondenter som tidligere hadde spilt på spilleautomatene oppga at fjerning av spilleautomatene førte til at de fikk mindre fritid (Tabell 3.14). Elleve prosent (n=4) av de som tidligere spilte én til flere ganger i uken oppga at de fikk mer fritid. De fleste (98 prosent) av de som spilte én til flere ganger i måneden og samtlige av de som hadde spilt sjeldnere oppga at gevinstautomatforbudet hadde ingen betydning for fritiden deres.

Tabell 3.14. Betydning av spilleautomatforbudet for den enkelte tidligere automatspillers fritid

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			Totalt N=465
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=371	
	%	%	%	%
Mer fritid	11	2	0	1
Mindre fritid	0	0	0	0
Ingen betydning	89	98	100	99

Av de personene som tidligere hadde spilt én til flere ganger i uken på spilleautomater, var det som nevnt over fire personer (11 prosent) som oppga å få mer fritid etter spilleautomatforbudet. Blant disse fire personene oppga én person at han fikk mer tid til andre formål enn pengespill, tre personer sa de fikk mer tid til familie og venner, og en fikk mer tid til hobbyer/fritid/reiser. Videre hadde ingen gått over til internettbaserte pengespill eller andre pengespill.

For de personene som tidligere spilte én til flere ganger i uken på spilleautomater var det 29 prosent som oppga at de fikk bedre økonomi etter spilleautomatforbudet, se Tabell 3.15. Tolv prosent oppga at de fikk dårligere økonomi. Ellers hadde det liten eller ingen betydning for økonomien blant de som tidligere hadde spilt én til flere ganger månedlig eller sjeldnere enn månedlig på spilleautomater.

Tabell 3.15 Betydning av spilleautomatforbudet for den enkelte tidligere automatspillers nåværende økonomi

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			Totalt N=467
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	
	%	%	%	%
Bedre økonomi	29	3	0	3
Dårligere økonomi	11	0	0	1
Ingen betydning	60	97	100	96

På spørsmål om ”Hvilken betydning har fjerningen av de gamle spilleautomatene hatt på hva du bruker penger på”, svarte de fleste av de som tidligere hadde spilt sjeldnere enn ukentlig at det hadde ingen betydning (Tabell 3.16). Blant de som spilte en til flere ganger i uken var det noen som oppga at de nå brukte mer penger til husholdningen, mens de også oftest oppga at det hadde ingen betydning.

Tabell 3.16 Betydningen av spilleautomatforbudet for den enkelte tidligere automatspillers nåværende pengebruk

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			Totalt N=467
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	
Mer penger til:	%	%	%	%
Husholdningen	17	2	0	2
Andre formål enn pengespill	6	5	0	1
Familie og venner	6	0	0	0
Hobbyer/fritid/reiser	9	0	1	1
Internettbaserte pengespill	3	0	0	0
Andre typer pengespill	6	0	0	0
Annet	0	2	1	1
Ingen betydning	66	93	99	96
SUM	111	102	100	101

*Det var mulig å krysse på flere svar.

3.2.2 Sammenheng mellom tidligere spilleautomatspill og nåværende helse

Det ble studert om det var noen sammenheng mellom tidligere spillhyppighet på spilleautomatene og selvrapportert helse. Respondentene fikk et spørsmål om helseplager der de skulle krysse av hvis de hadde opplevd søvnproblemer, depresjon/nedstemthet, selvmordstanker, angst, tvangstanker/tvangshandling og/eller alkohol/stoffmisbruk de siste 12 måneder. Her var det en signifikant sammenheng mellom de som spilte på spilleautomatene én til flere ganger i uken og alkohol/stoffmisbruk (14 prosent), se Tabell 3.17.

Tabell 3.17 Opplevd helseplager i løpet av de siste 12 månedene blant tidligere automatspillere, N=467

	Tidligere spillhyppighet på gevinstautomater		
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373
	%	%	%
Søvnproblemer	26	19	24
Depresjon/nedstemthet	20	17	17
Selvmordstanker	3	5	3
Angst	6	5	6
Tvangstanker/handlinger	0	2	1
Alkohol/stoffmisbruk*	14	0	1
Ingen av delene	63	73	62

*p>0,001.

Ved spørsmål om selvrapportert helse på en skala fra meget god, god, tilfredsstillende, dårlig til meget dårlig, var det ingen signifikante forskjeller med hensyn til de tre gruppene (hyppighet) av tidligere automatspillere.

Av de 35 personene som hadde spilt på spilleautomater en til flere ganger i uken tidligere, var det opp til dobbelt så mange som hadde oppgitt enten søvnproblemer, depresjon/nedstemthet, selvmordstanker og angst, i 2007 eller 2008, i forhold til 2009. Det var like mange som hadde oppgitt tvangstanker/handlinger eller alkohol/stoffmisbruk i 2007/2008 og 2009. Det var omtrent en tredjedel flere som hadde oppgitt ”ingen av delene” i 2009 i forhold til 2007/2008.

3.2.3 Nåværende spillevaner til tidligere spilleautomatspillere

Tidligere spilleautomatspillere oppga først og fremst at de nå spilte på Lotto, Viking Lotto og Joker etterfulgt av skrapelodd og Extra (Tabell 3.18). De som tidligere hadde spilt hyppigst på spilleautomater oppga å spille på langt flere typer spill i 2009 enn de som hadde spilt sjeldnere. Det var også en signifikant trend med hvor ofte en hadde spilt på spilleautomat før og nåværende spillhyppighet på samtlige spillgrupper, bortsett fra spillgruppene skrapelodd og spilleautomat.

Tabell 3.18 Nåværende spillevaner til tidligere spilleautomatspillere, N=467

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			p-verdi for trend
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	
	%	%	%	
Lotto, Viking Lotto, Joker	88	80	68	0,002
Extra	50	39	29	0,001
Skrapelodd	63	46	46	-
Bingo	19	10	3	<0,001
Bingoautomat	9	3	0	<0,001
Hestespill fra Rikstoto	31	24	12	<0,001
Tipping fra NT	34	27	16	<0,001
Oddsene fra NT	38	22	10	<0,001
Spilleautomat	16	15	12	-
Internettspill	19	17	5	<0,001
Keno fra NT	25	12	6	<0,001

- Ikke signifikant, NT: Norsk Tipping.

Spilleautomater: Spilleautomater i utlandet/ferger og Norsk Tippings spillterminaler.

3.2.4 Personer som oppga spilleautomater som favorittspill i 2007

Av de som besvarte oppfølgingsstudien i 2009 var det 28 personer som i 2007 oppga spilleautomater som sitt favorittspill (to av dem var problemspillere og fire var risikospillere). 18 av disse 28 personene var nåværende spillere i 2009, og de spilte hovedsakelig skrapelodd og lottovarianter, se Tabell 3.19.

Tabell 3.19 Spillevaner i 2009 til personene som oppga spilleautomater som favorittspill i 2007, n=18

Spillgruppe	Andel
	%
Lotto, Viking Lotto, Joker	61
Extra	39
Skrapelodd	72
Bingo	6
Bingoautomat	0
Hestespill fra Rikstoto	22
Tipping fra NT	11
Odds-spill fra NT	11
Spilleautomat	17
Internettspill	11
Keno fra NT	6

Spilleautomater: Spilleautomater i utlandet/ferger og Norsk Tippings spillterminaler.

I tillegg hadde de 18 personene hovedsaklig oppgitt lottovarianter (n=11) og skrapelodd (n=6) som favorittspill i 2009. Én oppga bingo som sitt favorittspill, og en annen oppga spilleautomater i utlandet/på ferger. En person hadde krysset av for to favorittspill, derav totalt 19 favorittspill her. De seks risiko- og problemspillerne oppga lottospill (n=5) og skrapelodd (n=2) som deres favorittspill i 2009 (personene kunne krysse av på flere alternativer).

3.2.5 NODS skåre og tidligere spilleautomatspillere

Ni prosent av de som hadde spilt på spilleautomat én til flere ganger i uken tidligere var kategorisert som problemspillere i 2009, 20 prosent var risikospillere og 71 prosent var normalspillere (Tabell 3.20). Samtlige tre personer som var kategorisert som problemspillere i 2009 hadde spilt på spilleautomater en til flere ganger i uken tidligere. De oppga at deres favorittspill i 2009 var bingo/bingoautomater, Oddsen fra Norsk Tipping og oddspill på Internett.

Tabell 3.20 Nåværende NODS skåre (2009) blant tidligere automatspillere

	Tidligere spillhyppighet på spilleautomater			Totalt N=467
	En til flere ganger i uken n=35	En til flere ganger månedlig n=59	Sjeldnere enn månedlig n=373	
	%	%	%	%
Normalspillere	71	95	98	96
Risikospillere	20	5	2	4
Problemspillere	9	0	0	1

Blant de 35 personene som hadde spilt på spilleautomat én til flere ganger i uken tidligere, var det 19 personer fra undersøkelsen i 2007 og 16 personer fra 2008. Tre av de 19 personene fra 2007 ble kategorisert som problemspillere i 2007, seks var risikospillere og ti var normalspillere. Blant de 16 personer fra 2008 ble tre kategorisert som problemspillere, tre som risikospillere og ti som normalspillere, i 2008, se Tabell 3.21.

Tabell 3.21 NODS skåre blant de 35 personene som spilte én til flere ganger i uken på spilleautomater tidligere. N=35

	NODS 2007, n=19			NODS 2008, n=16		
	Normal-spiller	Risiko-spiller	Problem-spiller	Normal-spiller	Risiko-spiller	Problem-spiller
	n	n	n	n	n	n
<i>NODS 2009</i>						
Normalspiller	9	3	0	10	2	1
Risikospiller	1	2	2	0	1	1
Problemspiller	0	1	1	0	0	1

Av de 29 prosent (ti personer) problem- og risikospillere i 2009 som tidligere hadde spilt på spilleautomater én til flere ganger i uken, hadde spilleautomatforbudet ført til at fire av de ti hadde fått en bedre økonomi, én hadde fått en dårligere økonomi og fem personer oppga at spilleautomatforbudet hadde ingen økonomisk betydning for dem.

16 av de 35 personene (46 prosent) som tidligere hadde spilt på spilleautomater én til flere ganger i uken, ble kategorisert som risiko- eller problemspiller i enten 2007, 2008 eller 2009.

3.3 Del I, Pengespillproblemer i familien

Av det totale utvalget i 2009 oppga omtrent halvparten at noen i deres nære familie spilte pengespill (52 prosent, n=1309).

Blant de som besvarte befolkningsundersøkelsen i 2007 og 2009, var det 56 prosent som oppga å ha et nært familiemedlem som spilte i 2007, mens det i 2009 var 50 prosent (signifikant nedgang). For de som besvarte undersøkelsene i 2008 og 2009, var det 58 prosent i 2008 og 53 prosent i 2009 som oppga å ha et nært familiemedlem som spilte pengespill (signifikant nedgang).

Deltakerne fikk spørsmålet ”Har du noen gang opplevd at et nært familiemedlem har brukt mer og mer penger på pengespill?”, og ”Har du noen gang opplevd at et nært familiemedlem har løyet om eller holdt skjult for deg om hvor mye hun/han spiller?” I tillegg fikk de spørsmål om dette hadde skjedd i løpet av de siste 12 månedene. Som vist i Tabell 3.22 var det signifikant flere som svarte positivt på begge spørsmålene i 2009 i forhold til 2007 for noen gangs spill. Fra 2008 til 2009 var det ingen signifikante endringer.

Tabell 3.22. Endring i spilleproblemer i familien fra 2007 til 2009

	2007	2009	2008	2009
	%	%	%	%
<i>Noen gang</i>				
Bruker et familiemedlem mer og mer penger på pengespill	2,8	4,0	4,2	3,8
Har et familiemedlem løyet/skjult for deg hvor mye personen spiller	3,2	4,1	3,6	3,0
Begge spørsmål besvart positivt	*2,1	*3,6	3,0	2,3
<i>Siste 12 mnd</i>				
Bruker et familiemedlem mer og mer penger på pengespill	-	0,9	1,6	1,2
Har et familiemedlem løyet/skjult for deg hvor mye personen spiller	-	1,2	1,4	1,2
Begge spørsmål besvart positivt	-	0,7	1,0	0,9

*Signifikant.

- Ikke spurt.

3.3.1 Tidligere spilleautomatspill i familien

De som oppga at de hadde et familiemedlem i som spilte pengespill, fikk følgende spørsmål; ”Hvis noen i din familie spilte på spilleautomater tidligere, hva betydde det for deg at spilleautomatene er fjernet?” 1 243 personer besvarte spørsmålet, hvorav 678 (55 prosent) sa at ingen i familien har spilt på spilleautomater. De andre svarene er listet opp i Tabell 3.23. For de aller fleste hadde det ingen betydning (93 prosent) at familiemedlemmet hadde spilt på spilleautomater. De andre personene rapporterte at fjerningen av spilleautomatene hadde ført til et heller positivt enn negativt utfall, slik som bedre økonomi, mer kontakt med venner og bekjente, mindre konflikter, mer samhold og bedre helse.

Tabell 3.23. ”Hvis noen i din familie spilte på spilleautomat tidligere, hva betyr det for deg at spilleautomatene er fjernet?” N=565

	2009	
	Antall	%
Bedre økonomi i familien	17	3,0
Dårligere økonomi i familien	4	0,7
Mer kontakt med venner og bekjente	7	1,2
Mindre kontakt med venner og bekjente	0	-
Mer konflikter innad i familien	0	-
Mindre konflikter innad i familien	15	2,7
Mer samhold i familien	15	2,7
Mindre samhold i familien	1	0,2
Svekket psykisk helse (angst, depresjon m.m.)	0	-
Bedre psykisk helse (angst, depresjon m.m.)	7	1,2
Svekket fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank o.a.)	0	-
Bedret fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank o.a.)	6	1,1
Ingen betydning	523	92,6

3.4 Del II, Telefonintervju med normal- og risikospillere

Blant de som besvarte oppfølgingsstudien og som samtykket til å bli invitert til å delta i et telefonintervju, tok 16 av normalspillerne og tre risikospillere kontakt for å snakke med en av forskerne.

En person med et spilleproblem er i dette avsnittet alltid betegnet som ”han”.

3.4.1 Innringerne

De fleste normalspillerne spilte lottovarianter som Lotto, Vikinglotto, Joker og Extra. De brukte fra 50 kroner i måneden og opp til 700 kroner i uken på spill. Videre hadde de fleste normalspillerne ikke spilt på spilleautomat tidligere. Noen hadde prøvd det, og én person fortalte at han sluttet med det fordi han var redd for å bli hektet på spillet, og dermed ikke kunne ha kontroll selv. Normalspillere flest forteller at det hadde ingen betydning for dem at spilleautomatene ble fjernet. Men et par personer sier at de er glade på andres vegne, og de nevner da spesifikt de menneskene som hadde spilleproblemer forbundet med spilleautomatene. En person ble indirekte berørt av spilleautomatforbudet siden idrettslaget han var med i mistet økonomisk støtte, og de måtte dermed bruke mer tid på kake- og loddsalg selv. 18 av 19 normal- og risikospillere kjente til at spilleautomatene ble fjernet fra markedet i 2007.

En av risikospillerne sier at han nå utelukkende spiller oddsrelaterte spill på Internett. Han forteller at spillingen aldri har hatt noen stor betydning for hans økonomi, men totalt sett har han sikkert tapt mer enn han har vunnet. Videre sier han at det har gått bedre etter at han har blitt flinkere og vet hvordan han skal spille, og han spiller nesten helt mekanisk. Han har en klar strategi for både hvordan, og hvor mye, han skal spille for og han har dette som en hobby. Han sier videre at ”det er morsomt å slå oddsetterne”. Spillet er så godt som alltid nøye planlagt, nesten ikke noen impulsspilling. Oddsspilleren forteller at tidligere måtte han gå til kiosken da han skulle spille, nå er det enkelt siden en kan spille via Internett. I snitt bruker han omtrent 10 000 kroner i måneden på spill. De to andre risikospillerne hadde tidligere spilt på spilleautomater. De var begge glade for at spilleautomatene ble fjernet, selv om de ifølge dem selv ikke spilte så mye på dem. Den ene sier at han nå bruker minst like mye tid på poker, men føler likevel at det er friere å spille poker da han kunne spille litt ”av og litt på”.

3.4.2 Årsak til å spille

Normalspillerne oppgir som oftest at årsaken til at de spiller er for spenningens skyld og for å vinne den store premien. Enkelte sier at de har en drøm om å vinne den store potten, de har et ønske om å bli rik. Risikospillerne forteller også at det er spenningen og håpet om å vinne penger som er årsak til å spille. Én normalspiller oppgir at han til tider spiller mye poker sammen med venner. Årsaken til å spille var forbundet med spenning, men også for å tørre å risikere mer, lære og forstå spillet. Samtidig var han bevisst at han ikke skulle miste kontrollen og spille for mer en det han hadde planlagt. Personen prøvde poker på Internett, men det ble for kjedelig. Han kunne heller ikke bruke kunnskapen og strategien på samme måte ved nettspill som ved å spille poker sammen med venner.

3.4.3 Positive og negative sider ved pengespill

Innringerne ble spurt om de kunne nevne noen positive og negative sider ved pengespill. Blant de positive sidene ved pengespill oppga de fleste normalspillerne at det var spennende å spille, og at man kunne vinne penger og alt det kunne medføre. I tillegg mente enkelte at pengene gikk til gode formål og at det var sosialt. En av innringerne husket at han spilte pengespill i sin ungdom, der innsatsen var lav, men at opplevelsen var gøy. Han mente nå at pengespill hadde utviklet seg i feil retning, med store pengepremier som lokkemiddel. Elleve av 15 normalspillere nevnte at spillingen kunne få store konsekvenser for de med spilleproblemer. Noen av normalspillerne mente at pengespill også kan være tidkrevende i tillegg til at man kan tape mye penger. De mente videre at konsekvensene for de med spilleproblemer kunne dermed bli at de mistet både hus og hjem, og det nevntes kjente historier fra media. Noen innringere mente at spilleproblemene kunne gå utover den psykiske helsen, samt påvirke forholdet til familie og jobb. En risikospiller forklarer det slik at etter hvert spiller en spilleavhengig ikke for "gledens" skyld, men for å vinne tilbake de pengene man har tapt.

3.4.4 Reklame

Blant normal- og risikospillerne var det 13 av 19 som svarte "nei", eller "ikke for min egen del" på spørsmål om de følte at de ble påvirket til å spille pengespill fra ulike hold i samfunnet i større grad nå enn før. Likevel uttrykte noen av disse negativ holdning til den massive reklameringsen for pengespill. De andre seks svarte "ja". Omtrent halvparten fortalte at de mente det var for mye reklame generelt, men da særlig den massive reklamen på TV. Flere sier at de synes det er en aggressiv reklame på TV fra Norsk Tipping. De reklamerer for store gevinster og da blir det til at flere spiller. Enkelte forteller at når det reklameres for store premier føler de at de må legge inn en kupong. Og noen reagerer på at barn ser dette og de mente barna kunne bli påvirket av reklamen.

Omtrent halvparten syntes at pengespillene hadde blitt mer attraktive med tiden. De nevnte da årsaker som for eksempel at premiene hadde blitt høyere, og at det er enkelt å spille med tilgang via Internett.

3.4.5 Annet

En risikospiller var svært negativ til at Norsk Tipping satte ut nye spillterminaler, men oppga at han ikke hadde prøvd dem. Ingen av de andre personene hadde spilt på de nye spillterminalene. En annen risikospiller fortalte at han var tilhenger av at Norsk Tipping skulle ha monopol. Han sa at de står for noe positivt og deres overskudd går til gode formål.

3.5 Del III, telefonintervju med spilleavhengige personer

Etter å ha annonsert i media etter personer med spilleproblem var det 34 personer som ringte inn og fullførte telefonintervjuet, deriblant fem pårørende. I tillegg ringte fire personer inn for å få mer inngående informasjon om hva studien dreide seg om, disse gjennomførte ikke intervjuet. Det var mellom 10-15 personer som opplyste om at de hadde ringt feil.

Annonnene som søkte etter personer med spilleproblemer var nøytral med tanke på typen spill personene hadde problemer med. Selv om denne studien fokuserer på tidligere spilleautomatspillere, søkte annonsene etter personer med alle typer spilleproblemer. Ordet spilleautomat var ikke nevnt i annonsen.

Innringerne definerte seg selv som enten spilleavhengig eller at de hadde et spilleproblem. Samtlige innringere svarte "ja" på begge Lie-Bet-spørsmålene, enten som livstid eller nåværende spilleproblem, eller begge deler.

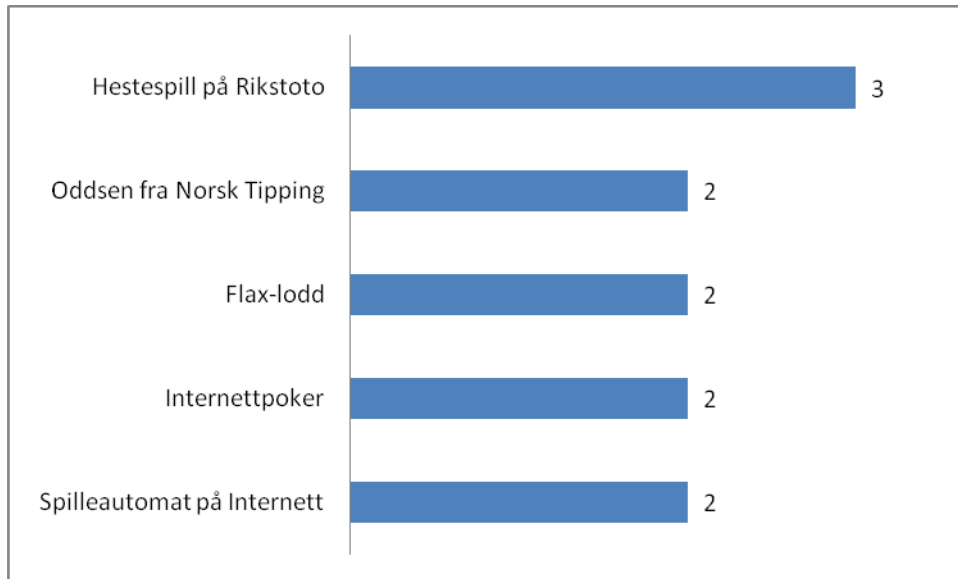
En person med et spilleproblem er i dette avsnittet alltid betegnet som "han".

3.5.1 Innringerne

Av de 29 innringerne som tidligere, eller nå, hadde spilleproblemer, var det 23 menn og seks kvinner. Median alder var 43 år. Laveste alder var 27 år og høyeste var 62 år.

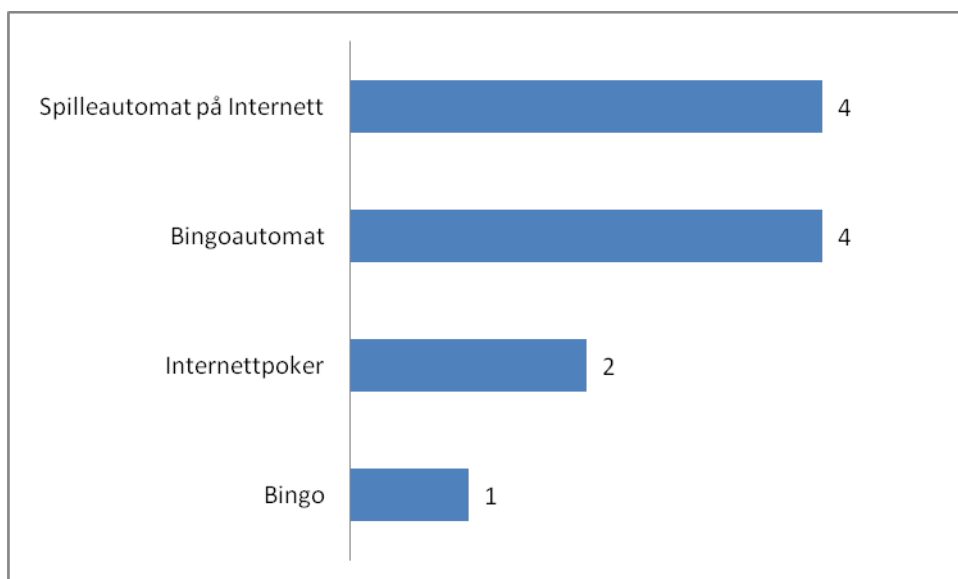
Blant innringerne var det 22 personer som hadde spilt på spilleautomater tidligere. De andre syv hadde ikke spilt på spilleautomater i nevneverdig grad. Blant de 22 personene som oppga at de tidligere hadde spilt på spilleautomater var det fem personer som sluttet med spillingen før spilleautomatforbudet. Av de resterende 17 personene som spilte på spilleautomater da spilleautomatforbudet kom, var det ni personer som sluttet eller reduserte spillet sitt pga forbudet, mens åtte spilte like mye eller mer.

Tre av de syv personene som ikke hadde spilt på spilleautomater tidligere oppga at de enten nå eller tidligere i hovedsak spilte hestespill på Rikstoto, to personer oppga at de spilte Oddsene fra Norsk Tipping, to spilte Flax, internettpoker og spilleautomater på Internett, se Figur 2.

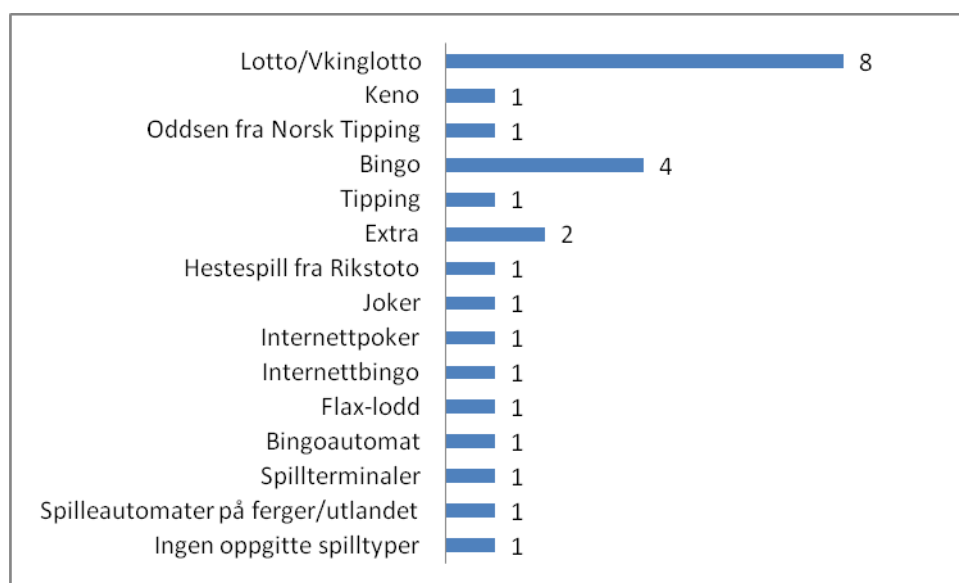
Figur 2. Favorittspill til de personene med et pengespilleproblem som ikke hadde spilt på spilleautomat tidligere, multirespons mulig (n=7)

Blant personene som tidligere hadde spilt på spilleautomater, og som under intervjuet spilte like mye eller mer pengespill etter forbudet, var det spilleautomater på Internett og bingoautomater flest personer oppga å spille (Figur 3). Internettpoker og bingo ble også nevnt.

Figur 3. Favorittspill til de som tidligere spilte på spilleautomater og som spilte mer eller like mye etter spilleautomatforbudet, multirespons mulig (n=8)

Av de personene som hadde sluttet eller redusert sin spilling betraktelig etter spilleautomatforbudet, oppga flesteparten at de nå spilte lottovarianter og bingo, se Figur 4.

Figur 4. Favorittspill til de som tidligere spilte på spilleautomater og som spilte *mindre* etter spilleautomatforbudet, multirespons mulig (n=14)

3.5.2 Personer som spilte på andre spill enn spilleautomatene

Syv av innringerne spilte på andre spill enn spilleautomater. Av disse forteller en person at han hadde problemer med Flax. Han har lenge prøvd å slutte, men forgjeves. Tidligere kunne han bruke 1 000 kr dagen på Flax-lodd. Det mest problematiske var reklamen som lyste mot han over alt. Han kunne ikke gå på butikken eller til byen uten at reklamen fristet han til å kjøpe. Videre forteller personen at det utartet seg da det stadig kom nye typer Flax. ”Kan bare skylde på meg selv for at jeg er avhengig av Flax-lodd, men skylder litt på Norsk Tipping som gjør dem så lett tilgjengelige og hele tiden lager nye tiltrekkende spill. Og reklamen som går på TV der de sier at ”du kan komme langt med Flax”, er bare tull, det er ikke sant! Det er å villedde folk”.

En internettpiller forteller at det hele begynte med at han spilte i det små på spilleautomater i butikken. Etter hvert gikk han over til Internett, vant litt der og fikk vann på mølla. Han prøver nå å begrense seg, spiller i perioder, eller til det ikke er mer å spille for. Han spilte poker, casinospill, spilleautomater, og kunne spille i opp til tolv timer om dagen. Han sier at han mister helt begrepet om penger når han spiller på nettet. Kan vinne 150 000 – 200 000 kroner på en time, men han forstår ikke hvor mye penger det er. Det er bare et tall for han. En annen person forteller at han begynte direkte med internettpill. Til å begynne med var det bare for spenningens skyld, men så vant han en stor gevinst og var overbevist om at han skulle vinne igjen: ”Jeg vet at det er en mulighet for å vinne mye penger, jeg kan sette meg i en god økonomisk situasjon. Den dagen jeg vinner stort skal jeg gi meg.” Personen forteller videre at han kunne tatt ut for eksempel 10 000 kroner noen ganger, men går for jack-pot’en på 50 000 og da taper han alt.

Tre av innringerne forteller at de har, eller har hatt problemer med hestespill fra Rikstoto. En person likte dette spillet siden kunnskap om spillet ga større mulighet for gevinst. En annen sier han ble fort hektet pga spenningen og vinnermulighetene. Han kommenterte videre at tilgjengeligheten var verst (han bodde ved en travbane). En fikk raskt svar på om en hadde vunnet og han mente at dette fremmet spilleavhengighet. Han klarte av egen vilje å slutte brått den dagen da det ble for dyrt for han.

To personer spilte nå Oddsen fra Norsk Tipping. Den ene fortalte at det var kunnskapen om idrett og spill som interesserte han. Spillingen gjorde at han fikk mer kunnskap. Og ved å ha god kunnskap hadde han gode sjanser for å vinne. I en kort periode tidligere kjøpte han en del Flax, og han kunne da kjøpe alt av Flax-lodd som bensinstasjonen eller butikken måtte ha. I følge han selv var han tidligere spillelegal, for da kunne han satse 30 000 kroner på en kamp. Dette resulterte i mye angst og psykisk stress, så han tok et oppgjør med seg selv. Spiller nå i mer kontrollerte former, men kjenner enda lysten til å strekke grensen og spille andre typer spill. Flere oppgir at de tenker mye på spill, også på jobb. Og de forteller at spillingen tar mye tid.

3.5.3 Tidligere spilleautomatspillere

Av de tidligere 22 automatspillerne var det ni personer som hadde sluttet helt å spille eller redusert sitt pengespill som en direkte konsekvens av spilleautomatforbudet. Åtte personer spilte like mye eller mer enn før, men på andre typer spill. Fem personer hadde sluttet å spille før spilleautomatforbudet.

Spiller mindre eller sluttet helt etter spilleautomatforbudet

En person forteller at ”spilleautomatforbudet reddet livet mitt”. Han sier at det er takket være at spilleautomatene forsvant at han ikke har tatt livet sitt. Han har fremdeles selvmordstanker fordi gjelden hans er så stor at han ikke vet hvordan han skal få betalt tilbake alt, men tanken på barna hindrer han i å ta sitt liv. Da spilleautomatene forsvant kunne han være hjemme, han slapp å føle at abstinensen drev han ut for å spille. En annen sier at den dagen spilleautomatene forsvant ”var den fineste dagen i mitt liv”. Økonomisk sett trengte han ikke å lyve mer, han hadde penger til andre formål enn pengespill, og psyken ble mye bedre. En person som reduserte sin spilling betraktelig etter forbudet oppgir stor irritasjon på bingoautomatene. Han spilte litt på bingoautomatene, og han mente de var minst like aggressive som spilleautomatene.

De aller fleste sier at de har fått bedre økonomi og mer fritid etter at de sluttet å spille på spilleautomatene. De oppgir at de for eksempel har fått mer tid til familie og venner, hobbyer, de er blitt mer sosiale og kan bruke tid og penger på for eksempel ferier/reiser, lese bøker og se på film. Likevel var det et par personer som sa at selv om de spilte mindre nå, og hadde det bedre økonomisk, så hadde det ingen betydning for hva de brukte fritiden sin på. Andre igjen oppgir at de er mer fysisk aktive etter forbudet – noe som følte bra. Samtlige personer var svært positive til at spilleautomatene var fjernet fra markedet, bortsett fra én person som oppga at han har litt blandete følelser for at spilleautomatene er borte. Han fortalte at han savnet den tankeflukten spillingen ga han, og det var godt å stå der å spille, trivelig å treffe vennene igjen, det var så mye sosialt rundt spillingen. Men på en annen side medførte forbudet at han nå har fått mer tid til hus og hjem, familie og fritid. Og han tenker mye mindre på spill nå etter forbudet. At personene tenker mindre på spill etter forbudet var gjennomgående hos de fleste. Flere personer sier at det var en stor lettelse å kunne bevege seg fritt i det offentlige rom, som å kunne gå i butikkene uten å se spilleautomater som trakk dem

til seg. Noen oppgir at de prøvde seg på pengespill på Internett etter at spilleautomatene ble tatt bort fra markedet. Men de følte at dette kom til å ta av, og at det var utrolig lett å tape penger der. De bestemte seg derfor at det var best å gi seg før de ble hektet på den type spill.

Personer som karakteriserte seg selv som oppegående og ressurssterke personer fortalte at de tidligere ikke kunne forstå at folk likte å stå foran spilleautomatene. Men det var bare helt til de selv prøvde en gang – og vant en stor premie. Da var det gjort, og de ble avhengige av spillingen. En person fortalte at han følte seg helt forferdelig da han sto og spilte på automatene tidligere. Alle kunne se han stå der, følte seg som et null. At et voksent menneske som han bare sto der og tapte penger på den måten. Likevel klarte en ikke å la det være. Årsakene til å begynne med automatspillingen ble oftest oppgitt til enten å vinne en stor gevinst, eller for å flykte fra virkeligheten (for eksempel et familiemedlem som var alvorlig syk).

Felles for de tidligere automatspillerne er at mange nå spiller lottovarianter, og da gjerne sammen med partneren eller familien. De beskriver dette som helt uproblematisk. ”En vet at en kan ikke vinne tilbake det en taper i Lotto”, oppga en person.

Spilte like mye eller mer etter spilleautomatforbudet

De åtte personene som spilte likt eller mer etter spilleautomatforbudet spilte hovedsakelig på spilleautomater på Internett eller bingoautomater. Fem personer oppga at spilleautomatforbudet hadde medført at de spilte mer pengespill, mens de andre tre sa at det hadde ingen betydning for deres pengespillaktivitet, de spilte like mye som tidligere. I tre av fem tilfeller der de spilte mer etter forbudet, var det spilleautomater på Internett de hovedsakelig spilte.

En av personene som spilte på spilleautomater tidligere, fortalte at situasjonen hans ble mye verre etter at de gamle spilleautomatene forsvant fordi han gikk over til spill på Internett. Disse spillene var mer tilgjengelige, og han spilte mer enn noen gang. Dette resulterte i at økonomien hans ble forverret. En annen person som spilte for mer penger etter spilleautomatforbudet sa at han hadde fått mer fritid til å være sammen med familien samt å gjøre andre ting, og han ble mer sosial. Imidlertid brukte han nettene til å spille på spilleautomater på Internett, og ble dermed mindre opplagt på dagene. Videre tapte han mer penger enn tidligere slik at økonomien ble enda dårligere. Andre personer igjen forteller om generelt dårligere råd og mindre fritid etter forbudet, siden de nå spilte mer. En annen person forteller at selv om spilleautomatforbudet ikke reduserte spillingen hans, så førte heldigvis forbudet til at han kunne gå i butikken uten å måtte konfronteres med spilleautomatene. Bingoautomater var i følge en av personene mer aggressive enn de tradisjonelle spilleautomatene, og dette medførte at han spilte mer etter forbudet. Han forteller videre at han ikke følte at han brukte penger fordi han kjøpte lapper med kode på når han skulle spille. Ingen kontrollerte hvor mange lapper personer kjøpte, en kunne spille så mye en ville. På denne måten fikk han ikke følelsen av at det var penger han brukte.

Ifølge flere av disse innringerne er spill på Internett mer tilgjengelig enn spilleautomatene. Det er mulig å gjemme seg vekk ved å sitte hjemme og spille. En person sier at narkomane og alkoholikere ikke kan skjule sin avhengighet slik en spilleavhengig kan. De spilleavhengige kan sitte hjemme og spille uten at noen aner noe som helst om eventuelle spilleproblemer. En spilleavhengig trenger ikke fortelle om det før det eventuelt blir oppdaget.

Sluttet å spille før spilleautomatforbudet trådte i kraft

Av de fem personene som hadde sluttet å spille pengespill før spilleautomatforbudet inntraff, oppga én person at årsaken for å slutte spillingen var at banken ville selge huset hans og at det skulle gå til tingretten. Han måtte da innrømme overfor en bankansatt at han hadde et spilleproblem. Da først innså han at han hadde et spilleproblem. Denne innrømmelsen fikk han til å slutte med automatspillingen, og banken gikk med på en nedbetalingsplan slik at han beholdt huset. En annen person fikk behandling ved en rusmiddelinstitusjon som drev med behandling av spilleavhengige. Han var en av de første som deltok der, og behandlingen hadde god effekt på han. De tre andre personene oppga at de klarte å slutte med spillingen selv uten å få profesjonell hjelp. En av dem sier at han selv klarte ”å se galskapen i spillingen”. Alt han tjente gikk til pengespill, han hadde en stor kredittkortgjeld, og det ble bare verre og verre. Da innså han at han måtte slutte med dette, noe han klarte på egen hånd. I dag har han ikke mer spillegjeld. Den andre personen sluttet å spille på spilleautomater for syv år siden. Årsaken var at han en dag tapte en stor sum og beskriver at ”det skjedde noe den dagen”. Han innså med ett at nå var det nok, slik kunne han ikke fortsette. Den tredje oppga også at han selv innså at dette kunne ikke fortsette lengre. En ting var pengene som ble borte, men de psykiske og fysiske påkjenningene med oppturer ved gevinst, og nedtur ved tap, var veldig ødeleggende for han.

En rekke personer sidestilte spilleavhengighet med avhengighet for alkohol eller narkotiske stoffer. Trangen til å spille var utrolig sterk, og de fikk abstinenser hvis de ikke fikk spilt. Spillingen opptar tankene i mer eller mindre grad hele dagen, forteller de. For mange går spillingen ut over jobben deres, ved at de enten glemmer avtaler, spiller i arbeidstiden, eller de er fraværende i tankene sine fordi de tenker på pengespill. Det kan være både strategisk for hvordan de skal vinne den store premien, hvordan vinne tilbake pengene, eller det kan være hvordan de skal komme seg ut av det tvangsmønsteret de har viklet seg inn i. Fire av de ni personene som spilte mindre eller sluttet etter spilleautomatforbudet, og fem av åtte som spilte mer eller likt etter spilleautomatforbudet, fortalte at de tenkte på å ta livet sitt i løpet av det siste året. De hadde stor gjeld og slet med økonomiske problemer.

3.5.4 Årsak til å spille

Årsakene til å spille ble stort sett oppgitt å være for spenningens skyld, for å vinne (lett-tjente) penger, en flukt fra hverdagen, tidsfordriv, for å få et ”kick”, for å oppnå en slags rusfølelse, for å vinne tilbake tapte penger eller utfordre sin egen kunnskap. Andre oppgitte grunner var at de spilte fordi de var avhengige, de bare måtte spille. Spilte de ikke, fikk de abstinenser. Personer som spilte odds, poker eller hest oppga ofte at kunnskapen var en viktig årsak til å spille. De kunne være strategiske og bruke sin egen kunnskap i spillet. Samtidig lærte de mer underveis og ble dyktigere. En person hadde som mål å bli verdensmester i pokerspill. Noen av de tidligere automatspillerne sa at blinkingen og lyden var tiltrekkende. De likte å se resultatene der og da. Og det var befriende å bare trykke på knapper og slippe å tenke.

3.5.5 Konsekvenser

Flere av innringerne oppga at de hadde spillegjeld. Andre hadde ingen gjeld, men årelang spilling hadde medført at de ikke eide noen verdens ting, de hadde ikke levd i velstand og kunne, ifølge dem selv, hatt en helt annerledes situasjon hvis de ikke hadde spilt bort alle pengene sine. Det kom frem at noen hadde tapt over en million kroner på pengespill det siste året. En hadde blitt anmeldt til politiet for underslag på jobben. I tillegg hadde han privat gjeld. Salg av hus og bil, gjeldssanering og personlig konkurs var også tema for enkelte. For en annen person som ble anmeldt til politiet for underslag, førte anmeldelsen til at personen kom inn i behandlingsapparatet. For noen førte spillingen til samlivsbrudd, og for enkelte betydde det mindre kontakt med barna. Mange hadde kredittkortgjeld. En person forteller at det tok han bare ti minutter på telefonen for å få et lån på nesten 100 000 kroner til en bank. Han mener det er bare så alt for lett å få forbrukslån og kreditt.

Personer som hadde sluttet å spille oppga stort sett at de hadde det bedre økonomisk nå. Men noen slet med store lån og klarte ikke, til tross for at de jobbet mye, å betale ned lånene fort nok. Dette var veldig tungt for dem og noen oppga at de ofte tenkte på å ta selvmord. Flere etterlyste en plass hvor de kunne henvende seg for økonomisk veiledning og hjelp. Og de etterspør bankenes rolle i dette.

Innringerne ble spurt om hvor mye de omtrentlig brukte gjennomsnittlig i uken på pengespill. Dette varierte stort, det ble oppgitt alt fra 1 000 kroner uken til 200 000 kroner i timen. Sistenevnte spilte på Internett. Hvor mye personene maksimalt hadde tapt på ett spill, eller på en dag varierte også stort. Noen hadde tapt maksimum 5-6 000 kroner, mens andre hadde tapt opp til 600 000 kroner.

For noen personer tok spillingen mye av tiden deres. Dette oppgis særlig av de som spiller poker på Internett, hvor personer kunne sitte i 16 timer syv dager i uken. De tidligere automatspillerne kunne spille på spilleautomatene hele dagen – helt til pengene var borte. Familiemedlemmer hadde noen ganger kommentert at spillingen tok mye tid. Mange hadde klart å skjule sin pengespillaktivitet for sine nærmeste, men i noen familier var familiemedlemmene mer eller mindre klar over spillingen. På spørsmål om det var tidkrevende kunne enkelte svare at ”nei, de opplevde det ikke slik,” men oppga at familien reagerte på det. ”Jeg så ikke at det tok all tiden min, men det merket familien min”.

Personene ble spurt om ”Hvordan vurderer du din egen helse?” Av de 29 personene var det fire som oppga at den var ”meget god”, 11 ”god”, åtte ”tilfredsstillende”, 4 ”dårlig” og 2 oppga ”meget dårlig”. Innringerne ble også spurt om de hadde opplevd forskjellige negative elementer i løpet av de siste 12 månedene slik som for eksempel depresjon og selvmordstanker. Omtrent to av tre oppga at de hadde opplevd depresjon eller nedstemthet, mens litt over en tredjedel hadde opplevd søvnløshet, selvmordstanker eller angst. En av fem sa de hadde hatt tvangstanker eller alkohol/stoffproblemer i løpet av de siste 12 månedene. I underkant av en tredjedel hadde ikke erfart noen av disse elementene.

3.5.6 Behandling

Seks av 27 personer fortalte at de ikke kjente til noen plasser hvor de kunne få hjelp eller behandling for spilleproblemer. Like mange oppga at de kjente til plasser hvor en kunne få hjelp, men hadde ikke oppsøkt hjelp. Femten personer hadde enten vært til, eller skulle til samtaler eller behandling for sine spilleproblemer. Samtaler kunne være terapitimer hos for eksempel psykolog uten involvering av faglig ekspertise på spilleavhengighet. Av disse 15 personene spilte ti personer pengespill fremdeles, mens fem hadde sluttet.

Noen personer forteller at de snakker med sin partner, familiemedlem eller venner om spilleproblemene sine, mens andre forteller at de holder det skjult. De er ofte flau over at de hadde spilleproblemer og en eventuell spillegjeld. De var også redde for at det vil få store konsekvenser for dem, som for eksempel samlivsbrudd, hvis de fortalte sin partner om spilleproblemene. En person som var spilleavhengig for noen år tilbake sa at selv om han kjente til plasser han kunne fått hjelp, tok han ikke kontakt. Dette fordi han følte at spilleavhengighet var et tabu-belagt område. Det var flaut, og han torde ikke å ta kontakt for å få hjelp. De personene som oppgir at de har snakket med sine respektive partnere om spilleproblemene sine, sa de hadde god erfaring med det, og fikk god støtte fra partneren. En person oppgir at han syntes det var veldig viktig at de pårørende skjønnte alvorlighetsgraden av sykdommen han hadde, fordi han selv følte han trengte hjelp og støtte fra familien. Enkelte partnere har også tatt opp lån for å hjelpe den spilleavhengige rent økonomisk. Andre derimot, skjuler spilleproblemene og gjelden for sine partnere. Noen av disse sliter med selvmordstanker daglig.

Flere personer, både de som har gått til terapi og de som ikke har fått behandling av noe slag, oppgir at de savnet/ønsket et behandlingsopplegg som er tilrettelagt for spilleavhengige. Og at personene som utfører terapien må ha en fagekspertise på spilleavhengighet. Flere nevner også at det burde være enklere for dem å få hjelp. En person sier følgende: ”Jeg oppsøkte telefonen for spilleavhengige. Fikk der høre at en må kontakte lege, få bekreftelse, oppsøke psykolog etc. Du må selv gjøre mange ting, i tillegg er du flau over at du er avhengig, føler ikke at en blir tatt godt i mot. Føler motstand mot å få hjelp. Du må fortelle om problemet ditt til mange og blir bare sendt hit og dit. Ved alkoholisme eller stoffmisbruk får de hjelp med en gang. Jeg følte at hjelpeapparatet må være mer tilgjengelig, ikke gå via lege, rekvisisjon og så bli sendt frem og tilbake.” Flere nevner at det skulle vært tilbud om behandling av spilleavhengige lokalt, og at det eksisterte en institusjon hvor en kunne bli lagt inn.

Flere av personene hadde tatt opp sitt spilleproblem med fastlegen og blitt henvist til individuell samtaleterapi eller gruppeterapi. Noen hadde deretter selv tatt kontakt med anonyme gamblere (GA), og dette var til svært stor hjelp for de fleste. En person presiserte at det var utvilsomt GA som hjalp han med å være spillefri. ”Tror det er mye bedre å gå til sånne som GA der en kan snakke med andre som har opplevd det samme. De gjør en kjempejobb!”. Også andre personer som kunne tenkt seg behandling, men som ikke har fått det, kunne tenkt seg gruppeterapi med likesinnede. En oddsspiller sier han har vært på GA-møter i en kort periode og han hadde en svært positiv opplevelse av det. Det satte i gang noen positive tanker, sa han. Men så hadde de dessverre en pause og han falt fra. Totalt var det fem personer som hadde vært i kontakt med GA. Alle bortsett fra én person hadde positiv erfaring med dem. En tidligere automatspiller fortalte at han hadde vært til behandling både ved Blå Kors og GA. ”Det hjelper, men hjelper ikke nok. Kun totalforbud vil hjelpe helt. Men det er selvfølgelig veldig individuelt. For min del opplevde jeg at GA hadde en bismak, likte ikke helt måten de opererte på. Der skulle vi holde hverandre i hendene og synge, det var ikke bra – for det ville

jeg ikke helt være med på. Jeg synes staten er for lite inne. Og de tjener jo penger på dette. Ved Blå Kors fikk jeg høre at – ”vi har ikke midler til å gjøre noe med dette”. Så hvor er staten? Jeg fikk følelsen av at jeg ikke var prioritert. Burde vært en bedre oppfølging. Vi var to stykker, men det ble ikke noe mer behandling av oss”. Personen vurderer nå å søke hjelp igjen. En annen person oppga at han hadde tidligere vært innlagt på Borgestadklinikken i noen måneder. I følge personen selv så hjalp det en del på spillingen. Etter at han var utskrevet fra klinikken fikk han god oppfølging i 14 dager. Deretter ble han helt alene igjen, og falt raskt tilbake til gamle spillevaner. En annen person tok kontakt med Blå Kors etter en samtale med banken, der han måtte legge alle kortene på bordet og innrømte at han hadde et spilleproblem. Banken var behjelpelig og lagde en nedbetalingsplan. Etter å ha vært i kontakt med Blå Kors sluttet han å spille etter et par måneder. Han ville klare seg selv da, men sprakk like etterpå. Nå spiller han daglig hvis han har mulighet. Han ser på mulighetene for at fjernhjelp¹ kan være en løsning. En annen spilleavhengig som hadde vært i kontakt med Blå Kors uttrykte skepsis mot dem fordi det var mye religion der.

Selv om noen av personene var positive til fjernhjelp, var det flere som var negativ til denne type behandling da det ble nevnt. En tidligere automatspiller forklarer det slik: ”Fjernhjelp ville ikke fungert for meg, jeg må ha fysisk kontakt, må ha mennesker å forholde meg til under terapi. Viktig at noen kan sitte der og lese meg. For kan jeg skjule det, lyve som jeg vil uten at noen kan kontrollere meg, så gjør jeg det. Vi er jo verdensmestere i å lure oss selv, så det er ingen sak å lure andre”. Videre virket det ikke som det var mange som kjente til tilbudet med fjernbehandling.

En person forteller at han lenge hadde tenkt å søke om hjelp. Men det var først da han ble oppdaget at han skjønnte han måtte få hjelp for å klare å slutte med spillingen. Han har vært i dialog med fastlegen og venter på å få komme til et senter for behandling av spilleavhengighet. En annen person som hadde vurdert å søke hjelp fortalte: ”Jeg tror at først må man gå inn i seg selv, og så må man fortelle det til andre. Man må være ærlig med seg selv! Bare en liten nødløgn så er en der igjen. Og da hjelper det ikke med behandling”. Selv oppgir han at han har nå tatt det oppgjøret med seg selv, og har derfor en bedre hverdag. Han spiller ikke lengre.

Det virker som at flere av de som ikke har vært inne til behandling, men som har vurdert å søke hjelp også har en mening om at det burde være gruppeterapitimer for de spilleavhengige. Det blir videre nevnt flere ganger at de ønsker at personer med stor faglig tyngde innen spilleavhengighet, som forstår de spilleavhengiges tanker og reaksjoner, leder slike gruppeterapitimer.

Personene som ønsket hjelp, men som ikke kjente til hvordan de kunne få det, ble i første omgang fortalt at de kunne ta opp dette med fastlegen sin. Et annet alternativ var at de kunne selv ta kontakt med Hjelpelinjen, fjernbasert behandling eller selvhjelpsgrupper som for eksempel GA eller Pårørendeforeningen til spilleavhengige (PTS). Samtlige intervjuere i denne studien hadde ”Informasjonsplanen” tilgjengelig under intervjuene, se Vedlegg 5.

¹ Ved Sykehuset Innlandet HF tilbys det et behandlingsopplegg for spilleavhengige uten personlig oppmøte. Behandlingen foregår via telefon og Internett. Det kreves ingen henvisning fra lege.

Under intervjuene ble det i noen tilfeller spurt: ”Om du skulle benytte deg av et lavterskeltilbud, ville du ønsket å ha pårørende med på et møte?” Ti av 15 personer svarte ”nei” på dette spørsmålet. De oppga grunner som for eksempel at de ikke snakket med sine nærmeste om spilleproblemene, de ville holde det skjult, eller de mente det kun var andre med spilleproblemer som kunne forstå hvordan det er å være spilleavhengig. Eller det kunne være så vanskelig å snakke om spilleproblemene at de foretrakk individuelle samtaler eller grupperterapi med likesinnede. Fem personer var positivt innstilt til å ha med pårørende på et slikt møte. Noen mente at slike møter kunne bidratt til at pårørende kunne fått en bredere forståelse av hvordan det var å ha et problem med pengespill. I tillegg kunne det hjelpe de pårørende til å forstå at det å være spilleavhengig var en sykdom.

En sier at han ville gjerne fått hjelp bare ved å ta én telefon. Han syntes det var vanskelig å finne ut hvor han kunne søke hjelp.

3.5.7 Reklame

Ett av spørsmålene i intervjuguiden var om innringerne mente de ble påvirket av reklame fra pengespilloperatører. Enkelte sier at de ikke blir påvirket av reklamen i det hele tatt, mens flesteparten forteller at de reagerer på den massive og aggressive reklamen. Flere personer sa uoppfordret at det var alt for mye reklame og aggressiv markedsføring for pengespill både fra Norsk Tipping og fra utenlandske selskaper – da særlig på TV3. ”Jeg fikk tips om spilleautomatene på Internett via TV3. Jeg har ikke kjennskap til PC, men dem klarte jeg å finne.” Ifølge enkelte av innringerne er reklamen med på å minne dem på spillingen. Det kan være på TV eller i butikker. Det kan resultere i at de må spille, ikke nødvendigvis på det spillet som reklamen var ment for, men på det spillet de helst spiller. Det er særlig reklame på TV som blir kommentert, men noen reagerer også på reklamen på Internett, både generelt og på spillstedene. En Internettspiller sier at når en spiller på Internett får man stadig henvendelser som for eksempel at opprettelse av bruker gir 1 000 euro i bonus. Eller at en kan få for eksempel 50 000 kroner for å fortsette med spillingen. Selv om man spiller gratis nettpoker kommer det mengder med forespørsler om å opprette konto og få bonus.

Enkelte forteller at de reagerer på reklamen for kredittkort, og de mener at det er alt for lett å få forbrukslån på kredittkort. Andre forteller at det er så lett å spille fordi en har kredittkort. Og da tenkte man ikke på konsekvenser før en hadde fått en stor kredittkortgjeld.

Det kom frem under flere av samtalene at innringerne sidestiller spilleavhengighet med alkoholisme og narkomani, de mener at spill er like avhengighetsskapende som alkohol eller narkotiske stoffer: ”I Norge er det forbudt med alkoholreklame, mens spillebransjen kan reklamere ubegrenset. Og de sender reklame som barn og ungdom ser på TV. De kan få et inntrykk av at lykken i livet er å vinne en stor premie. Men sånn er det jo ikke alltid”.

3.5.8 Positive og negative sider ved spill

Da innringerne ble spurt om de kort kunne si noe positivt og negativt om pengespill, var kommentaren ofte: ”Kun negativt! Det finnes ikke noe positivt!” ”Pengespill ødelegger livet ditt”. ”Andre tolket spørsmålet på en annen måte og sa: ”Jeg føler det er veldig godt å stå der ved automatene, kobler ut, det var som en rus for meg, det var nydelig. Koblet ut problemene”. ”Hvis en ser objektivt på det, at overskuddet går til idrett og kultur etc. så er det jo bra”. En oddsspiller forklarer det slik: ”Spenningen en får når en følger med på kampene er topp!”

Pengespillingen hadde ødelagt livet til flere av innringerne, ifølge dem selv. Og mange beskriver det som en forferdelig situasjon å være i: ”Man bruker jo opp hele trygda på en dag”. Én forteller at det er alt for lite fokus på spilleavhengighet. ”Det burde vært mer debatt rundt dette området. Man får dårlig samvittighet når det går dårlig og en taper penger”. En annen sier at man blir fort hekta og må derfor spille hver dag. Innringere sier det er negativt at man går rundt og lyver til menneskene rundt en selv, og det var tungt å prøve og skjule hvor mye en har spilt for: ”Mye angst og stress når en spiller for hardt.”

3.5.9 De nye spillterminalene fra Norsk Tipping

De aller fleste (17 av 24) oppgir at de ikke har prøvd de nye spillterminalene til Norsk Tipping. Syv av 24 oppgir å ha prøvd dem, og karakteriserer dem som kjedelige. Et par personer oppgir at det var en negativ følelse å spille da det minnet dem på de tidligere spilleautomatene. De oppga videre at de ikke fikk noe ”kick” av de nye terminalene, og at de ikke trodde de ville rekruttere flere spilleavhengige. Derimot kan de være avhengighetsvedvarende.

En person sier han mislikte at de nye spillterminalene kom. De brakte tilbake vonde tanker. Han hadde prøvd dem en gang, og sier han ikke fikk noe kick av å spille på dem. Det var et snilt spill, og han lengtet ikke etter å spille det mer. Videre sa han at han ikke kom til å prøve dem igjen. En annen som også har prøvd spillterminalene én gang sier at det ikke var noe gøy, han likte de ikke. Men han tror imidlertid at mange kommer til å synes at de er interessante når bingoautomatene forsvinner, og at mange kan bli avhengige av dem. En tredje person forteller at den ene gangen han prøvde dem syntes han de var veldig kjedelige og ikke noe for han. Etterpå angret han at han hadde prøvd dem, fikk en følelse av avsky. Han tror videre at for han selv er de nye spillterminalene mindre avhengighetsskapende. Det blir nevnt at en positiv side ved dem er beløpsgrensen.

Én av personene som oppga at han hadde sluttet helt med spillingen sin da spilleautomatforbudet kom, hadde i følge han selv en fin periode på åtte måneder etter spilleforbudet hvor han hadde totalavhold fra spillingen. Men så kom spillterminalene fra Norsk Tipping, og suget etter å spille kom tilbake, noe som medførte økt spilling igjen. Han sier at spillterminalene ikke går fort nok, og at de er kjedelige, men avhengighetsgraden er den samme som til de gamle spilleautomatene: ”Spillingen går kraftig ned, men avhengigheten går ikke ned”. Han opplever videre at de psykiske problemene ved å være avhengig av å spille på de nye terminalene, er like sterke som ved de gamle spilleautomatene. Videre sier han at selv om pengeflyten er begrenset, opptar de nye spillterminalene tankene hans i samme grad som de tidligere spilleautomatene. Derimot mener han de nye spillterminalene er avhengighetsvedvarende, men ikke avhengighetsskapende.

En person sier han har flere spillekort. Han mener at en kan gå fra kiosk til kiosk og spille for så mye som 40 000 kroner om dagen. Han sier videre at han har brukt maksimum 9 500 kroner på en dag. Han tror begrensningen ikke har noen effekt: ”Hvis de stopper det helt vil folk gå over til andre utenlandske sider. Og jeg synes det er greit nok. Norsk Tipping kan aldri stenge døren helt for da går idretten nedenom og hjem.”

3.5.10 Annet

Flere personer har reagert på at bingoautomatene fikk stå etter at spilleautomatforbudet ble innført. De mener det er dobbeltmoral av staten å forby spilleautomater mens de lot bingoautomatene stå. Særlig siden Arbeiderpartiet mottok bidrag årlig fra omsetningen av bingoautomatene.

Noen sier at bankene burde tatt mer ansvar og gjort noe med pengeoverføringen som er til spillleselskaper; ”Jeg synes noe burde gjøres. En kamerat av meg opplevde at kortet hans ble sperret og bankkontoen stengt pga at han reiste på ulike arrangement slik at banken trodde kortet var stjålet. Hvorfor tar ikke banken og stenger kort eller ringer kunden når det kommer inn penger fra spillesteder! Skulle ønske banken hadde ringt til meg og sagt at ”nå må du skjerpe deg, vi ser at det er spilling du driver med!” En telefon fra dem ville hjulpet, de kunne sagt at her kunne du brukt penger på mye annet enn det du har gjort.” (Det ble fra den 1. juni 2010 innført forbud mot betalingsformidling for pengespill som ikke har norsk tillatelse [20], red. adm.).

Andre kommentarer om banktjenestene: ” Bankene følger ikke opp og sperrer sidene. I enkelte banker kan en ikke bruke kreditt, bare spille for det du har. Andre derimot - der kan en spille for mye, et pussig system. Tar fem dager før det blir trukket, kan trekke flere ganger – altså fem ganger mer. Bankene burde tatt tak i dette problemet. Som enkelte kredittkortselskap har gjort. Mange betalingsformidlere, lett å overføre penger, problemet er den umiddelbare tilgangen. Hadde det tatt for eksempel tre dager ville det vært vanskeligere for folk, kanskje de ikke orker da?”

En tidligere automatspiller sa: ”I den tiden som maskinene var borte fra markedet var folk veldig glade. Det avhengighetsskapende objektet var fjernet og mange fikk en bedre situasjon. Flere av de jeg spilte med tidligere står nå og spiller på de nye terminalene.” Denne personen hadde ikke selv prøvd de nye spillterminalene. En annen tidligere automatspiller sa: ”Jeg er av den oppfatning at det som gjør folk spilleavhengig er spilleautomater. Spiller ingen rolle hvor ”snille” de er. Jeg tror 80 % av all spillegalskap er pga spilleautomater. De er den store stygge ulven. Som virkemiddel mot å bli spillelegal så tror jeg de snille automatene er med på å rekruttere folk til å bli avhengig. Det er annerledes med Lotto der en må vente til neste uke for å få resultater, det er ikke et spill som gjør en spilleavhengig. Alle jeg kjenner som har spilt for mye har vært borti spilleautomater.” En annen mener at tilbudet med å spille alltid vil være der og man kan ikke kontrollere det. ”De som har behov for å spille vil alltid finne det. Spillere vil alltid finne fram. Mye viktigere at de som står bak spillene har en hjelpefunksjon. De bør ta ansvar og vite hva man tjener penger på.” Personen sier videre at det er bra med undersøkelser som bidrar til å øke kunnskapen innen området.

Flere personer kommenterer Røde Kors sine panteautomater og mener de er et veldig bra tiltak.

3.6 Del III, Pårørende til spilleavhengige

Selv om annonsene i avisene hvor det ble annonsert etter deltakere, henviste til spilleavhengige og personer med spilleproblemer, var det fem innringere som var pårørende til spilleavhengige. Disse fem personene fikk selvfølgelig også muligheten til å fortelle sin historie om hvordan det var å ha en i familien som var spilleavhengig. Det skal nevnes at det er de pårørende som har definert at den de snakker om er spilleavhengig eller har spilleproblemer.

Den personen med et spilleproblem er i dette avsnittet kalt "han". Den pårørende er kalt "hun".

3.6.1 Innringerne

Blant de fem pårørende som ringte inn var det to mødre som hadde sønner som spilte, og to kvinner og en mann hvor ektefellen spilte. Fire av disse personene oppga at deres sønn/ektefelle spilte på blant annet spilleautomater tidligere. Det spillet de spilte da intervjuet ble foretatt var i størst grad internettspill, internettpoker, bingo, bingoautomater og spilleterminaler. To av de spilleavhengige var av utenlandsk opprinnelse.

3.6.2 Årsak til å spille

Blant de pårørende var det en person som oppga at familiemedlemmet begynte å spille da spilleren selv fikk hjerteproblemer. En annen pårørende forteller at det hele begynte da partneren vant 20 000 kroner på spilleautomater. Det var en stor glede der og da, men det var også begynnelsen på et forferdelig liv. Senere grunner for å spille var en flukt fra hverdagen. Andre pårørende nevnte at de spilleavhengige enten hadde alkohol/rusproblemer, depresjon, angst eller tidligere hadde vært utsatt for mobbing.

3.6.3 Spilleautomatforbudet

Fire av de fem pårørende opplyser at de spilleavhengige hadde spilt på spilleautomater, og disse hadde spilt på spilleautomater fram til forbudet trådte i kraft 1. juli 2007. Alle fire fortsatte med andre spill etter 1. juli 2007 i varierende grad. I to av tilfellene ble det spilt mye mindre eller ingen ting etter innføring av spillautomatforbudet. Men da det ble etablert bingohaller i nærområdet, og utplassert bingoautomater, begynte de å spille på bingoautomater og fikk spilleproblemer igjen. De andre to spilte pengespill via Internett.

En pårørende forteller at: "1. juli 2007 ble alt så mye bedre". Hun kunne sende partneren til butikken med en 200-kronersseddel og se at han kom tilbake med melk og brød. Før spilleautomatforbudet kunne ikke den spilleavhengige engang fylle bensin på bilen alene uten at en annen voksen var der. Hadde han penger spilte han bort alt. Spilleautomatforbudet var en lykkelig dag for dem. Men så kom bingoautomatene over alt. Og de var like problematiske som spilleautomatene. Den pårørende er ikke begeistret for de norske spillskapenes aggressive reklameføring. De sender hissige reklame i beste sendetid: "Staten er den største hallik i verden", sier en innringer.

3.6.4 Konsekvenser

Når et familiemedlem blir spilleavhengig får dette ofte store konsekvenser også for de øvrige familiemedlemmene. Dårlig økonomi er en av dem.

En spilleavhengig hadde spilt bort minst 1,5 millioner kroner. Vedkommende hadde blitt hjulpet økonomisk både av foreldre og samboer, og pårørende som ringte inn opplyste om at engstelsen var stor for at vedkommende også skal bruke penger fra eget firma til spilling. En annen person hadde ifølge den pårørende spilt bort om lag 2 millioner kroner. Den pårørende fikk vite at partneren hadde spilleproblemer da det plutselig sto en megler på døra som ville inn og ta bilder fordi huset skulle selges. Huset hadde vært lagt ut for tvangssalg to ganger. De er nå skilt og bor ikke lenger sammen, men holder kontakten slik at vedkommende får treffe barna. En annen person spilte vekk alle pengene som han fikk i konfirmasjonsgave på spilleautomater. Den spilleavhengige bodde nå gratis hjemme hos en av foreldrene. Personen fikk purringer på regninger som han ikke klarte å betale. Personen har jobb, får provisjonslønn, men eier ingen ting. Selv om vedkommende fikk økonomisk hjelp fra familien, oppdaget familien at vedkommende ofte stjal penger fra dem. En pårørende forteller at den spilleavhengige nå er sykemeldt og har vært det i lang tid. Personen sliter med angst og skyld for det han har gjort med tanke på økonomien. En innringer forteller om gjeld til kriminelle. Den spilleavhengige hadde en ubetalt regning og tok opp et lån på 20 000 kroner av en "lånehai". Han måtte betale 100 000 kroner tilbake. Før han fikk betalt tilbake pengene mottok han trusler mot barn, hus og familien. En av de pårørende opplyste om at den spilleavhengige hadde forsørgeransvar for et familiemedlem som var bosatt i et annet land. Da den spilleavhengige ikke lenger kunne sende penger til familiemedlemmet siden han hadde spilt bort alt, førte dette til konflikter og krangling innad i familien.

Flere av de spilleavhengige hadde stjålet penger fra et familiemedlem. En pårørende mener at selskapene som trekker penger fra bankkort burde stoppet transaksjoner der spilleren har et annet navn enn kortholder. Videre sier den pårørende at sikkerhetskoden (CVV2) ikke skulle stått på selve kortet, men være gitt separat. Dette mente hun kunne forhindre misbruk av stjalne kort.

3.6.5 Behandling

Et foreldrepar ville ha den spilleavhengige med til en psykolog for å få hjelp til å redusere spillingen, men den spilleavhengige hevdet hardnakket at han kunne klare å redusere spillingen selv. Noe han i følge foreldrene ikke klarte. Og den spilleavhengige selv nekter for å ha noe spilleproblem.

En annen pårørende opplevde det samme problemet. Hun har snakket med legen sin om problemet til familiemedlemmet med spilleproblemer, og har prøvd å få den spilleavhengige til å bli med til legen for en prat. Men den spilleavhengige vil ikke prate med noen lege. Den eneste den spilleavhengige snakker med om dette problemet er samboeren. Og den pårørende opplever at familiemedlemmet blir veldig sint når han blir konfrontert med problemet. Hun opplever en sterk sorg samtidig med et sterkt sinne over situasjonen. Hun føler seg maktesløs, vil så gjerne hjelpe, men klarer det ikke. Den pårørende spurte om hvor hun kunne henvende seg for å få behandling til den spilleavhengige. Intervjuer henviste til fastlege samt de aktuelle behandlingsmuligheter/selvhjelpsgrupper som står oppført i "informasjonsplanen", se Vedlegg 5.

En person forteller at de har vært i kontakt med familievernkontoret. I tillegg har de fått fin kontakt med folk på sitt lokale sykehus ved avdeling for rus og avhengighet. Men det var tankefeltsterapi som virkelig hjalp dem begge, ifølge den pårørende. Den pårørende hadde vært i terapi selv, i tillegg til at den spilleavhengige hadde prøvd denne type terapi også. Med en positiv effekt. Det var takket være denne type terapi at den spilleavhengige erkjente at han hadde et spilleproblem. Den pårørende oppgir at dette med å innrømme at han hadde et problem var et stort skritt for han. Videre hadde hun mye positivt å fortelle om tankefeltsterapien.

3.6.6 Ønsker

De pårørende savner økonomisk veiledning for spilleavhengige. Hvilke muligheter som finnes, og hva banken kan gjøre. En person sa at det burde vært et hjelpesystem når det gjelder spilleavhengige og økonomi. For de personene som erkjenner at de har et spilleproblem og ønsker å gjøre noe med det, burde det vært et støtteapparat som kan hjelpe dem med for eksempel refinansiering av lån. At det hadde vært mulig å henvende seg til noen økonomirådgivere som var spesialisert på dette området. I tillegg mener den pårørende at Norsk Tipping burde lært opp kommisjonærene sine til å utøve litt mer økonomisk veiledning.

3.6.7 Annet

En pårørende mener det er dobbeltmoral av staten når de forbyr utenlandske spilleselskaper å drive spillvirksomhet i Norge, mens de lar norske aktører få fritt spillerom til å benytte avhengighetsskapende spill.

En annen pårørende hadde sterke meninger om at pengespill på Internett burde forbys av myndighetene. Personen mente at pengespill på Internett er et problem for mange. Den pårørende stiller spørsmål til at myndighetene bare "sitter og ser på at det er et slikt stort problem for mange. Hvorfor er det ingen som gjør noe med dette?"

4 Diskusjon

Denne diskusjonen er en sammenfatning av den kvantitative og kvalitative undersøkelsen. I tillegg blir endringer fra de tidligere befolkningsundersøkelsene, til undersøkelsen i 2009, diskutert.

SINTEF utførte én befolkningsundersøkelse i 2007 [1, 15] før spilleautomatene ble fjernet fra markedet, og én etter forbudet i 2008 [2], men før innrulleringen av de nye spillterminalene (Multix) til Norsk Tipping. Hensikten med denne oppfølgingsstudien var å undersøke endringer i pengespillvaner hos enkeltindivider fra 2007 og 2008 til 2009. Denne studien er etter vår kjennskap den første studien i Norge som ser på endringer av spillevaner på enkeltindividnivå. I tillegg skulle studien undersøke effekten av spilleautomatforbudet som trådte i kraft 1. juli 2007, særlig med hensyn til de tidligere spilleautomatspillerne.

Det ble i denne studien utført en kvantitativ undersøkelse ved å sende ut spørreskjema tilsvarende som i 2007 og 2008, til de som da samtykket i å bli invitert til en oppfølgingsstudie. I tillegg ble det utført en kvalitativ undersøkelse (dybdeintervju over telefon) for å fange opp eventuelle momenter som et spørreskjema ikke avdekker. Siden det var få personer som ble karakterisert som problemspillere i befolkningsundersøkelsene i 2007 og 2008, ble det antatt at få eller i verste fall ingen av disse ville ønske å delta i et telefonintervju. Det ble derfor satt inn annonser i aviser der personer med et nåværende eller tidligere spilleproblem ble invitert til å ringe inn for å delta i studien. Datainnsamlingene for spørreundersøkelsen ble gjennomført i november og desember 2009. Dybdeintervjuene ble gjennomført i desember 2009 og januar-februar 2010.

Folk flest har et normalt forhold til pengespill og spiller for spenningens skyld. Men for en spilleavhengig kan det arte seg slik:

Han beskrev det å være spilleavhengig med å være tvungen narkoman. Tenkte bare på spilling – det første han tenkte på da han våknet og det siste han tenkte før han sovnet var å spille. Det ga han en rus og en god følelse de gangene han vant. Men det han hadde vunnet tapte han alltid før eller siden, og nettopp disse opp- og nedturene ble vanvittig store.

4.1 Utvalg og svarprosent i studien

Det var i underkant av 4 000 personer fra befolkningsundersøkelsene utført i 2007 og 2008 som samtykket til å bli kontaktet for en oppfølgingsstudie. Blant disse var 102 personer tidligere kategorisert som risikospillere og 24 som problemspillere. Av disse besvarte 49 risikospillere (svarprosent på 48 prosent) og ni problemspillere (svarprosent på 38 prosent) oppfølgingsstudien. Totalt var det 2 537 personer som besvarte oppfølgingsstudien, noe som ga en svarprosent på hele 67 prosent. Dette mener vi er et positivt resultat.

Utvalget som besvarte spørreskjemaet i oppfølgingsstudien 2009 hadde noe høyere alder enn de som besvarte undersøkelsene i 2007 og 2008, og enn dem som svarte ja til å bli kontaktet igjen for en eventuell oppfølgingsstudie. Det var færre i den yngre aldersgruppen som svarte, mens det var flere som svarte i aldersgruppen 45-64 år. En årsak kan være at unge mennesker flytter på seg i forbindelse med studier eller ny livssituasjon og at de dermed ikke mottok invitasjonen til studien. Vi vet hvem som fikk tilsendt undersøkelsen, men vi vet ikke hvem som faktisk mottok den.

Det var langt flere normalspillere enn risiko- og problemspillere, som samtykket til å bli kontaktet for et dybdeintervju i spørreundersøkelsen utført i 2009. Det totale antallet normalspillere som ringte inn var 16 personer. Dessverre var det bare tre risikospillere som ringte inn.

Noe som var meget positivt, var den relativt store responsen på annonsene i media der vi ba personer med et nåværende eller tidligere spilleproblem ringe inn til oss for et intervju. Det ble på forhånd antatt at bare et fåtall problemspillere kom til å besvare oppfølgingsstudien. Derfor ble det rekruttert flere personer med spilleproblemer via annonser i media. Hele 29 personer med et selvdefinert spilleproblem ringte inn. 22 av disse personene hadde spilt på spilleautomater tidligere, hvorav fem personer hadde sluttet å spille før spilleautomatforbudet trådte i kraft. De resterende 17 personer spilte på spilleautomatene 1. juli 2007. Selv om denne gruppen ikke nødvendigvis er et representativt utvalg av den norske befolkningen, kan den gi en bra pekepinn på hvordan de problemstillingene vi har sett på i denne studien kan ha gyldighet på et nasjonalt nivå. Det ble i en tidlig fase av studien vurdert om samtlige NODS-spørsmålene skulle stilles under intervjuene. For å unngå for mange spørsmål, og heller bruke tiden på å høre hva innringerne hadde å fortelle, ble det besluttet å stille Lie-Bet-spørsmålene for å kartlegge spilleproblemer [21, 22].

4.2 Endringer i pengespillvaner

Andelen livstidsspillere hadde økt fra 2007 og 2008 til 2009. Derimot var andelen nåværende spillere lik for utvalget fra 2007 og til 2009, mens utvalget med nåværende spillere fra 2008 hadde gått noe ned i 2009. Dette tyder på at gruppen med spillere er dynamisk, noen slutter i perioder med pengespill, mens andre kommer til. Enkelte som aldri hadde spilt før hadde i 2009 prøvd pengespill.

Den enkelte persons pengespillvaner endrer seg også i løpet av et par, tre år. Blant de personene som spilte lottovarianter (Lotto, Viking Lotto, Joker og Extra) i 2007 var det bare 62 prosent som fortsatt spilte lottovarianter i 2009. Tilsvarende var det litt over halvparten av dem som spilte skrapelodd i 2007 og 2008 som fremdeles spilte skrapelodd i 2009. For de største spillgruppene som lottovarianter, skrapelodd og Tipping fra Norsk Tipping, ser vi at det var alt fra 38 prosent til 86 prosent som oppga at de spilte samme spill i 2009 som 2007 eller 2008.

Deltakelse i spillgruppene var stort sett lik fra 2007 til 2009, bortsett fra en økning i lottospill og en nedgang i spill på spilleautomater. Det var normalspillerne som spilte mer lottospill i 2009, blant risiko- og problemspillerne var det ingen øking. Det var noe høyere deltakelse i de forskjellige spillgruppene generelt i 2008 enn i 2007 og 2009. En grunn til dette kan være at i spørreskjemaet i 2008 ble det spurt om både spill det siste året, dvs. etter automatforbudet, og om spillevaner før automatforbudet. Det kan være at personer har misforstått dette slik at de oppgitte spillevanene for det siste året egentlig gjelder for livstids spill. Uansett, det tyder på at spillevanene til folk flest endrer seg i løpet av et par, tre år, og at deltakelse i lottospillene har økt noe.

4.3 Endringer i NODS skåre fra 2007 og 2008 til 2009

For å kartlegge eventuelle spilleproblemer ble kartleggingsverktøyet NODS benyttet i nåtids form i spørreundersøkelsen. Det var en signifikant endring i NODS skåre hos enkeltindividene fra 2007 og 2008 til 2009. Dette viser at status som enten normalspiller, risikospiller eller problemspiller har endret seg hos personer i løpet av bare et par, tre år. Hovedtyngden av personene var normalspillere, og av de 2 462 normalspillere fra 2007 og 2008, hadde bare 17 personer endret sin status til risikospillere i 2009. Ingen normalspillere hadde blitt problemspillere. Det var langt flere som endret sin status fra å være enten risikospiller eller problemspiller, til å bli normalspillere. Av de 49 risikospillerne fra 2007 og 2008 hadde 33 personer endret status til normalspillere. Femten var fremdeles risikospillere og tre personer var problemspillere i 2009. Mens ni personer var kategorisert som problemspillere i 2007 og 2008, var bare to av disse problemspillere også i 2009, mens én var normalspiller og seks var risikospillere i 2009. Dette tyder på at langt flere hadde fått redusert sin risiko- eller problemrelaterte spilleatferd fra 2007 og 2008 til 2009, enn de som hadde fått den økt.

Hvis man ser separat på undersøkelsene fra 2007 og 2008, til 2009, var det omtrent lik trend i endring i NODS skåre. Siden spilleautomatforbudet ble innført etter undersøkelsen i 2007, men før undersøkelsen i 2008, skyldes denne observerte endring i NODS skåre mest trolig andre faktorer enn spilleautomatforbudet. Og dette mener vi er som forventet siden det var langt flere risikospillere enn problemspillere som besvarte undersøkelsen i 2009.

Risikospillerne fra 2007 oppga i liten grad spilleautomater som hovedspill. Undersøkelsen fra 2007 viste at bare 7,5 prosent av risikospillerne oppga spilleautomater som sitt hovedspill (favorittspill).

Svært få personer som hadde gått fra å være normalspillere til risikospillere hadde gått over til pengespill på Internett (tre av 17). Omtrent to av tre personer som hadde endret sin status fra normal- til risikospiller eller omvendt, oppga samme type favorittspill i 2007/2008 som i 2009. Også blant problemspillerne kunne NODS skåre variere selv om de oppga de samme favorittspillene i 2007/2008 som i 2009. Det er mulig at personene spilte det samme spillet, men hadde endret innsatsen i form av penger, tid eller tanker på spillingen. En annen mulighet er at de spilte, eller hadde spilt, et annet spill i tillegg til favorittspillet som var årsaken til endring av NODS skåre.

4.4 Pengespill i familien

Det ble i befolkningsundersøkelsene i 2007 [1] og 2008 [2] spurt om pengespillvaner til familiemedlemmer. Tilsvarende spørsmål ble også stilt i denne undersøkelsen. Det var færre som oppga at de hadde et nært familiemedlem som spilte pengespill i 2009 i forhold til både 2007 og 2008. Samtidig var det flere i 2009 i forhold til 2007 som oppga at noen i familien hadde et pengespillproblem (definert ut fra Lie-Bet-spørsmålene [21, 22]). Ordlyden i spørsmålene som ble stilt i 2007 var formulert på en litt generell måte og kunne tolkes å gjelde nåværende spillevaner, og ikke livstids spillevaner. Dette kan være grunnen til at den var relativt lav i 2007. I 2008 og 2009 ble det spurt direkte om spilling ”noen gang” og ”i løpet av de siste 12 måneder”. Vi vil dermed ikke trekke noen konklusjon av endringen fra 2007 til 2009. Fra 2008 til 2009 var det ingen signifikante endringer verken på livstid eller nåværende problemspill til familiemedlemmet.

Det ble i 2009 spurt om det hadde noen betydning at noen i familien tidligere hadde spilt på spilleautomat. De fleste oppga at det ikke hadde noen betydning, men for de som oppga at det hadde hatt en betydning at spilleautomatene ble fjernet, oppga de at det hadde et positivt resultat i form av for eksempel en bedre økonomi i familien, mindre konflikter og mer samhold i familien. Dette stemmer med det som tidligere automatspillere forklarer.

Fem pårørende til spilleavhengige ringte inn for et dybdeintervju da det ble annonsert etter personer med spilleproblemer. Selv om annonsene ikke var rettet mot pårørende, var disse selvsagt velkommen til å delta i intervjuene slik at vi kunne høre deres historie også. Det ble på forhånd antatt at pårørende ville ringe inn. Fire av de fem pårørende fortalte at familiemedlemmet deres hadde spilt på spilleautomater da forbudet ble iverksatt. To av dem fortsatte med internettspill, mens de to andre sluttet. En pårørende forteller at det var gledens dag da automatene forsvant. Forbudet gjorde det mulig for familiemedlemmet å fungere normalt i hverdagen. Men det var bare inntil bingoautomatene kom, begge som hadde sluttet med spilleautomatspillingen gikk da over til bingoautomatene.

Under samtale med de pårørende kommer det frem at de selv er sterkt påvirket av situasjonen til det spilleavhengige familiemedlemmet. De føler avmakt og fortvilelse over å ikke kunne hjelpe, eller ikke få lov til å hjelpe familiemedlemmet. Ofte fornekter den spilleavhengige at vedkommende har et spilleproblem. Det oppstår mange konflikter og det påvirker den pårørende. Undersøkelsen fra 2007 viste at pårørende til personer med et spilleproblem opplevde for eksempel mer depresjon og søvnløshet, enn pårørende til personer som ikke hadde spilleproblemer [23]. I tillegg ble det vist en økt forekomst av konflikter i familien og en forverring av økonomien, mindre kontakt med venner og en redusert helse hos den pårørende. Dette ble også nevnt av innringerne i denne studien. Innringerne ble informert om selvhjelpsgruppen ”Pårørende Til Spilleavhengige” (PTS). Enkelte fortalte at de allerede kjente til den.

4.5 Tidligere spilleautomatspillere

Da spilleautomatene forsvant fra markedet i 2007 ble det i forskjellige miljø forventet at antall spilleavhengige kom til å gå ned. En av grunnene til dette var tidligere undersøkelser som har vist at spilleautomater ofte har blitt oppgitt som et av hovedspillene for spilleavhengige [1, 18, 24, 25]. Videre viste tall fra Hjelpelinjen at antall henvendelser fra spilleavhengige gikk ned i perioden etter spilleautomatforbudet [4]. En panelundersøkelse utført et par måneder før spilleautomatforbudet, og fire måneder etter, viste at andelen personer med spilleproblemer gikk ned etter forbudet [5]. Det skal nevnes at slike panelundersøkelser ikke er representative for den norske befolkningen, men kan gi en pekepinn på situasjonen. For at undersøkelser skal være representative for den norske befolkningen, må utvalget i undersøkelsene gjenspeile befolkningen med tanke på for eksempel aldersfordeling, bosted og kjønn. Resultatene fra SINTEFs befolkningsundersøkelse som ble utført omtrent ett år etter at spilleautomatene ble fjernet fra markedet, viste at det var ingen signifikante endringer i andelen av personer med spilleproblemer fra før spilleautomatforbudet til etter [2]. Det skal nevnes at prevalensen var lav, både i 2007 og 2008 (under én prosent), slik at usikkerheten er stor. For at en eventuell endring skulle vært signifikant, måtte endringen vært omtrent fordoblet eller halvert.

Informasjon samlet inn ved hjelp av telefonintervju viste at spilleautomatforbudet hadde medført at omtrent halvparten av de tidligere automatspillerne intervjuet her, sluttet helt eller reduserte spillingen kraftig. Den andre halvparten gikk etter forbudet over til andre typer spill og spilte like mye eller mer i forhold til før automatforbudet. Også blant personene fra spørreundersøkelsen i 2009 som hadde spilt hyppig på spilleautomater tidligere, oppga omtrent halvparten at spilleautomatforbudet førte til mindre spilling. Befolkningsundersøkelsen fra 2008 viste også at omtrent halvparten av personene med spilleproblemer hadde spilt ukentlig på spilleautomatene tidligere [2]. De personene som oppga å ha spilt hyppig på spilleautomatene i 2009 oppga i mye større grad enn de som spilte sjeldnere, at de var fornøyde med at spilleautomatene ble fjernet fra markedet. Dette kom også frem under intervjuene, da de aller fleste var glade for at spilleautomatene forsvant fra markedet. Noen fortalte at ”spilleautomatforbudet reddet livet mitt”. Ingen var gjennomgående negative til at spilleautomatene er borte, og forbudet hadde ført til at de fikk bedre økonomi, mer fritid og mer samvær med venner og familie. De slapp å lyve og skjule spillingen sin, de slapp å ha abstinenser for å spille, og de kunne bevege seg fritt i det offentlige rom igjen. Også noen av de tidligere hyppige automatspillerne oppga at de fikk bedre økonomi etter spilleautomatforbudet. For de som fikk bedre økonomi ble det først og fremst mer penger til husholdningen og hobbyer, fritid og reiser.

Under telefonintervjuene kom det frem at selv om personene var særdeles fornøyde med at spillingen hadde tatt slutt eller betraktelig redusert, var det noen som fremdeles slet med mye gjeld og selvmordstanker. Så mange som i overkant av en tredjedel av innringerne oppga at de hadde opplevd tanker om selvmord det siste året. Også andre studier viser at det er tendens til høy forekomst av selvmordstanker blant personer med pengespillproblemer [26]. Personer i denne studien fortalte om spilleavhengige bekjente som hadde begått selvmord.

Den andre halvparten av innringerne som spilte like mye eller mer etter forbudet fortalte at de spilte enten på spilleautomater på Internett, bingoautomater eller internettpoker. De som spilte på Internett fortalte at spillene der var så tilgjengelige, og en kunne sitte hjemme i stua og spille når som helst. Bingoautomatene ble opplevd av personene å være mer aggressive enn de gamle spilleautomatene, noe som resulterte i økt spill hos enkelte. Flere av innringerne generelt kritiserte bingoautomatene og de reagerte sterkt på at staten lot dem stå da de fjernet

de tradisjonelle spilleautomatene. Innringerne mente at det var dobbeltmoral fra statens side at spilleautomater fra kommersielle aktører ble fjernet mens automatene som ga inntekt til blant annet politiske parti ble stående.

Tall fra Hjelpelinjen viste en stor reduksjon av henvendelser etter spilleautomatforbudet. Behandlingsapparatet har også gitt signaler om at det var færre som kom inn til behandling etter spilleautomatforbudet. Selv om trafikk til Hjelpelinjen er en god indikator på hvilke typer spill personer har problemer med, kom det frem under intervjuene i denne studien at langt fra alle kjente til Hjelpelinjen. Andelen spilleavhengige kan sannsynligvis øke eller reduseres på nasjonal basis uten at det blir fanget opp ved å se på antall henvendelser til Hjelpelinjen. Undersøkelsen utført i 2008 viste at det var ikke signifikante endringer i antallet spilleavhengige fra før til etter forbudet. Men en kan ikke vite hva prevalensen i 2008 hadde vært hvis spilleautomatene ikke hadde blitt fjernet fra markedet. Kunne prevalensen da vært mye høyere? Resultatene fra denne undersøkelsen tyder på at spilleautomatforbudet har hatt en effekt på omtrent halvparten av de som tidligere spilte på spilleautomater. I tillegg viser denne studien at en del personer med spilleproblemer ikke hadde spilt på spilleautomater tidligere. Det vil derfor være særdeles interessant å se hvordan trenden blir fremover; - vil andelen av spilleavhengige holde seg på samme nivå som 2002, 2007 og 2008, eller vil den endre seg? Kun en ny befolkningsundersøkelse kan gi svaret på dette.

Spilleautomatforbudet har hatt en positiv effekt på omtrent halvparten av de tidligere automatspillerne. Selv om gruppen mennesker som har et spilleproblem er relativt liten, har spilleproblemene ofte dramatiske konsekvenser for dem det gjelder. Det kan være i form av gjeld, eller selv om personene ikke har gjeld kan det være at de ikke har penger til å opprettholde en tilfredsstillende livsstil. Andre konsekvenser kan være samlivsbrudd og redusert omgang med barn og familie, og den psykiske og fysiske helse kan bli påvirket av dette.

4.6 Reklame

Begrepet ”dobbeltmoral fra myndighetenes side” ble ikke brukt bare i forbindelse med at spilleautomatene forsvant mens bingoautomatene fikk stå, men også da det var det snakk om reklame. Både innringere med og uten spilleproblemer, da særlig de med spilleproblemer, mente det var et voldsomt trykk med reklame i media. Det de reagerte på var at spilleautomatene ble tatt vekk med hensyn til spilleavhengighet, men det er fritt frem for å reklamere for pengespill over alt. Reklame på TV ble oftest nevnt. Noen reagerer på at mens det er forbud mot røyk og alkoholreklame er det fritt frem for reklamering av pengespill. Enkelte mener det er uheldig at folk skal tro en blir ”lykkelig” av Flax, eller av å vinne store premier i Lotto. De mener også at barn og unge som blir utsatt for denne reklamen kan bli påvirket i negativ retning.

Også normalspillerne som ringte inn mente at en negativ side med pengespill var at noen personer kunne utvikle en avhengighet, eller få spilleproblemer, og dette kunne være skadelig for dem på mange måter. Dette tyder på at svært mange personer som ikke har noen form for spilleproblemer, er klar over at det er en del mennesker som dessverre får eller har spilleproblemer. Noen personer nevnte spesifikke tilfeller som har vært mye omtalt i media. Enkeltpersoners omtale av spilleproblemer i media kan ha ført til økt kjennskap om spilleproblemer hos folk flest. Spilleautomatforbudet og den medieoppmerksomheten det har medført har trolig også gitt spilleavhengige en mer synlig side. Så godt som alle normalspillerne som ble intervjuet hadde hørt om spilleautomatforbudet.

4.7 Behandling

Omtrent halvparten av personene med et spilleproblem som ringte inn for telefonintervju hadde vært, eller skulle, til behandling for sitt spilleproblem. En tredjedel hadde sluttet å spille. Noen fortalte at de falt fra behandlingen underveis. Ifølge en kartlegging av behandling av spilleproblemer i Norden er det vanlig med frafall under behandling [27]. Enkelte fra studien her forteller at de mente de skulle klare seg selv etter en stund, men lyktes ikke med det. Andre forteller om manglende ressurser på behandlerstedet som årsak til stopp i behandlingen. Et poeng som ble tatt opp av flere var at de ønsket at det var flere psykologer/terapeuter med faglig ekspertise innenfor spilleavhengighet. I tillegg nevnte både spilleavhengige og pårørende at de savnet en mulighet for å få økonomisk veiledning. Noen hadde gjeld, enten ved kredittkort, gjennom selvstendige foretak, bolig eller familien, og enkelte visste ikke hvordan de skulle komme seg ut av den økonomiske knipen. Et annet punkt som ble tatt opp av flere, var at de syntes det var for mange ledd å gå igjennom for å få hjelp. De måtte først gå til fastlegen for å få henvisning og det ble mye venting før de fikk komme inn til behandling. De spilleavhengige ønsket også det var behandlingsmuligheter lokalt, og gjerne ved en institusjon slik at en kunne bli lagt inn. Den type behandling som flest spilleavhengige oppga hadde en god effekt var behandling ved GA. Pårørende har av behandlere blitt betraktet som en ressurs i behandlingen [27]. Innringerne ble i denne studien spurt om de kunne tenkt seg og hatt med en pårørende ved et lavterskeltilbud. En tredjedel var positive til dette, og det ble nevnt at et slikt opplegg ville være til hjelp både for den spilleavhengige og den pårørende, ved at den pårørende fikk en forståelse av problemene og kunne være mer til støtte for den spilleavhengige. De som ikke ville ha med pårørende på et slikt opplegg oppga typisk at de ikke pratet med partneren sin om problemet, eller at de bare ville forholde seg til andre som hadde et tilsvarende problem.

4.8 Spilleterminalene

Mange uttrykker en sterk skepsis mot disse nye spilleterminalene fra Norsk Tipping, men har som regel ikke prøvd dem selv. Blant de som har prøvd de nye spilleterminalene oppga de at spillterminalene var kjedelige og at de ikke fikk noe "kick" av å spille på dem. Noen fikk en negativ opplevelse da de minnet dem om de tidligere spilleautomatene. Én person som hadde problemer med de nye spillterminalene, fortalte at han spilte opp kvoten sin med en gang han hadde mulighet. Likevel mente han, sammen med en annen spilleavhengig, at spillterminalene ikke var avhengighetsskapende, men avhengighetsvedvarende.

5 Konklusjon

Oppfølgingsstudien viser at spillevaner endrer seg for den enkelte spiller i løpet av et par, tre år. De spiller ikke nødvendigvis i de samme pengespillene i 2009 som i 2007 eller 2008. Deltakelse i de forskjellige spillegruppene er stort sett lik, med unntak av en liten økning i lottospillene.

NODS skåre endret seg hos enkelte personer i løpet av et par, tre år. Det var særlig gruppene risiko- og problemspillere som endret seg i denne studien. Fra 2007 og 2008, til 2009, hadde det blitt færre både risiko- og problemspillere.

Blant deltakerne i denne oppfølgingsstudien hadde spilleautomatforbudet ført til at omtrent halvparten av de som tidligere hadde spilt hyppig på spilleautomatene, sluttet eller reduserte sin spilling. Dette understøttes også av dybdeintervjuene via telefon, der omtrent halvparten av automatspillerne sluttet eller reduserte sitt spill. Av de som hadde sluttet eller redusert spillingen etter forbudet, fortellers det ofte om en helt annen livssituasjon. Mange forteller at de fikk en bedre økonomi og de fikk mer tid sammen med venner og familie. De kunne bevege seg i det offentlige rom uten å bli tiltrukket av spilleautomatene. Likevel var det noen som fortalte at de slet med høy spillegjeld og følte at situasjonen var håpløs.

Omtrent halvparten av de intervjuede personene med et spilleproblem oppga at de hadde søkt hjelp for behandling. En tredjedel av disse hadde sluttet å spille. Det etterspørres mer behandlingsmuligheter rettet spesifikt mot spilleavhengighet, flere lokale tilbud og en enklere måte å få hjelp på. I tillegg var det ytret et ønske om at det fantes en plass hvor en kunne henvende seg for økonomisk hjelp, både for pårørende, de som har sluttet med spilling og de som ønsker å slutte.

Noen reagerer på reklamen på pengespill, både fra utenlandske aktører og Norsk Tipping. Det er særlig reklame på TV de reagerer på.

Bare et fåtall hadde prøvd de nye spillterminalene til Norsk Tipping. De omtales ofte som kjedelige.

6 Referanser

- [1] Øren A, Bakken IJ. Pengespill og pengespillproblemer i Norge 2007. Trondheim: SINTEF; 2007. Report No.: SINTEF A3961.
- [2] Bakken IJ, Weggeberg H. Pengespill og pengespillproblemer i Norge 2008. Trondheim: SINTEF; 2009. Report No.: SINTEF A8499.
- [3] Spillterminalene. Norsk Tipping 2010 Available from: https://www.norsk-tipping.no/underholdning/multix/mer_om_multix
- [4] Hjelpelinjen for spilleavhengige. Samtalestatistikk 2007. Lotteri- og stiftelsestilsynet 2008 Available from: <http://www.lottstift.no/dav/d3cf09723d.pdf>
- [5] Lund I. Gambling Behaviour and the Prevalence of Gambling Problems in Adult EGM Gamblers when EGMs are Banned. A Natural Experiment. J Gambl Stud 2009 Mar 26.
- [6] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Årsmelding 2009. 2010.
- [7] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2002. 2003.
- [8] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2003. 2004.
- [9] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2004. 2005.
- [10] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2005. 2006.
- [11] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2006. 2007.
- [12] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2007. 2008.
- [13] Lotteri- og stiftelsestilsynet. Norske pengespel 2008. 2009.
- [14] Gyllstrøm F, Hansen M, Skaug T, Wenzel HG. Spilleavhengighet. Et utvalg kartleggingsinstrumenter til klinisk og forskningsmessig bruk. Østnorsk kompetansesenter; 2004.
- [15] Bakken IJ, Gøtestam KG, Gråwe R, Wenzel HG, Øren A. Gambling behavior and gambling problems in Norway 2007. Scand J Psychol 2009 Mar 9;50(4):333-9.
- [16] Gerstein D, Hoffmann J, Larison C, et al. Gambling impact and behavior study. Report to the National Gambling Impact Study Commission. Chicago: National Opinion Research Center at the University of Chicago; 1999.
- [17] American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 4th edn, Washington (DC): American Psychiatric Association; 1994.
- [18] Lund I, Nordlund S. Pengespill og pengespillproblemer i Norge. 2003. Report No.: SIRUS rapport nr. 2/2003.

- [19] Lynn P. Weighting for non-response. In: Banks R, Fairgrieve J, Gerrard L, Orchard T, Payne C, Westlake A, eds. Survey and statistical computing 1996. Essex, UK: Association for Survey Computing, 1996; 205-14.
- [20] Kulturdepartementet. Forskrift om forbud mot betalingsformidling for pengespill som ikke har norsk tillatelse. <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-20100219-0184.html> 2010
- [21] Göttestam KG, Johansson A, Wenzel HG, Simonsen IE. Validation of the lie/bet screen for pathological gambling on two normal population data sets. Psychol Rep 2004 Dec;95(3 Pt 1):1009-13.
- [22] Johnson EE, Hamer R, Nora RM, Tan B, Eisenstein N, Engelhart C. The Lie/Bet Questionnaire for screening pathological gamblers. Psychol Rep 1997;80(1):83-8.
- [23] Wenzel HG, Oren A, Bakken IJ. Gambling problems in the family--a stratified probability sample study of prevalence and reported consequences. BMC Public Health 2008;8:412.
- [24] Kavli H. Spillevaner og spilleproblemer i den norske befolkningen - Analyserapport 2007. Oslo, Norway: Synovate MMI; 2007.
- [25] Kavli H, Berntsen W. Undersøkelse om pengespill. Spillevaner og spilleproblemer i befolkningen. Oslo: Synovate MMI; 2005.
- [26] Hansen M, Rossow I. Pengespill og suicidal atferd. Tidsskr Nor Laegeforen 2008 Jan 17;128(2):174-6.
- [27] Hansen M. Behandling av spilleavhengighet i Norden - et nytt felt. 2005.

Vedlegg 1: Spørreskjema, Del I

På de neste fire sidene er spørreskjemaet brukt i studien vedlagt.

SPØRRESKJEMA OM PENGESPILL

BAKGRUNNSSPØRSMÅL:

1. Når ble du født?

1	9	
---	---	--

2. Kjønn: Kvinne Mann

3. Er du nå:

- Gift/Samboende
 Ugift/Aldri vært gift
 Tidligere gift/Separert/ Fraskilt
 Enke/Enkemann

4. Hvilken landsdel bor du i?

- Oslo
 Østlandet (ikke Oslo)
 Vestlandet
 Sørlandet
 Midt-Norge
 Nord-Norge

5. Bor du:

- I en by
 På et tettsted
 På landet

6. Hva var anslagsvis husstandens samlede brutto inntekt i 2008? Altså samlet inntekt før skatt og fradrag.

- Inntil 200 000 kr.
 200 000-399 000 kr.
 400 000-599 000 kr.
 600 000-1 000 000 kr.
 Over 1 000 000 kr. eller mer
 Ønsker ikke å svare
 Vet ikke

7. Hvordan vurderer du din egen økonomiske situasjon

- Meget bra
 Bra
 Verken bra eller dårlig
 Dårlig
 Meget dårlig

8. Hva er din høyeste avsluttede allmennutdannelse?

- Folkeskolenivå (Inntil 8 års skolegang)
 Ungdomsskole/Realskolenivå (9-10 års skolegang)
 Videregående skole/Gymnasnivå (11-13 års skolegang)
 Høgskole/Universitetsnivå (Mer enn 12 års skolegang + studier)

9. Hva er din nåværende situasjon? (Flere kryss mulig):

- Heltidsansatt
 Deltidsansatt
 Selvstendig næringsdrivende
 Arbeidsledig
 Elev/student
 Lærling
 Alderspensionist
 Uføretrygdet/på attføring/rehabilitering
 Sosialstønad
 Hjemmeværende uten egen inntekt
 Annet

10. Hvordan vurderer du din egen helse?

- Meget god
 God
 Tilfredsstillende
 Dårlig
 Meget dårlig

11. Har du opplevd noe av følgende i de siste 12 månedene? (Du kan sette flere kryss)

- Søvnproblemer
 Selvmordstanker
 Tvangstanker/Handlinger
 Ingen av delene
 Depresjon/Nedstemthet
 Angst
 Alkohol/Stoffmisbruk

SPØRSMÅL OM ULIKE SPILL MED PENGEPREMIER:

Med pengespill mener vi alle former for spill hvor man kan *vinne pengepremie* og som krever at en *satser penger* (som f. eks Tipping, Lotto, hestespill, bingo, Internett poker, Flax-lodd.).

12. Har du noen gang spilt pengespill?

- Ja Nei (gå til spørsmål 45) Vet ikke

13. Hva er hovedårsaken(e) til at du spiller/har spilt pengespill? (Du kan sette flere kryss)

- Spenning
 Støtter en god sak
 For å ta igjen tidligere tap
 For moro
 For å teste egne ferdigheter
 For å glemme problemer
 For å vinne
 For å forbedre økonomien
 Annet
 Sosialt
 Gir en rusfølelse
 Vet ikke

14. Hvor stort beløp er det meste du har tapt i pengespill på én dag de siste 12 månedene (ca)?

- Mindre enn 50 kr kr 50 - 199 kr 200-999 kr 1000-9999 Over kr 10 000

15. Har du spilt pengespill de siste 12 månedene?

- Ja Nei (gå til spørsmål 37)

SPØRSMÅL OM ULIKE PENGESPILL DET SISTE ÅRET:

18. Opplever du selv at du de siste 12 månedene har brukt mye tid eller penger, eller at du ofte har tenkt på noen av disse spillene? (Ett kryss pr linje)

16. Hvis du måtte peke på ett pengespill som mesteparten av din innsats går til, eller som du som regel har spilt eller som du bare måtte spille de siste 12 månedene, hvilket ville du valgt da? (KUN ETT kryss)

17. Hvilke av følgende pengespill har du spilt de siste 12 månedene? (Ett kryss pr linje)

	Daglig	En til flere ganger i uken	En til flere ganger i måneden	Sjeldnere enn månedlig	Aldri	TID	PENGER	TANKER
☐ Lotto, VikingLotto, Joker	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ EXTRA	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Keno	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Skrapelodd som Flax og lignende.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Bingoautomat.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Bingo i bingohall eller radiobingo.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Internettbingo.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Hestespill fra Rikstoto (f.eks.V75, V5, lyntoto)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Tipping fra Norsk Tipping (inkl Internett/mobil)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Odds-spill fra Norsk Tipping.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Internettbaserte oddsspill (ikke Norsk Tipping)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Spilleautomater (i utlandet/på ferger).....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Spilleautomater/spillterminaler i Norge	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Spilleautomater på Internett.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Internettpoker med pengegevinst	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
☐ Annet Internettspill med pengegevinst.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. Hvis du spiller på internett, hvilke steder har du brukt de siste 12 månedene?

- Spiller ikke på Internett Norsk Tipping eller Rikstoto Andre (Unibet, Ladbrokes, Betandwin etc)

20. Har du i løpet av de siste 12 månedene følt behov for å spille for mer og mer penger? Ja Nei

21. Har du i løpet av de siste 12 månedene løyet for mennesker som er viktige for deg, om hvor mye du spiller? Ja Nei

22. Vet du om noen steder en kan få hjelp angående spilleavhengighet? Ja Nei

23. Har du i løpet av de siste 12 månedene hatt perioder, som har vart to uker eller mer, hvor du har brukt mye tid til å tenke på spilleerfaringer eller planlagt fremtidig pengespill eller veddemål? Ja Nei ... Vet ikke

24. Har du i løpet av de siste 12 månedene hatt perioder, som har vart to uker eller mer, hvor du har brukt mye tid på å tenke på hvordan du skulle skaffe penger til å spille med? Ja Nei ... Vet ikke

25. Har du i løpet av de siste 12 månedene hatt perioder hvor du har måttet spille for mer og mer for å oppnå den samme spenningen?..... Ja Nei ... Vet ikke

26. Har du i løpet av de siste 12 månedene prøvd å slutte med, redusere eller kontrollere spillingen? Ja Nei ... Vet ikke

26 a. Hvis ja, ble du rastløs eller irritabel én eller flere av de gangene du forsøkte å slutte med, redusere eller kontrollere spillingen din? Ja Nei ... Vet ikke

27. Har du prøvd å slutte med, redusere eller kontrollere spillingen din, men uten å klare det, i løpet av de siste 12 månedene? Ja Nei ... Vet ikke

27a. Hvis ja, har dette hendt tre eller flere ganger? Ja Nei ... Vet ikke

28. Har du i løpet av de siste 12 månedene spilt om penger for å glemme personlige problemer? Ja Nei ... Vet ikke
29. Har du i løpet av de siste 12 månedene spilt om penger for å redusere følelser av skyld, angst, hjelpeløshet eller depresjon? Ja Nei ... Vet ikke
30. Har du i løpet av de siste 12 månedene hatt perioder da du, etter å ha tapt penger på spill én dag, har vendt tilbake samme dag/en annen dag for å vinne dem tilbake? Ja Nei ... Vet ikke
31. Har du i løpet av de siste 12 månedene løyet for din familie, venner, eller andre om hvor mye du spiller, eller hvor mye penger du har tapt på spill? Ja Nei ... Vet ikke
- 31a. Hvis ja, har dette hendt tre eller flere ganger? Ja Nei ... Vet ikke
32. Har du i løpet av de siste 12 månedene skrevet ut en sjekk eller brukt bankkort uten dekning, skaffet flere kredittkort til veie eller stjålet noe fra din familie eller andre for å kunne betale for spilling? Ja Nei ... Vet ikke
33. Har ditt pengespill i løpet av de siste 12 månedene ført til alvorlige eller gjentatte problemer i ditt forhold til noen i din familie, eller til noen av dine venner? Ja Nei ... Vet ikke
34. Har ditt pengespill i løpet av de siste 12 månedene ført til at du har mistet en jobb, hatt problemer i jobben, eller gått glipp av viktige jobb- eller karrieremuligheter? Ja Nei ... Vet ikke
35. Har du i løpet av de siste 12 månedene måttet spørre familiemedlemmer eller andre om å låne deg penger eller på annen måte å hjelpe deg ut av en pengekrise som hovedsakelig skyldtes ditt pengespill? Ja Nei ... Vet ikke

Spørsmål 36 besvares kun dersom du fortsatt går på skole.

36. Har du i løpet av de 12 månedene hatt problemer på skolen, for eksempel gått glipp av timer eller dager, eller fått lavere karakterer, på grunn av pengespill? Ja Nei ... Vet ikke

De gamle spilleautomatene ble fjernet fra det norske markedet 1. juli 2007. Fra 1. juli 2007 og frem til høsten 2008 var det ingen spilleautomater på markedet i Norge bortsett fra i bingo-haller (bingoautomater). Høsten 2008 plasserte Norsk Tipping ut nye spilleterminaler som en erstatning for de gamle spilleautomatene som blant annet skulle være mindre avhengighetsskapende.

37. Spilte du på de gamle spilleautomatene før de ble fjernet fra markedet 1. juli 2007?
 Ja Nei (Gå til spm. 45) Husker ikke/ vet ikke
38. Hvis ja, hvor ofte spilte du?
 Daglig En til flere ganger i uken En til flere ganger i måneden Sjeldnere enn månedlig
39. Er du for din egen spillings skyld fornøyd eller misfornøyd med at de gamle spilleautomatene forsvant fra det norske markedet?
 Fornøyd Misfornøyd Det spiller ingen rolle
40. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt for hvor mye du nå spiller pengespill?
 Spiller generelt *mindre* pengespill nå pga av fjerning av de gamle spilleautomatene
 Spiller generelt *mindre* pengespill nå, men det skyldes ikke fjerning av de gamle spilleautomatene
 Sluttet helt å spille pengespill
 Spiller generelt *mer* pengespill nå pga av fjerning av de gamle spilleautomatene
 Spiller generelt *mer* pengespill nå, men det skyldes ikke fjerning av de gamle spilleautomatene
 Ingen betydning
41. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på fritiden din?
 Mer fritid Mindre fritid Ingen betydning
42. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på hva du bruker fritiden din på?
 Mer tid til andre formål enn pengespill Mer tid til familie og venner
 Mer tid til hobbyer/fritid/reiser Mer tid til internettbaserte pengespill
 Mer tid til andre typer pengespill Ingen betydning
 Annet:
43. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på din økonomiske situasjon?
 Bedre økonomi Dårligere økonomi Ingen betydning

44. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på hva du bruker penger på?

☐ Mer penger til husholdningen	☐ Mer penger til andre formål enn pengespill
☐ Mer penger til familie og venner	☐ Mer penger til hobbyer/fritid/reiser
☐ Mer penger til internettbaserte pengespill	☐ Mer penger til andre typer pengespill
☐ Ingen betydning	☐ Annet:

SPØRSMÅL OM PENGESPILL I FAMILIEN:

I det følgende spør vi om hvordan du opplever det at noen i din nærmeste familie spiller pengespill.

45. Spiller noen i din nærmeste familie pengespill? Ja Nei (gå til spørsmål 50)
46. Har du noen gang opplevd at et nært familiemedlem har brukt mer og mer penger på pengespill? Ja ... Nei
46a. Hvis ja, har du opplevd dette de siste 12 månedene? Ja Nei
47. Har du noen gang opplevd at et nært familiemedlem har løyet om eller holdt skjult for deg om hvor mye han/hun spiller? Ja ... Nei
48a. Hvis ja, har du opplevd dette de siste 12 månedene? Ja ... Nei

48. I løpet av de siste 12 månedene, hva har det betydd for deg at noen i din nærmeste familie spiller/har spilt pengespill?

☐ Ingen betydning	☐ Bedre økonomi i familien
☐ Dårligere økonomi i familien	☐ Mer kontakt med venner og bekjente
☐ Mindre kontakt med venner og bekjente	☐ Konflikter innad i familien
☐ Svekket psykisk helse (angst, depresjon m.m.)	☐ Svekket fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank o.a.)

49. Hvis noen i din familie spilte på spilleautomat tidligere, hva betyr det for deg at spilleautomatene er fjernet?

☐ Ingen i familien har spilt på spilleautomater	☐ Ingen betydning
☐ Bedre økonomi i familien	☐ Dårligere økonomi i familien
☐ Mer kontakt med venner og bekjente	☐ Mindre kontakt med venner og bekjente
☐ Mer samhold i familien	☐ Mindre samhold i familien
☐ Mer konflikter innad i familien	☐ Mindre konflikter innad i familien
☐ Svekket psykisk helse (angst, depresjon m.m.)	☐ Bedre psykisk helse (angst, depresjon m.m.)
☐ Svekket fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank o.a.)	☐ Bedret fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank o.a.)

Til slutt ønsker vi å stille et par spørsmål om dataspill uten pengegevinst:

50. Har du noen gang spilt dataspill uten pengegevinst, som for eksempel Nintendo, Wii, X-box eller Playstation, eller spill på datamaskin/PC (alt fra kabal til rollespill).

- Ja Nei (gå til spørsmål 52)

51. Hvor lang tid brukte du gjennomsnittlig per dag på dataspill uten pengegevinster den siste måneden?

- Spiller sjeldnere enn månedlig Spiller bare av og til Mindre enn 1 time 1-2 timer 2-4 timer Mer enn 4 timer

Dybdeintervju om pengespillvaner

Vi ønsker å intervju noen tilfeldige utvalgte personer som deltar i denne undersøkelsen over telefon. Dette for å få en dypere forståelse av folks pengespillvaner enn det som kan fanges opp gjennom en spørreundersøkelse. Hvis du kunne tenkt deg å tatt en samtale om pengespillvaner med en av forskerne bak denne undersøkelsen krysser du av for "ja" på spørsmålet nedenfor. Et utvalg av de som svarer ja vil motta et brev innen 6 uker med informasjon om hvordan du kan kontakte oss anonymt. For at du skal få bevare din anonymitet vil det bare være du som kan ringe til oss (vi har ingen muligheter til å ringe deg) og vi vil ikke se det telefonnummeret du ringer fra. Det vil være gratis å ringe fra fasttelefon (vanlig takst gjelder fra mobiltelefon).

52. Er du interessert i å få tilsendt et uforpliktende informasjonsbrev der det står hvordan du kan kontakte en av våre forskere for en telefonsamtale om pengespillvaner?

- Ja Nei

Takk for at du besvarte undersøkelsen!

Vedlegg 2: Intervjuguide, Del II

Hei, du snakker med xxx fra SINTEF. Takk for at du tar kontakt med oss! Vi setter stor pris på at du vil bidra til forskning på dette temaet. Før vi starter med selve spørsmålene skal jeg gi noen opplysninger: Først må vi be om å få oppgitt referansenummeret du fikk i brevet fra oss. Dette for at vi senere kan koble de erfaringene du vil dele med oss nå, med hvordan du besvarte spørreskjemaet. Da slipper vi å spørre deg igjen de samme spørsmål. Jeg vil presisere at du er fullstendig anonym. Vi forskere ser aldri noen navn eller andre personentydige kjennetegn koblet til de dataene vi jobber med. Denne samtalen kommer til å ta fra 10 – 20 minutter. Varigheten avhenger av hvor mye du har på hjertet. Du kan når som helst avslutte samtalen uten å begrunne hvorfor. Vi tar ikke opp samtalen, men noterer oss hva du sier underveis. Derfor håper vi at du har forståelse for at vi må be deg om å ikke snakke alt for fort, og at det kan være at vi noen ganger må be deg gjenta det du sier. Hvis du blir stilt et spørsmål som du ikke ønsker å svare på, eller at spørsmålet ikke er relevant for deg kan du si "pass" og vi hopper da direkte til neste spørsmål.

Aller først: Kan du kort nevne noen positive og negative sider ved pengespill?
Spiller du pengespill nå? Ja Nei, men gjorde det tidligere (Spør da i fortid på de neste spørsmålene)
Hva er årsaken til at du spiller de pengespillene som du gjør (eller gjorde)? (få høre deres subjektive mening).
Hvilke egenskaper med spillene er det som tiltrekker deg?
Synes du noen spill er tidkrevende?
Hva er det mest tidkrevende pengespillet, hvor mye tid og på hvilken måte?
Kan du anslå ca hvor mye tid per uke du bruker på pengespill?
Det pengespillet du bruker mest penger på, omtrent hvor mye bruker du i uken? 1. Spiller ikke 2. Opp til 100 kr 3. Opp til 1 000 kr 4. Opp til 10 000 kr 5. Opp til 100 000 kr 6. Over 100 000 kr
Hvorfor spiller du nettopp dette spillet?
Hvilket pengespill tenker du mest på og hvilke tanker har du omkring dette spillet; for eksempel gjør deg det bekymret på noen måte eller er det kanskje strategiske løsninger for hvordan du bør spille som opptar deg?
Hva er ditt favorittpengespill (bare ETT pengespill)? - Hva er årsaken til at nettopp dette spillet er favorittspillet ditt?
Føler du at du blir påvirket til å spille pengespill fra ulike hold i samfunnet i større grad nå enn tidligere? Jeg tenker da for eksempel på reklame fra pengespillindustrien og andre former for publisitet rundt pengespill i media.
Synes du pengespillene har blitt mer attraktiv med tiden? Altså, er pengespillene blitt mer tiltrekkende nå enn før, og i så fall hvilke spill og på hvilken måte?
Visste du at spilleautomatene ble fjernet fra det norske markedet den 1. juli 2007?
Kjenner du til seddelforbudet som trådte i kraft den 1. juli 2006?
Spilte du på de gamle spilleautomater da de var tilgjengelige på markedet?
Har det betydning for deg at de gamle spilleautomatene er borte fra markedet? (Endret bruk av penger og tid) (Hvis "nei" – hopp ned til HVOR??)

Jeg vil nå stille deg noen spørsmål om hvordan spilleautomatforbudet påvirket deg og ditt forhold til spill:
* Hadde du fremdeles spilt på de gamle spilleautomatene hvis de ikke hadde blitt fjernet fra markedet?
* Tenker du mer eller mindre på pengespill nå enn før spilleautomatforbudet? Ev. hvilke spill er det?
* Bruker du mer eller mindre tid på pengespill nå enn før spilleautomatforbudet?
§ Hvis du bruker mindre tid på spill nå enn før; hva bruker du den tiden til?
* Har du fått bedre eller dårligere økonomi, med andre ord; bruker du mindre eller mer penger på spill nå enn før spilleautomatforbudet?
§ Hvis du nå bruker mer penger på andre formål; hva er det?
* Er det andre ting du vil påpeke at spilleautomatforbudet har gjort med forhold i livet ditt (for eksempel mer/mindre sosial, kan bevege deg mer fritt i det offentlige rom, sover bedre om natta, reiser for å kunne spille på spilleautomater)?
Spiller du nå på spilleautomater eller bingoautomater?
I så fall hvor da (utlandet, ferger illegalt, bingohaller)?
"Frem til høsten 2008 var det en periode uten spilleautomater i Norge. Norsk Tipping begynte å plassere ut de nye spillterminalene høsten 2008".
(Følgende leses opp bare hvis de spør: Det som skiller de nye spillterminalene fra de gamle spilleautomatene er bl.a. at du må ha et spillekort (være 18 år og registrere deg), kan ikke tape mer enn 400 kr per dag og maksimum 2200 kroner per måned. Spilleren kan selv sette lavere grenser. Inn-/utbetalinger skjer via spillekortet)
Har du prøvd de nye spillterminalene fra Norsk tipping?
Vi ønsker dine kommentarer på de nye spillene: mener du at de er: - Interessante, spennende eller kjedelige? - (Avhengighetsskapende?)
Spiller du ofte på dem?
Hva er positivt eller negativt med de nye spillterminalene i forhold til de gamle spilleautomatene?
Spiller du på spilleautomater på Internett som for eksempel Norgesautomaten eller tilsvarende?
Dette leder oss til neste tema som er Internettspill
Spiller du noe annet på Internett?
Hvilke typer spill (pengespill, spill uten penger som for eksempel rollespill, skytespill)
Hvis rollespill: - Hvilke typer?
* Med eller uten penger
* Hvor mange år holdt på?
Spiller du mest med eller uten penger?
Hvilken internettside/spillsted benytter du først og fremst? (oppgi bare en)
Hvis du spiller internettpoker; spiller du med eller uten penger eller begge deler?

Nå vil vi stille deg et spørsmål om økonomi
Hvordan har pengespill påvirket din økonomiske situasjon opp igjennom tidene? (bedre eller dårligere, bedre med en gang, hva med nå?)
Til slutt vil vi spørre om eventuelle pengespilleproblem.
Har du eller har du noen gang hatt pengespilleproblemer? (Av alle grader, de må selv vurdere)
da sluttes intervjuet, men husk å takke, se nederst. Spør først om de har noen kommentarer, spørsmål)
Snakker du med noen om problemet (ektefelle, venner, fastlege)?
Har du noen gang vurdert å søke hjelp? (Hvorfor - hvorfor ikke)
Har du bedt om hjelp? (Hvorfor - hvorfor ikke)
Hvordan gikk det? (Hvor/hvem - respektfullt behandlet - bedre?)
Effekten av det? (Spiller mer/mindre/som før)
(Hvis det kommer frem under samtalen at intervjuobjektet ønsker å få tips om hvor han kan henvende seg for å få hjelp vil intervjuer fortelle om forskjellige muligheter, se "Informasjonsplan")
Har du noen andre kommentarer, ting du lurer på?
Da gjenstår det bare å takke for praten, og takk for at nettopp du bidrar til forskning på dette området". "Prosjektet er godkjent av De regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) som er det nasjonale organet som godkjenner forskningsprosjekter.

Vedlegg 3: Intervjuguide, Del III

Intervjuguide Del III

Hei, du snakker med xxx fra SINTEF. Takk for at du tar kontakt med oss! Vi setter stor pris på at du vil bidra til forskning på dette temaet. Først kan jeg nevne at hensikten med studien er å samle kunnskap om nåværende og tidligere spillevaner til de som har eller har hatt et spilleproblem eller er spilleavhengig. Vår oppdragsgiver er Lotteritilsynet. Denne samtalen kommer til å ta alt i fra 20 minutter og oppover. Det avhenger av hvor mye du har på hjertet. Du kan når som helst avslutte samtalen uten å begrunne hvorfor. Vi tar ikke opp samtalen, men noterer oss hva du sier underveis. Derfor håper vi at du har forståelse for at vi må be deg om å ikke snakke alt for fort, og at det kan være at vi noen ganger må be deg gjenta det du sier. Hvis du blir stilt et spørsmål som du ikke ønsker å svare på, eller at spørsmålet ikke er relevant for deg kan du si "pass" og vi hopper da direkte til neste spørsmål.

Først vil vi stille deg noen standard bakgrunnsspørsmål:

	Bakgrunnsspørsmål
1. Hvilket år ble du født?	
a. Noter fødselsår, 19XX	
2. Kjønn	
a. Kvinne	
b. Mann	
3. Sivil status	
a. Gift/samboende	
b. Ugift/har aldri vært gift	
c. Tidligere gift/separert/fraskilt	
d. Enke/enkemann	
4. Hvilken landsdel bor du i	
a. i Oslo	
b. Østlandet (ikke Oslo)	
c. Vestlandet	
d. Sørlandet	
e. Midt-Norge	
f. Nord-Norge	
5. Bor du	
a. i en by	
b. på et tettsted	
c. på landet	
6. Hva var anslagsvis husstandens samlede brutto inntekt i 2008? Altså samlet inntekt før skatt og fradrag.	
a. inntil 200 000 kr	
b. 200 000 - 400 000 kr	
c. 400 000 - 600 000 kr	
d. 600 000 - 1 000 000 kr	
e. over 1 000 000 kr	
f. Ønsker ikke svare	
g. Vet ikke	

7. Hvordan vurderer du din egen økonomiske situasjon

- a. Meget bra
- b. Bra
- c. Verken bra eller dårlig
- d. Dårlig
- e. Meget dårlig

8. Hva er din høyeste avsluttede allmennutdannelse?

- a. Folkeskole (Inntil 8 års skolegang)
- b. Ungdomsskole/Realskole (9-10 års skolegang)
- c. Videregående skole/gymnas (11-13 års skolegang)
- d. Universitet/høyskole (mer enn 12 års skolegang + studier)

9. Hva er din nåværende situasjon? (Flere kryss mulig):

- a. Heltidsansatt
- b. Deltidsansatt
- c. Selvstendig næringsdrivende
- d. Arbeidsledig
- e. Elev/student
- f. Lærling
- g. Alderspensjonist
- h. Uføretrygdet/på attføring/rehabilitering
- i. Sosialstønad
- j. Hjemmeværende uten egen inntekt
- k. Annet

10. Hvordan vurderer du din egen helse?

- a. Meget god
- b. God
- c. Tilfredsstillende
- d. Dårlig
- e. Meget dårlig

11. Har du opplevd noen av følgende i de siste 12 månedene? (Du kan sette flere kryss)

- a. Søvnproblemer
- b. Depresjon/nedstemthet
- c. Selvmordstanker
- d. Angst
- e. Tvangstanker/handlinger
- f. Alkohol/stoffmisbruk
- g. Ingen av delene

Til å begynne med vil jeg gjerne stille deg noen generelle spørsmål om pengespill. Alle som deltar i denne studien får de samme spørsmålene.

12. Har du noen gang spilt pengespill?

- 1. Ja
- 2. Nei

Lie/Bet spørsmål:

13. Har du noen gang følt behov for å spille for mer og mer penger?

- a. Ja

Hvis ja:

i. Har du opplevd dette i løpet av de siste 12 måneder?

1. Ja

2. Nei

- b. Nei

14.	Har du noen gang løyet for mennesker som er viktige for deg, om hvor mye du spiller?
a.	Ja
Hvis ja:	i. Har du opplevd dette i løpet av de siste 12 måneder?
	1. Ja
	2. Nei
b.	Nei
	Generelle spørsmål (husk, disse har eller har hatt et pengespillproblem)
15.	Har du spilt pengespill de siste 12 månedene?
a.	Ja
Hvis ja:	i. Spiller du pengespill nå om dagen?
	1. Ja
	2. Nei
Hvis nei:	a. hvorfor sluttet?
b.	Nei
Hvis nei:	c. hva var årsaken til at du sluttet?
	(Spør de følgende spørsmål i nåtid eller fortid avhengig om de spiller nå eller spilte før)
16.	Kan du kort nevne noen positive og negative sider ved pengespill? (Stikkord)
17.	Hva er årsaken til at du spiller de pengespillene som du gjør (eller gjorde) ? (få høre deres subjektive mening)
18.	Hovedårsak til å spille? (Hvis de ikke sier noe, spør følgende spørsmål:)
19.	Hva er hovedårsak(e) til at du spiller/spilte pengespill?
a.	For spenning
b.	For moro
c.	For å teste egne ferdigheter
d.	For å vinne
e.	For å forbedre økonomien
f.	For å ta igjen tidligere tap
g.	For å glemme problemer
h.	Støtter en god sak
i.	Sosialt
j.	Gir en rusfølelse
k.	Vet ikke
l.	Annet
20.	Hvilke egenskaper med spillene er det som tiltrekker deg?
21.	Hvor ofte spiller/spilte du pengespill, alle typer inkludert?
a.	Flere ganger daglig
b.	Daglig
c.	En til flere ganger i uken
d.	Periodevis / når jeg har/hadde råd
e.	Månedlig
f.	Sjeldnere enn månedlig
g.	Aldri / spiller ikke

22. Hvilke typer spill spiller/spilte du?

- a. Lotto / Vikinglotto / Joker
- b. EXTRA
- c. Keno
- d. Skrapelodd som Flax og lignende
- e. Bingoautomat
- f. Bingo i bingohall eller radiobingo
- g. Bingo på Internett
- h. Hestespill fra RiksToto
- i. Tipping fra Norsk Tipping
- j. Oddsspill fra Norsk Tipping
- k. Internettbaserte oddsspill (ikke Norsk Tipping)
- l. Spilleautomater (på ferger / i utlandet)
- m. Spilleautomater / spillterminaler i Norge
- n. Spilleautomater på Internett
- o. Internettpoker med pengegevinst
- p. Annet Internettspill med pengegevinst

23. Synes du noen spill er/var tidkrevende?

Ja

Hvis ja:

Hva er det mest tidkrevende pengespillet, hvor mye tid og på hvilken måte?

Nei

24. Kan du anslå ca hvor mye tid per uke du bruker på pengespill?

25. Det pengespillet du bruker mest penger på, omtrent hvor mye bruker du i uken?

- a. Opp til 100 kr
- b. Opp til 1 000 kr
- c. Opp til 10 000 kr
- d. Opp til 100 000 kr
- e. Mer enn 100 000 kr

26. Hvorfor spiller du nettopp dette spillet?

27. Hvor mye har du tapt på en gang?

- a. Spiller ikke
- b. Opp til 100 kr
- c. Opp til 1 000 kr
- d. Opp til 10 000 kr
- e. Opp til 100 000 kr
- f. Opp til 1 000 000 kr
- g. Over 1 000 000 kr

28. Hvilket pengespill tenker du mest på og hvilke tanker har du omkring dette spillet?

29. Hva er ditt favorittpengespill (bare ETT pengespill)?

Hva er årsaken til at nettopp dette spillet er favorittspillet ditt?

30. Føler du at du blir påvirket til å spille pengespill fra ulike hold i samfunnet i større grad nå enn tidligere? Jeg tenker da for eksempel på reklame fra pengespillindustrien og andre former for publisitet rundt pengespill i media.

31. Synes du pengespillene har blitt mer attraktive med tiden? Altså, er pengespillene blitt mer tiltrekkende nå enn før, og i så fall hvilke spill og på hvilken måte?

32. Får (fikk) ditt spill konsekvenser for familien din?

Spilleautomater

33. Visste du at spilleautomatene ble fjernet fra det norske markedet den 1. juli 2007?

De gamle spilleautomatene ble fjernet fra det norske markedet 1. juli 2007. Fra 1. juli 2007 og frem til høsten 2008 var det ingen spilleautomater på markedet i Norge bortsett fra i bingo-haller (bingoautomater). Høsten 2008 plasserte Norsk Tipping ut nye spilleterminaler som blant annet ikke skulle være mindre avhengighetsskapende.

34. Spilte du på de gamle spilleautomatene før de ble fjernet fra markedet 1. juli 2007?

a. Husker ikke/vet ikke

b. Nei (gå til spm 51)

c. Ja

35. Hvis ja:

i. Hvor ofte spilte du?:

1. Daglig

2. En til flere ganger i uken

3. En til flere ganger i måneden

4. Sjeldnere enn månedlig

36. Er du for din egen spillings skyld fornøyd eller misfornøyd med at de gamle spilleautomatene forsvant fra det norske markedet?

a. Fornøyd

b. Misfornøyd

c. Det spiller ingen rolle

37. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt for hvor mye du nå spiller pengespill?

(Stikkord: Spiller du generelt mer eller mindre pengespill - pga av fjerning av de gamle spilleautomatene?

Sluttet helt å spille pengespill, Ingen betydning)

38. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på fritiden din?

a. Mer fritid

b. Mindre fritid

c. Ingen betydning

39. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på hva du bruker fritiden din på?

a. Mer tid til andre formål enn pengespill

b. Mer tid til familie og venner

c. Mer tid til hobbyer/fritid/reiser

d. Mer tid til internettbaserte pengespill

e. Mer tid til andre typer pengespill

f. Ingen betydning

Annet:

40. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på din økonomiske situasjon?

a. Bedre økonomi

b. Dårligere økonomi

c. Ingen betydning

41. Hvilken betydning har fjerning av de gamle spilleautomatene hatt på hva du bruker penger på?

a. Mer penger til husholdningen

b. Mer penger til andre formål enn pengespill

c. Mer penger til familie og venner

d. Mer penger til hobbyer/fritid/reiser

e. Mer penger til internettbaserte pengespill

f. Mer penger til andre typer pengespill

g. Ingen betydning

Annet:

42.	Hadde du fremdeles spilt på de gamle spilleautomatene hvis de ikke hadde blitt fjernet fra markedet?
43.	Tenker du mer eller mindre på pengespill nå enn før spilleautomatforbudet? Ev. hvilke spill er det?
44.	Er det andre ting du vil påpeke at spilleautomatforbudet har gjort med forhold i livet ditt (for eksempel mer/mindre sosial, kan bevege deg mer fritt i det offentlige rom, sover bedre om natta, reiser for å kunne spille på spilleautomater)?
45.	Spiller du nå på spilleautomater eller bingoautomater?
46.	Drar du på reiser for å kunne spille på spilleautomater?
	Frem til høsten 2008 var det en periode uten spilleautomater i Norge. Norsk Tipping begynte å plassere ut de nye spillterminalene høsten 2008. (Følgende leses opp bare hvis de spør: Det som skiller de nye spillterminalene fra de gamle spilleautomatene er bl.a. at du må ha et spillekort (være 18 år og registrere deg), kan ikke tape mer enn 400 kr per dag og maksimum 2200 kroner per måned. Spilleren kan selv sette lavere grenser. Inn-/utbetalinger skjer via spillekortet)
47.	Har du prøvd de nye spillterminalene fra Norsk tipping? Hvis så: vi ønsker dine kommentarer på de nye spillene: er de:
	Ja
48. Hvis ja:	Vi ønsker dine kommentarer på de nye spillene, er de:
	Interessante, spennende eller kjedelige?
	Avhengighetsskapende?
	Spiller du ofte på dem?
	Kan du si noen positivt og/eller negativt om de nye spillterminalene i forhold til de gamle spilleautomatene?
	Nei
49.	Hovedårsak til å spille - har det endret seg i løpet av 2007 (før spilleautomatforbudet) til nå? I så fall, på hvilken måte har det endret seg?
50.	Spiller du på automater på Internett som for eksempel Norgesautomaten, Unibet, Ladbrooks?
	Dette leder oss til neste tema som er Internettspill
	Internettspill
51.	Spiller du på Internett?
52.	Spiller du mest med eller uten penger?
53.	Hvilke typer spill (pengespill, spill uten penger som for eksempel rollespill, skytespill)
54.	Hvilke internettsider/spillsteder benytter du først og fremst (oppgi bare en)?
55.	Hvis du spiller internettpoker; spiller du med eller uten penger eller begge deler?
	Nå vil vi stille deg et spørsmål om økonomi
	Økonomi
56.	Hvordan har pengespill påvirket økonomien din opp igjennom tiden? (bedre eller dårligere, bedre med en gang, hva med nå?)
	Til slutt vil vi spørre om eventuell behandling

Spørsmål om behandling (til de som har/hadde spilleproblem)

57. Vet du om noen steder en kan få hjelp angående spilleavhengighet?

58. Snakker du med noen om problemet (ektefelle, venner, fastlege)?

59. Har du noen gang vurdert å søke hjelp? (Hvorfor - hvorfor ikke)

60. Har du bedt om hjelp? (Hvorfor - hvorfor ikke)

61. Om du skulle benyttet deg av et lavterskertilbud, ville du ha ønsket å hatt pårørende med på møte?

62. Ved en evt. Behandling, ville det vært best med individuelle samtaler eller felles møter med andre (og evt. pårørende)

(Hvis det kommer frem under samtalen at intervjuobjektet ønsker å få tips om hvor han kan henvende seg for å få hjelp vil intervjuer fortelle om forskjellige muligheter, se "Informasjonsplan".

63. Har du noen andre kommentarer, ting du lurer på?

Da gjenstår det bare å **takke for praten**, og takk for at nettopp du bidrar til forskning på dette området.

Vedlegg 4: Intervjuguide pårørende, Del III

Spørsmål til pårørende

1.	Spiller noen i din nærmeste familie pengespill?
	Ja
	Nei
2.	Har du noen gang opplevd at et familiemedlem har brukt mer og mer penger på pengespill?
a.	Ja
	i. Har du opplevd dette de siste 12 måneder?
	1. Ja
	2. Nei
b.	Nei
3.	Har du noen gang opplevd at et familiemedlem har løyet/holdt skjult for deg om hvor mye han/hun spiller?
a.	Ja
	i. Har du opplevd dette de siste 12 måneder?
	1. Ja
	2. Nei
b.	Nei
4.	I løpet av de siste 12 måneder, hva har det betydd for deg at noen i din familie spiller/har spilt pengespill?
a.	Ingen betydning
b.	Bedre økonomi i familien
c.	Dårligere økonomi i familien
d.	Mer kontakt med venner og bekjente
e.	Mindre kontakt med venner og bekjente
f.	Konflikter innad i familien
g.	Svekket psykisk helse (angst, depresjon mm)
h.	Svekket fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank oa)
5.	Hvis noen i din familie spilte på spilleautomat tidligere, hva betyr det for deg at spilleautomatene er fjernet?
a.	Ingen i familien har spilt på spilleautomater
b.	Ingen betydning
c.	Bedre økonomi i familien
d.	Dårligere økonomi i familien
e.	Mer kontakt med venner og bekjente
f.	Mindre kontakt med venner og bekjente
g.	Mer samhold i familien
h.	Mindre samhold i familien
i.	Mer konflikter innad i familien
j.	Mindre konflikter innad i familien
k.	Svekket psykisk helse (angst, depresjon, mm)
l.	Bedre psykisk helse (angst, depresjon mm)
m.	Svekket fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank oa)
n.	Bedre fysisk helse (anspent, muskelspenninger, hodepine, magetrøbbel, hjertebank oa)

6. Andre kommentarer:

Vedlegg 5: Informasjonsplan, behandlingsmuligheter

Ved akutt behov:

- Kontakt fastlege eller legevakt.

For informasjon:

- Ringe hjelpelinjen 800 800 44. www.hjelpelinjen.no
- Lotteri- og stiftelsestilsynets hjemmeside www.lotteritilsynet.no og www.spillansvarlig.no
- Spillforskning ved SINTEF, www.sintef.no/spillforskning
- Blå Kors har både informasjon og behandlingstilbud for pengespillproblemer www.bks.no
- Østnorsk kompetansesenter har kunnskap om rus og avhengighet. De har spilleavhengighet som spisskompetanse. www.rus-ost.no

Selvhjelpsgrupper:

- Anonyme Gamblere (GA) er et tilbud til mennesker som har et ønske om å slutte å spille om penger. Gruppen baserer seg på det såkalte 12-trinns programmet, slik andre grupper gjør (for eksempel Anonyme Alkoholikere (AA)). www.ganorge.no Trenger ikke henvisning fra lege eller andre for å ta kontakt med en GA-gruppe.
- Pårørende Til Spilleavhengige (PTS), en et selvhjelpsforum for pårørende til spilleavhengige. www.ptsnorge.no Selvhjelpsgrupper eller kontakttelefon tilbyr mulighet til å snakke med andre som også er eller har vært i samme situasjon. Telefon 952 30 375.

Behandlingstilbud (nasjonalt)

- Fjernbasert behandling (nasjonalt) over internett og telefon (ikke personlig fremmøte på et behandlersted). www.spillbehandling.no Telefon 62 58 14 36.

Behandlingstilbud, institusjoner (liste hentet fra www.hjelpelinjen.no oppdatert 24. juni 2009):

Akershus:

Institusjon: Follo DPS

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for pengespillavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling med spesiell vekt på samarbeid med pårørende
- Telefon: 64 85 22 00
- Adresse: Åsenv. 3, 1400 Ski
- Kontaktperson: Janjan Struijk
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Lillestrømklubben

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 63 89 40 20
- Adresse: C.J Hansens vei 1a, 2007 Kjeller
- Kontaktpersoner: Julius Okkenhaug / Grete Gjerde
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Jessheimklinikken

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 63 94 63 50
- Besøkadresse: Rusm.poliklinikken, Gotaasallèen 9, 2. etasje, 2050 Jessheim
- Postadresse: Rusmiddelpoliklinikken, 1478 Lørenskog
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Sosialmedisinsk poliklinikk i Asker og Bærum

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 67 57 51 50
- Adresse: Rådm. Halmrastsvei 7, 1300 Sandvika
- Alder: Over 18 år

Aust-Agder:

Institusjon: Sørlandet Sykehus HF

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell – og gruppebehandling
- Telefon: 37 01 95 00
- Adresse besøk: Havnegata 1
- Adresse: Serviceboks 605, 4809 Arendal
- Kontaktperson: Helge Halvorsen
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Familiekontoret i Aust-Agder

- Tilbud: Par- og familieterapi hvor et familiemedlem sliter med spilleproblemer. Ikke tilrettelagt behandling for spille- problemet i seg selv.
- Beskrivelse: Terapeutisk oppfølging av familien, gjerne i kombinasjon med at den som spiller går i annen behandling, evt. GA
- Telefon: 37 00 57 80
- Adresse: Friergangen 5, 4836 Arendal
- Kontaktperson: Ella Kopperud
- Alder: Alle aldere

Buskerud:

Institusjon: Bragernes Behandlingscenter i Drammen

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppebehandling
- Telefon: 32 80 99 00
- Adresse: Cappelens gt. 42, 3015 Drammen
- Alder: Over 18 år

Finnmark:

Institusjon: PUT (psykiatrisk ungdomsteam) Karasjok

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige.
- Beskrivelse: Individuell- og gruppebehandling
- Telefon: 78 46 95 50
- Adresse: Sykestuegt. 34, 9730 Karasjok
- Alder: Over 15 år
- Event.: Behandling er gratis. Henvising ikke nødvendig.

Hedmark:

Institusjon: Sykehuset Innlandet HF Sanderud

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige.
- Beskrivelse: Behandlingsopplegg etter avtale
- Telefon: 62 58 14 36
- Adresse: Peter Skreddersveg 34, 2312 Ottestad
- Kontaktperson: Thore Paulsen / Magnus Eidem
- Alder: Fortrinnsvis over 18 år

Hordaland:

Institusjon: Stiftelsen Bergensklinikkene

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell – og gruppebehandling
- Telefon: 55 90 86 41
- Adresse: Vestre Torvgt. 11
- Kontaktperson: Eli Torild Hellandsjø Bu
- Alder: Over 18 år

Privatpraktiserende: Volvat Medisinsk Senter

- Tilbud: Tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Telefon: 55 11 20 00 (timebestilling)
- Adresse: Laguneveien, 5239 Rådal (Bergen)
- Alder: Alle aldere

Privatpraktiserende: Psykologspesialist Leif Brenne

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Telefon: 975 70 190
- Adresse: Strandgaten 193, 5004 Bergen
- Alder: Alle aldere

Møre og Romsdal:

Institusjon: Psykiatrisk poliklinikk, Kristiansund Sykehus

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppebehandling
- Telefon: 71 12 29 50
- Adresse: Herman Dølensvei 1, 6508 Kristiansund
- Alder: Over 15 år

Institusjon: Psykiatrisk poliklinikk, Ålesund Sjukehus

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 70 16 73 00
- Adresse: Ålesund Sjukehus, 6026 Ålesund
- Kontaktperson: Turid Alvestad Tomren
- Alder: Over 15 år

Nordland:

Institusjon: Helgelandssykehuset HF, Psykiatrisk senter

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppebehandling
- Telefon: 75 11 24 00
- Adresse: Skjervengan 17, 8657 Mosjøen
- Kontaktperson: Konrad Kummernes
- Alder: Alle aldere

Nord-Trøndelag:

Institusjon: Psykiatrisk poliklinikk ved Sykehuset Levanger

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppebehandling
- Telefon: 74 09 86 01
- Adresse: Kirkegt. 2, 7600 Levanger
- Kontaktperson: Gerd Ulvin/Alf Pedersen
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Barne og ungdomspsykiatrisk avdeling, Sykehuset Levanger

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling. Fokus på arbeid med foreldre og nettverket rundt
- Telefon: 74 09 82 04
- Kontaktperson: Turid Strand Susegg, klinisk sosionom
- Adresse: Kirkegt. 2, 7600 Levanger
- Alder: Under 18 år

Oppland:

Institusjon: Sykehuset Innlandet HF Gjøvik, Voksenpsykiatrisk poliklinikk

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 61 15 73 87
- Adresse: Kyrre Greppsgt. 11, 2819 Gjøvik
- Alder: Over 18 år

Oslo:

Institusjon: Blå Kors Senter

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for personer med spilleproblemer og for pårørende til personer med spilleproblemer
- Beskrivelse: Individuell – og gruppebehandling. Par og familiesamtaler ved behov.
- Telefon: psykolog Randi Skjerve 22 99 49 29 randi@bks.no
resepsjon: 22 99 49 10 / 22 99 49 00
- Adresse: Storgt. 38, 0182 Oslo
- Kontaktperson: psykolog Randi Skjerve
- Alder: Over 18 år

Privatpraktiserende: 16-23 a/s

- Tilbud: Poliklinisk tilbud til personer i alderen 13-25 år med spilleproblemer, pengespill/online rolle og strategispill MMORPG
- Beskrivelse: Individuell behandling/familiesamtaler
- Telefon: 23 14 21 20 / 95 82 30 52
- Adresse: Strømsv. 324, 1081 Oslo (v/ IKEA på Furuset)
Christian Augustss gate 19, Oslo
- Kontaktperson: Helene Fellman
- Alder: 16-25 år

Rogaland:

Institusjon: Blå Kors poliklinikk, Sandnes

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling og par/familiebehandling
- Telefon: 51 68 60 00
- Adresse: Jerveien 12, 4319 Sandnes
- Kontaktperson: Gro Tepstad, Elsa Kvam og Astrid Mogstad.
- Alder: Alle aldere

Institusjon: Haugaland A-senter

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Kontaktpersoner: John Eric D. Llera
- Telefon: 52 73 30 00
- Adresse: Haraldsgt. 16, 5528 Haugesund
- Alder: Fra 13 år og oppover

Sogn og Fjordane:

Institusjon: Førde sentralsjukehus

- Tilbud: Tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: Ikkje oppgitt; skal henvises gjennom fastlege
- Adresse: Førde sentralsjukehus, 6800 Førde
- Alder: Fortrinnsvis over 18 år

Institusjon: Nordfjord psykiatrisenter i Nordfjordeid.

- Tilbud: Tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 57 86 43 00
- Adresse: Postboks 46, 6771 Nordfjordeid
- Alder: Fortrinnsvis over 18 år

Telemark:

Institusjon: Borgestadklinikken

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuelt i poliklinikk, gruppebehandling dersom grunnlag for det
- Telefon: 35 90 47 00
- Besøksadresse: Kongensgate 33, 3701 Skien
- kontaktperson: Marianne Ingebretsen Waksvik, poliklinikken
- Alder: Over 18 år

Troms:

Institusjon: Universitetssykehuset i Nord Norge, Ruspoliklinikken

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell- eller gruppebehandling
- Telefon: 77 79 04 00 / 77 79 06 83
- Adresse: Søndre Tollbodgt. 7, 9008 Tromsø
- Kontaktperson: Boy Gunnar Moe Greve
- Alder: Alle aldere

Privat praktiserende: Odin kompetanse

- Tilbud: Online rollespill og andre nettbaserte spill
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Telefon: 913 29 091
- Adresse: Ryllikv 45, 9100 Kvaløysletta
- Kontaktperson: Kalle Gjesvik.
- Alder: Alle aldere

Vest-Agder:

Institusjon: Ruspoliklinikken

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Telefon: 38 14 80 50
- Adresse: Bispegra 50 c, 4604 Kristiansand
- Alder: Fra 16 år

Vestfold:

Institusjon: Søndre vestfold DPS

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppebehandling
- Telefon: 33 11 87 00
- Adresse: Kristian Fredriks vei 10, 3252 Larvik
- Alder: Over 15 år

Institusjon: Rusmiddelpoliklinikken PUT, Tønsberg DPS

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 33 34 51 60
- Adresse: Ørsnesalleen 14, 3120 Tønsberg
- Alder: Over 15 år

Østfold:

Institusjon: Sosialmedisinsk poliklinikk

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 69 86 92 70
- Adresse: Kirkebrygga 2-4, 1606 Fredrikstad
- Alder: Over 18 år

Institusjon: Sosialmedisinsk poliklinikk

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Individuell behandling
- Telefon: 69 21 18 50
- Adresse: Storgt. 5, 1767 Halden
- Alder: Over 16 år

Institusjon: Sosialmedisinsk poliklinikk

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling. Familiebehandling
- Telefon: 69 86 96 30
- Besøksadresse: Gudes gt. 1, 1530 Moss
- Adresse: Postboks 453, 1502 Moss
- Alder: Alle aldere

Institusjon: Sosialmedisinsk poliklinikk

- Tilbud: Spesielt tilrettelagt for spilleavhengige
- Beskrivelse: Gruppe- og individuell behandling
- Telefon: 69 13 32 20
- Adresse: Jernbanegt. 10, 1702 Sarpsborg
- Alder: Alle aldere

